Fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen

Een kwalitatief onderzoek naar de rol van het maatschappelijk middenveld in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid en de relatie met de brandweer

Auteur:	R.J. Feddema
Studentnummer:	s1582062
Opleidingsinstituut:	Universiteit Leiden
Faculteit:	Campus Den Haag; Instituut Bestuurskunde
Opleiding:	Master Crisis and Security Management
Begeleider:	Dr. W.J. van Noort
Tweede lezer:	Prof.dr. F.M. van der Meer
Datum:	12 januari 2016

Fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen

Een kwalitatief onderzoek naar de rol van het maatschappelijk middenveld in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid en de relatie met de brandweer

Auteur:	R.J. Feddema
Studentnummer:	s1582062
Opleidingsinstituut:	Universiteit Leiden
Faculteit:	Campus Den Haag; Instituut Bestuurskunde
Opleiding:	Master Crisis and Security Management
Begeleider:	Dr. W.J. van Noort
Tweede lezer:	Prof.dr. F.M. van der Meer
Datum:	12 januari 2016
Versie:	Definitief

Omslag: www.brandveilig.com

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie ter afronding van de master Crisis & Security Management aan de Universiteit Leiden; Faculteit Campus Den Haag. Na fris en onbevangen van start te zijn gegaan aan deze opleiding bleek het schrijven van een scriptie wederom de grootste uitdaging te zijn. Wat heel erg heeft geholpen is dat ik dit onderzoek bij een zeer gastvrije organisatie heb mogen uitvoeren, namelijk de Veiligheidsregio IJsselland. Daarvoor wil ik graag specifiek Arjen Schepers bedanken, die mij hiertoe de mogelijkheid heeft geboden. Ook is jouw scherpe feedback tijdens het verrichten van dit onderzoek onmisbaar geweest voor het eindresultaat. Nogmaals, bedankt daarvoor. Ook heb ik tijdens het schrijven van deze scriptie de soms hard nodige steun mogen ervaren van diverse medewerkers van deze veiligheidsregio. Een warm dankwoord gaat hierbij specifiek uit naar Henk Oudshoorn, wiens deur altijd open stond om te sparren over dit onderzoek en meermaals waardevolle feedback heeft geleverd op eerdere versies van deze scriptie. Ook was dit onderzoek niet mogelijk zonder de gastvrijheid van diverse maatschappelijke organisaties in de regio IJsselland. Ook aan jullie is één woord op zijn plaats; bedankt! Daarnaast wil ik graag mijn scriptiebegeleider Wim van Noort van de Universiteit Leiden bedanken voor zijn zeer behulpzame nuchtere begeleiding en advies.

Floris, bedankt voor de vele ‘taxiritjes’ tussen Apeldoorn en Zwolle, dit heeft mij een hoop uurtjes in de trein en wachten op stations bespaard. Deze tijd kon weer goed besteed worden aan het schrijven van deze scriptie. Tot besluit is een woord van dank aan mijn ouders ook op zijn plaats. Bij deze zal ik eenmalig erkennen dat ik het huis misschien toch een klein beetje als hotel heb gebruikt tijdens het schrijven van deze scriptie; mijn dank hiervoor is groot.

Robin Feddema

Apeldoorn, januari 2016.

Lijst met afkortingen

BMI	Brandmeldinstallatie
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIZ	Centrum indicatiestelling zorg
IFV	Instituut Fysieke Veiligheid
MLG	multi-level governance
NRK	Nederlandse Rode Kruis
NVBR	Nederlandse Vereniging voor Brandweerzorg en Rampenbestrijding
RMO	Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling
Rob	Raad voor het openbaar bestuur
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
ses	sociaaleconomische status
VOA	Vrijwillige Ouderenadviseur
Wmo	Wet maatschappelijke ondersteuning
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
Wvr	Wet veiligheidsregio's
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten

Samenvatting

Als remedie tegen de 'crisis van de verzorgingsstaat' worden 'zelfredzaamheid' en het versterken van de 'eigen verantwoordelijkheid' aangehaald om een nieuwe balans tussen overheid en burger te creëren (SCP, 2012; p11-12). Als alternatief op de verzorgingsstaat heeft derhalve de conceptie van de 'voorwaardenscheppende staat' opgeld gedaan als dominant staatsmodel in het herverdelen van verantwoordelijkheden voor publieke taken (Van der Meer, 2009). Ook van kwetsbare groepen wordt meer zelfredzaamheid verwacht (SCP, 2011; p149). Het aandeel zelfstandig wonende kwetsbare ouderen neemt echter toe vanwege de vergrijzende samenleving en de extramuralisering van ouderenzorg. Daarmee ligt het in de verwachting dat het aantal (fatale) slachtoffers door woningbrand onder deze doelgroep zal toenemen (Hagen & Van Zoonen, 2015; p3).

In het herverdelen van verantwoordelijkheden voor publieke taken is volgens de Raad voor het openbaar bestuur (2012) het vertrouwen in de markt om overheidstaken over te nemen weggevallen; want de markt "*wordt niet in staat geacht om recht te doen aan het publieke karakter van publieke taken*" (p26). De blik is derhalve gericht op het maatschappelijk middenveld. Ook Brandweer Nederland spreekt in haar strategische visie 'de Brandweer over morgen' de ambitie uit om de samenwerking met andere overheidsinstanties, woningbouwcorporaties, verenigingen van eigenaren, zorginstellingen en verzekeringsmaatschappijen te versterken (NVBR, 2010). De vraag rijst in hoeverre de verwachtingen van de overheid ten aanzien van het maatschappelijk middenveld omtrent het versterken van de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen reëel zijn. De doelstelling van dit onderzoek is derhalve om inzicht te verschaffen in de rol van het maatschappelijke middenveld in het versterken van fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen en welke rol van de brandweerambtenaar hierbij past. Dit heeft geleid tot de volgende probleemstelling: "*In hoeverre kan het maatschappelijk middenveld fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen beïnvloeden, en wat is hierin de rol van de brandweerambtenaar?*"

Uit literatuuronderzoek is gebleken dat vijf factoren een rol spelen in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen: de fysieke woonomgeving, het bereiken van de doelgroep, het veiligheidsbewustzijn, de verantwoordelijkheidsopvattingen en handelingsperspectieven (Paton, 2003; Van 't Padje en Groenendaal, 2008; Helsloot & Van 't Padje 2010; Tonkens, 2010; Klein, 2012; Hijlkema, Timmer & Van der Meulen, 2013; Blijleven et al., 2014; Hagen & Van Zoonen, 2015; Hagen et al., 2015; Dangermond et al., 2015). Ook is gebleken dat er op zijn minst verondersteld mag worden dat er geen consensus heerst over een toenemende vrijwillige inzet van burgers en maatschappelijke ondernemingen als alternatief op overheidshulp (Botter, 2010; Van der Meer, 2012; p11; Van de Wijdeven et al., 2013). Vanwege de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat wordt er echter wel een actievere rol van het maatschappelijke middenveld verwacht door de overheid (Rob, 2012). Hierbij past een andere rol van de ambtenaar (Van der Meer, 2009; p187; Van der Meer et al., 2011; Rob, 2012; p63).

Om de probleemstelling te beantwoorden heeft er een empirisch onderzoek plaatsgevonden in de regio IJsselland door middel van interviews met respondenten van maatschappelijke organisaties en

de regionale brandweerorganisatie van de Veiligheidsregio IJsselland. Uit dit onderzoek is gebleken dat niet alle maatschappelijke organisaties in dezelfde mate een bijdrage kunnen of willen leveren aan de brandveiligheid van de doelgroep zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Het is voor een brandweerorganisatie dan ook van belang om de maatschappelijke partners waarmee de samenwerking wordt aangegaan zorgvuldig te kiezen en realistisch te zijn in de verwachtingen omtrent hun bijdrage aan brandveiligheid bij zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. De nadruk op zelfredzaamheid en de eigen verantwoordelijk zal dan ook zorgvuldig moeten worden vormgegeven in de praktijk om een vacuüm te voorkomen ten aanzien van de brandveiligheid van kwetsbare groepen in het licht van deregulatie en de veranderende verantwoordelijkheidsverdeling. Verder is een belangrijke factor de invitatie als 'trigger' voor maatschappelijke organisaties om een aanvullende bijdrage te leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. Een voorwaardenscheppende overheid, die enkel de randvoorwaarden schetst waarbinnen maatschappelijke organisaties zelf invulling dienen te geven aan brandveiligheid, doet er dan ook verstandig aan om de invitatie te zien als een randvoorwaarde en deze te borgen in de interactie met haar omgeving. Dit vraagt, meer dan voorheen, om een actieve en extern georiënteerde ambtenaar die duurzame partnerschappen met maatschappelijke organisaties aan kan gaan. De responsabilisatie van de burger en de grotere nadruk op zelfredzaamheid impliceert vooralsnog dus niet dat er sprake kan zijn van een terugtrekkende beweging van de overheid omtrent de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen.

Inhoud

VOORWOORD ..... **III**

LIJST MET AFKORTINGEN ..... **IV**

SAMENVATTING ..... **V**

1. INLEIDING **1**

1.1. AANLEIDING 1
1.2. PROBLEEMOMSCHRIJVING 2
1.3. DOELSTELLING EN PROBLEEMSTELLING 3
1.4. KERNBEGRIPPEN 4
1.5. RELEVANTIE 5
1.6. ONDERZOEKSMODEL EN LEESWIJZER 5

2. THEORETISCH KADER **7**

2.1. ZELFREDZAAMHEID 7
2.2. KWETSBAARHEID BIJ OUDEREN 11
2.3. OUDEREN EN FYSIEKE ZELFREDZAAMHEID 15
2.4. MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD 18
2.5. DE ROL VAN DE BRANDWEERAMBTENAAR 22
2.6. CONCLUSIES LITERATUURONDERZOEK 26

3. METHODOLOGISCH KADER **30**

3.1. OBJECT VAN HET ONDERZOEK 30
3.2. OPERATIONALISATIE EN AFBAKENING 31
3.3. METHODOLOGIE 32
3.4. BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT 35

4. RESULTATEN **37**

4.1. ALGEMENE BESCHRIJVING MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES 37
4.2. BEÏNVLOEDEN FYSIEKE ZELFREDZAAMHEID 42
4.3. DE ROL VAN DE BRANDWEERAMBTENAAR 52

5. CONCLUSIES **57**

5.1. BEÏNVLOEDEN FYSIEKE ZELFREDZAAMHEID 57
5.2. ROL VAN DE BRANDWEERAMBTENAAR 58
5.3. BEANTWOORDING CENTRALE VRAAG 59

6. DISCUSSIE **60**

7. BIBLIOGRAFIE **62**

BIJLAGEN **69**

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Veiligheid is van oudsher de grondslag voor het bestaan van de overheid (Rob, 2011; p9). De veiligheidszorg aan burgers is een kerntaak van de overheid (WRR, 2011; p11; Rob, 2011; p9). In de 19e eeuw bemoeide de Nederlandse overheid zich zo weinig mogelijk met de burger en was het garanderen van de veiligheid van burgers door het in stand houden van een politie en leger de enige taak (Rob, 2011; p39). De Nederlandse overheid was in deze periode te typeren als een 'nachtwakersstaat' (RMO, 2013; p17). Na de tweede wereldoorlog groeide de overheidsbemoeienis met de organisatie van publieke voorzieningen (RMO, 2013; p18). Dit leidde tot een vergrote verantwoordelijkheid van de overheid voor sociale zekerheid, onderwijs, zorg en welzijn (Rob, 2012; p23). Op het gebied van veiligheid trad de overheid niet meer enkel op om geschillen te beslechten, maar nam ook de verantwoordelijk voor het voorkomen van onveiligheid op zich (Rob, 2013; p39). Er is sprake van een 'verstatelijking' van publieke voorzieningen, waarmee de Nederlandse overheid is uitgegroeid tot een 'verzorgingsstaat' die publieke voorzieningen garandeert (RMO, 2013; p17-19).

Vanaf de jaren 70' groeide de zorgen om de houdbaarheid van de verzorgingsstaat (Van Gunsteren, 1992). In de eerste plaats rees er kritiek op de financiële houdbaarheid van de verzorgingsstaat. Ook kwam er normatieve kritiek doordat de garantie van publieke voorzieningen passiviteit van burgers in de hand werkt (RMO, 2013; p20). De verzorgingsstaat creëerde een zekere vanzelfsprekendheid van collectieve voorzieningen. Deze vanzelfsprekendheid leidt tot een overconsumptie van publieke diensten (RMO, 2013; p20). De conceptie van de verzorgingsstaat, waarbij het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid voor publieke taken bij de overheid ligt, is onhoudbaar geworden (Rob, 2012; SCP, 2012; RMO, 2013).

Als remedie tegen deze 'crisis van de verzorgingsstaat' worden 'zelfredzaamheid' en het versterken van de 'eigen verantwoordelijkheid' aangehaald om een nieuwe balans tussen overheid en burger te creëren (SCP, 2012; p11-12). De eigen verantwoordelijkheid is met name gericht op de verantwoordelijkheidsverdeling tussen individuele burgers en de overheid, waarbij de neo-liberale gedachte van het vergroten van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de burger centraal staat (Van de Wijdeven, De Graaf & Hendriks, 2013; p8). Volgens Tonkens (2008; p10) is de verantwoordelijke burger, de burger nieuwe stijl. De zelfredzame burger redt alleen zichzelf, de verantwoordelijke burger is meer collectief georiënteerd. In deze context vallen vaak de termen 'burgerparticipatie', 'verantwoord burgerschap' en 'actief burgerschap'. Deze termen passen meer in een communitaristisch en neo-republikeins perspectief waarbij de aandacht uitgaat naar een actieve houding van burgers in relatie tot de publieke zaak of andere burgers (Van de Wijdeven et al., 2013; p8).

Om de burger de ruimte te bieden om zelf verantwoordelijkheid te kunnen nemen moet de overheid minder gaan doen, zich terughoudender opstellen, of een andere rol innemen (Binnema, 2014; p51). Zodoende heeft als alternatief op de verzorgingsstaat de conceptie van de 'voorwaardenscheppende staat' opgeld gedaan als dominant staatsmodel in het herverdelen van

verantwoordelijkheden voor publieke taken (Van der Meer, 2009). Het vertrouwen in de markt om overheidstaken over te nemen is weggevallen; want de markt "*wordt niet in staat geacht om recht te doen aan het publieke karakter van publieke taken"* (Rob, 2012; p26). De blik is volgens de Rob derhalve gericht op het maatschappelijk middenveld. Middels deze 'vermaatschappelijking' tracht de overheid publieke taken en de daarbij behorende verantwoordelijkheden over te dragen aan burgers, maatschappelijke organisaties en bedrijven (Rob, 2012; p9).

Dit 'beroep op de burger' vergt andere methoden van besturen (Osborne & Gaebler, 1992; Crawford, 2006). Eén van de strategieën die worden gehanteerd op het beleidsterrein veiligheid is wat Garland (1996) typeert als de 'responsibilization strategy'. Daarbij richt de overheid haar middelen niet rechtstreeks op het vergroten van veiligheid, maar acteert indirect door burgers en bedrijven te 'activeren' in het organiseren van de eigen veiligheid waarbij de overheid 'stuurt' in plaats van 'zelf roeit' (Osborne & Gaebler, 1992; Crawford, 2006). Het 'oude' concept 'government', verwijzend naar een top-down benadering van de autoriteit van de overheid, maakt plaats voor 'governance', verwijzend naar een meer horizontale wijze van overheidssturing in netwerken (Page & Wright, 2007; p4).

De voorwaardenscheppende staat vraagt om een andere rolneming van de ambtenaar (Van der Meer, 2009; p187; Rob, 2012; p63). Ambtenaren moeten transformeren van uitvoerders met 'onmiskenbare directieve pretenties' over hoe de wereld er in de toekomst uit moet zien, naar meer een rol als procesbegeleider die toewerkt naar een duidelijk omschreven doel samen met betrokkenen en belanghebbenden (Rob, 2012; p63).

1.2. Probleemomschrijving

Het traditionele sociale vangnet voor kwetsbare groepen in de samenleving verschuift door de responsabilisering van de burger en de vermaatschappelijking van publieke taken van de overheid deels naar vrijwilligersorganisaties, private partijen en de privésfeer (Tonkens, 2008). De vraag rijst of de maatschappij achter de herverdeling van verantwoordelijkheden staat. Zo is volgens Van der Meer (2012) "*De wil, de bereidheid en het vermogen tot zelfredzaamheid niet in de gehele samenleving in gelijke mate aanwezig*" (p11). Burgers menen immers al veel verantwoordelijkheden te dragen (Dekker & Den Ridder, 2011). Het is volgens de burger juist de overheid die te weinig invulling geeft aan haar verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld op het gebied van criminaliteit en veiligheid. Ook is er volgens Lub, Schotanus & Uyterlinde (2010) maar weinig progressie gemaakt in het activeren van de sociale omgeving als vangnet voor kwetsbaren. Ook vindt de helft van de welzijnsprofessionals dat er onrealistische verwachtingen zijn over de toename aan vrijwillige inzet door burgers als alternatief op overheidsvoorzieningen (Lub, Sprinkhuizen & Cromwijk, 2010).

Gegeven het feit dat de "*prevalentie van kwetsbaarheid sterk stijgt met de leeftijd*" (SCP, 2011; p44) ligt het in de verwachting dat het aandeel kwetsbare ouderen in onze vergrijzende samenleving zal toenemen. Bovendien is het huidige kabinetsbeleid erop gericht dat ouderen langer zelfstandig thuis blijven wonen, al dan niet met een (intensieve) hulpbehoefte. Ook worden kwetsbare burgers middels de in 2007 ingevoerde Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) gestimuleerd om meer gebruik te maken van de eigen omgeving om in de zorgbehoefte te voorzien (Linders, 2010). Gegeven deze trends

van extramuralisering van ouderenzorg, en de grotere afhankelijkheid van kwetsbare ouderen op de sociale omgeving, rijst de vraag in hoeverre zelfstandig wonende kwetsbare ouderen meer eigen verantwoordelijkheid voor hun zelfredzaamheid kunnen nemen.

Zo verkreeg de zelfredzaamheid van deze groep kwetsbare burgers op het gebied van brandveiligheid landelijke aandacht na een uitzending van het KRO-NCRV programma De Monitor[1] over een brand in wooncomplex De Notenhout; een woongebouw waarin overwegend oudere mensen woonden. Vier oudere bewoners van dit complex zijn overleden aan de gevolgen van deze brand. In deze uitzending wordt het beeld geschetst dat dit incident niet op zichzelf staat en dat de zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende (kwetsbare) ouderen mogelijk een structureel probleem betreft.

Ook de brandweer doet een beroep op de burger om een actievere rol te spelen op het gebied van brandveiligheid. Om "*minder incidenten (branden), minder slachtoffers en minder schade*" tegen lagere kosten te realiseren wil de brandweer het brandveiligheidsbewustzijn en de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven stimuleren (NVBR, 2010; p72). De brandweer zoekt hiervoor de samenwerking met andere overheidsinstanties, woningbouwcorporaties, verenigingen van eigenaren, (thuis)zorginstellingen en verzekeringsmaatschappijen. Ook de brandweer doet zodoende een appél op het maatschappelijk middenveld om een bijdrage te leveren aan de zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen. De vraag rijst in hoeverre dit maatschappelijk middenveld de zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen kan of wil beïnvloeden en wat hierin de (gewenste) rol van de brandweerambtenaar is.

1.3. Doelstelling en probleemstelling

Dit onderzoek heeft als doelstelling inzicht te verschaffen in de rol van het maatschappelijk middenveld in het versterken van fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Specifiek gaat de aandacht uit naar de mate waarin en hoe maatschappelijke organisaties factoren die fysieke zelfredzaamheid versterken kunnen of willen beïnvloeden. Ook wordt de gewenste rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van deze maatschappelijke organisaties inzichtelijk gemaakt. Door een literatuurstudie te verrichten en een empirisch case studie, worden verschillende inzichten uit theorie en praktijk met elkaar vergeleken.

Om deze doelstelling te bereiken is de volgende probleemstelling geformuleerd:

In hoeverre kan het maatschappelijk middenveld fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen beïnvloeden, en wat is hierin de rol van de brandweerambtenaar?

De theoretische onderzoeksvragen die zijn opgesteld ter begeleiding van deze probleemstelling luiden als volgt:

[1] Deze uitzending van KRO-NCRV De Monitor is te bekijken via de volgende link: http://www.npo.nl/de-monitor/12-04-2015/KN_1667493

1. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over fysieke zelfredzaamheid?
2. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen?
3. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen?
4. Wat is volgens de wetenschappelijke literatuur het maatschappelijk middenveld, en welke bijdrage kan zij leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen?
5. Wat is de rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van het maatschappelijk middenveld met betrekking tot het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen?

1.4. Kernbegrippen

- Fysieke zelfredzaamheid: In dit onderzoek wordt onder fysieke zelfredzaamheid het volgende verstaan: "*Vermogens en handelingen van burgers om incidenten, en de nasleep ervan, zelfstandig dan wel met behulp van anderen zoveel mogelijk te voorkomen of te beheersen*" (Hagen, Weges & Van Brandenburg, 2014; p26).
- Maatschappelijk middenveld: Het maatschappelijk middenveld omvat in dit onderzoek maatschappelijke organisaties. Maatschappelijke organisaties zijn volgens Minderman (2008) te onderscheiden in twee typen organisaties, maatschappelijke ondernemingen en sociale verbanden en verenigingen. Sociale verbanden en verenigingen wordt in dit onderzoek getypeerd als 'civil society organisaties'. Belangrijke eigenschap van een civil society organisatie is dat deze op basis van vrijwilligheid in stand wordt gehouden (Koopmans, 1993; p285). Maatschappelijke ondernemingen zijn te omschrijven als private organisaties die "*een publieke taak uitvoeren en daarbij te maken hebben met bedrijfsmatige en marktgeoriënteerde mechanismen zoals competitie en de noodzaak om zelf inkomsten te verwerven"* (Rob, 2012; p29). Dit onderzoek beperkt zich tot twee typen maatschappelijke ondernemingen, woningcorporaties en thuiszorgorganisaties.
- Kwetsbare ouderen: In dit onderzoek wordt de definitie van kwetsbaarheid bij ouderen van het SCP (2011) gehanteerd: "*Kwetsbaarheid bij ouderen is een proces van het opeenstapelen van lichamelijke, psychische of sociale tekorten in het functioneren dat de kans vergroot op negatieve gezondheidsuitkomsten (functiebeperkingen, opname, overlijden)*" (p45).
- Brandweerambtenaar: Onder een brandweerambtenaar wordt verstaan een medewerker van een regionale brandweerorganisatie van een veiligheidsregio. Specifiek richt dit onderzoek zich op de brandweerambtenaar die werkzaam is op het gebied van risicobeheersing.
- Rol: De rollen van de brandweerambtenaar betreffen in dit onderzoek; dienstknecht, zelfstandige professional en partner (Van der Meer, Van den Berg & Dijkstra, 2011; p14-17). De rol die de brandweerambtenaar aanneemt bepaalt de rol van de maatschappelijke organisaties. De rollen die de maatschappelijke organisaties kunnen aannemen zijn; onderdaan, klant en partner.

1.5. Relevantie

Uit de inleiding blijkt dat de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat samengaat met de vraag of de samenleving meer eigen verantwoordelijkheid kan en wil nemen. Ook constateert het SCP (2012; p12) dat vanwege de veelvoud aan beleidsinitiatieven die zijn gericht op de eigen verantwoordelijkheid er mogelijk sprake is van een panacee; waarbij het zicht op het rendement van de herverdeling van verantwoordelijkheden tot dusver beperkt is. In hoeverre de verwachtingen van de overheid ten aanzien van maatschappelijke organisaties omtrent het versterken van de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen reëel zijn is derhalve niet geheel duidelijk. Bovendien constateren Helsloot en Van 't Padje (2010) dat er in de literatuur nog maar weinig bekend is over met name de zelfredzaamheid van burgers ter voorkoming van en voorbereiding op fysieke onveiligheid. Er is, voor zover bekend, ook nog niet eerder onderzoek gedaan specifiek naar de rol van het maatschappelijk middenveld in het versterken van zelfredzaamheid bij brand van kwetsbare groepen. Er is dus sprake van een 'gat' in de literatuur. Dit onderzoek is bedoeld om een bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke kennis met betrekking tot de verwachtingen van de overheid in het herverdelen van verantwoordelijkheden omtrent de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen.

Naast deze wetenschappelijke relevantie beoogt dit onderzoek ook een maatschappelijke bijdrage te leveren. Zo zijn ouderen relatief gezien vaker slachtoffer van een fatale woningbrand dan een gemiddelde inwoner in Nederland (Hagen & Van Zoonen, 2015). Gegeven de extramuralisering van ouderenzorg, en de vergrijzende samenleving, is het de verwachting dat het aantal zelfstandig wonende kwetsbare ouderen zal toenemen; en daarmee ook het aantal (fatale) slachtoffers bij woningbranden (Hagen & Van Zoonen, 2015). Het is derhalve maatschappelijk relevant om te verkennen in hoeverre het maatschappelijk middenveld een bijdrage kan en wil leveren aan de fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen.

1.6. Onderzoeksmodel en leeswijzer

Het onderstaande onderzoeksmodel biedt een schematische weergave van de wijze waarop dit onderzoek wordt uitgevoerd:

FIGUUR 1 SCHEMATISCHE WEERGAVE ONDERZOEK

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk is de aanleiding van dit onderzoek, de centrale vraag en begeleidende theoretische vragen gepresenteerd. Hoofdstuk 2 bevat het theoretisch kader waarin dieper wordt ingegaan op de kernbegrippen uit dit onderzoek. Aan de hand van dit literatuuronderzoek wordt een conceptueel model gepresenteerd. Dit hoofdstuk wordt afgesloten met de empirische deelvragen die in een empirische casestudy worden beantwoord. In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksopzet beschreven, aan de hand waarvan de empirische deelvragen worden beantwoord. De beantwoording van die vragen vindt plaats in hoofdstuk 4, waar de resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd. In hoofdstuk 5 worden conclusies getrokken die uit het onderzoek voortvloeien. Hoofstuk 6 biedt een reflectie op dit onderzoek en worden aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek. Hoofdstuk 7 biedt een overzicht van de gebruikte literatuur. Tot slot zijn er enkele bijlagen opgenomen.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk tracht de gestelde theoretische vragen te beantwoorden. Dit wordt gedaan door literatuur te raadplegen om te achterhalen wat er reeds bekend is over fysieke zelfredzaamheid, kwetsbaarheid bij ouderen, fysieke zelfredzaamheid van ouderen bij brand, het maatschappelijk middenveld, en de rol van de ambtenaar, om zodoende een theoretisch kader te bieden voor dit onderzoek. De onderstaande theoretische deelvragen worden in de komende paragrafen beantwoord:

1. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over fysieke zelfredzaamheid? (paragraaf 2.1.)
2. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen? (paragraaf 2.2.)
3. Wat is er in de wetenschappelijke literatuur bekend over de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen? (paragraaf 2.3.)
4. Wat is volgens de wetenschappelijke literatuur het maatschappelijk middenveld, en welke bijdrage kan zij leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen? (paragraaf 2.4.)
5. Wat is de rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van het maatschappelijk middenveld met betrekking tot het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen? (paragraaf 2.5.)

Afsluitend worden in paragraaf 2.6 conclusies getrokken naar aanleiding van het theoretisch kader. Vervolgens worden specifieke onderzoeksvragen ten aanzien van het object van het onderzoek geformuleerd.

2.1. Zelfredzaamheid

In deze paragraaf staat de vraag centraal wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over fysieke zelfredzaamheid. Want met het besef dat de overheidsverantwoordelijkheid voor veiligheid te veel is gegroeid wordt zelfredzaamheid gehanteerd om de discussie over de verantwoordelijkheidsverdeling tussen burger en overheid aan te gaan (Helsloot & Van 't Padje, 2010; p13-14). "*Zelfredzaamheid staat in dit geval voor het uitgangspunt dat burgers en bedrijven (…) in eerste instantie zelf verantwoordelijk zijn voor de eigen veiligheid*" (Helsloot & Van 't Padje, 2010; p13). Naast zelfredzaamheid wordt de term 'redzaamheid' gehanteerd daar waar expliciet wordt gesproken over het helpen van anderen. Dit omvat hulp van burgers, families, buurtnetwerken en organisaties aan het versterken van zelfredzaamheid van anderen (Helsloot & Van 't Padje, 2010; p37-38). In deze context vallen vaak ook de termen 'burgerparticipatie', 'verantwoord burgerschap' en 'actief burgerschap'. Deze paragraaf vervolgt door eerst de fysieke en sociale dimensie van zelfredzaamheid van elkaar te onderscheiden en toe te lichten. In de daaropvolgende subparagraaf wordt nader ingegaan op fysieke zelfredzaamheid. Vervolgens gaat de aandacht uit naar het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid.

2.1.1. Sociale en fysieke zelfredzaamheid

Zelfredzaamheid kent een fysieke en een sociale dimensie. Sociale zelfredzaamheid is te definiëren als: "*Het vermogen en de bereidheid van mensen om conflicten of problemen in relatie met anderen tot een oplossing te brengen vanuit de opvatting dat het niet uitsluitend de verantwoordelijkheid van de overheid – of de politie – is om problemen tussen burgers op te lossen, maar ook de verantwoordelijkheid van die burgers zelf*" (Zoomer, 1993; p3). Zelfredzaamheid in de fysiek context betreft: "A*lle handelingen die door burgers verricht worden: ter voorbereiding op rampen en zware ongevallen, tijdens en na rampen en zware ongevallen, om zichzelf én anderen te helpen de gevolgen van de ramp of het zware ongeval te beperken*" (Helsloot & Ruitenberg, 2004; p5).

De sociale en fysieke dimensie van zelfredzaamheid kunnen niet los van elkaar worden gezien (Van den Brand, 2005; p12). De oorzaken, almede de gevolgen, van fysieke incidenten kunnen in de sociale sfeer liggen en visa versa. Voor sociale zelfredzaamheid zijn factoren als sociaal kapitaal en sociale cohesie aantoonbaar van belang (Denkers, 1993; De Hart, 2002; p17-21). Uit onderzoek komt het vermoeden naar voren dat dergelijke sociale factoren óók een belangrijke rol spelen bij fysieke zelfredzaamheid (Perry, 2005; Boers, Boutellier & Van Steden, 2008; Oberijé & Tonnaer, 2008; Groenewegen-ter Morsche et al., 2010). Sociale cohesie en sociaal kapitaal versterkt dus mogelijk ook fysieke zelfredzaamheid. Sociaal kapitaal verwijst hier naar: "*Hulpmiddelen die zijn ingebed in een netwerk, toegankelijk zijn of worden ingezet voor doelgerichte acties*" (Lin, 2001; p12). Hoe sociaal kapitaal kan bijdragen aan fysieke zelfredzaamheid en op welke wijze hulpdiensten daarvan gebruik kunnen maken is onbekend (Hijlkema, Timmer & Van der Meulen, 2013; p19).

2.1.2. Fysieke zelfredzaamheid

Mogelijk is de definitie van fysieke zelfredzaamheid van Ruitenberg en Helsloot enigszins gedateerd. Tegenwoordig worden namelijk ook (kleine) ongevallen en het vóórkomen van onveiligheid onder fysieke zelfredzaamheid verstaan (Helsloot en Van 't Padje, 2010). Zodoende ontstaan er vier 'tijdsfasen' waarin fysieke zelfredzaamheid kan worden onderscheiden. Een model om de dimensie tijd te analyseren in veiligheidsvraagstukken is de veiligheidsketen (Stol et al., 2011; p57-66). Dit leidt ertoe dat fysieke zelfredzaamheid is te koppelen aan de fasen van de veiligheidsketen, hetgeen reeds veelvuldig is gedaan (Helsloot & Van 't Padje, 2010; Stol et al.; 2011; Hijlkema, Timmer & Van der Meulen, 2013):

(1) Voorkomen van fysieke onveiligheid (proactie en preventie): De overheid zet zich in om onveiligheid te voorkomen door middel van het opstellen van wet- en regelgeving. Ook oefent zij toezicht uit op de nakoming van deze wet- en regelgeving (handhaving). De overheid legt echter steeds meer de bal bij de burger wat betreft het nemen van maatregelen om fysieke onveiligheid te voorkomen. Zo worden burgers bijvoorbeeld tijdens de Nationale Brandpreventieweken van 2015 opgeroepen om het huis van hun ouders te controleren op brandveiligheid, om zodoende woningbrand te voorkomen, maar ook om de gevolgen van brand te beheersen.

(2) Voorbereiden op fysieke onveiligheid (preparatie): Risico's zijn echter nooit geheel uit te sluiten. Vandaar dat de overheid ook investeert in het voorbereiden van de burger op noodsituaties. Zo stimuleer de overheid bijvoorbeeld burgers om een noodpakket samen te stellen voor langdurige stroomuitval of overstromingen in de 'denk vooruit' campagne. Ook kan de burger zelf nadenken

over een vluchtroute bij woningbrand, leren omgaan met brandblusmiddelen, of een EHBO cursus volgen.

(3) Handelen tijdens fysieke onveiligheid (repressie): De overheid is niet in staat om bij incidenten direct professionals en middelen op de plek des onheils te krijgen (Helsloot & van 't Padje, 2010). Burgers zijn daardoor enige tijd op zichzelf aangewezen in de eerste fase van een incident. Uit onderzoek van Groenewegen-ter Morsche & Oberijé et al. (2010) blijkt dat burgers diverse handelingen kunnen verrichten bij verschillende ramptypen die van meerwaarde zijn voor de professionele hulpverlening. In tegenstelling tot enkele hardnekkige mythen raken burgers echter zelden in paniek en zijn ze niet hulpeloos (Helsloot & Ruitenberg, 2004; p102). Uit onderzoek van Kerstholt et al. (2015) voor de Veiligheidsregio IJsselland blijkt dat hulpverleners wel zeer verschillend omgaan met behulpzame burgers.

(4) Handelen na fysieke onveiligheid (nazorg): Burgers kunnen de gevolgen van een noodsituatie veelal goed dragen en hebben zelden professionele ondersteuning nodig (Te Brake et al., 2008; p54). Zij beschikken over een grote mate van 'veerkracht'. Daar waar 'anticipatie' zich richt op het geloof in het beheersen en voorspellen van het onvoorziene, wordt veerkracht gedreven door het zoeken naar een bepaalde mate van acceptatie van de risico's en het aanpassingsvermogen na plotse gebeurtenissen (Wildavsky, 1988). Veerkracht, in het Engels geduid door de term 'resilience', vertoont een grote opkomst in de (internationale) beleidsdiscourse (Aradau, 2014; p1).

Een specifieke verschijningsvorm van fysieke onveiligheid is een woningbrand. Een woningbrand is volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2014) "*Rook- of vuurontwikkeling waarvan een brandmelding bij de brandweer binnenkomt"* (p78). In het handboek 'Brandveilig leven, toepassingen op de woonomgeving' dat bedoeld is voor brandweerprofessionals, wordt fysieke zelfredzaamheid gedefinieerd als: "*Vermogens en handelingen van burgers om incidenten, en de nasleep ervan, zelfstandig dan wel met behulp van anderen zoveel mogelijk te voorkomen of te beheersen*" (Hagen et al., 2014; p26). Deze definitie zal in het vervolg van deze scriptie worden aangehouden.

Als we nader ingaan op brandoorzaken blijkt uit onderzoek van Kramer (2011) dat de oorzaken van woningbranden in Nederland in meer dan 70% van de gevallen is te relateren aan menselijk gedrag. Ook is de effectiviteit van veel fysieke maatregelen om de gevolgen van brand te beheersen, zoals bijvoorbeeld het hebben van rookmelders, voor een groot deel afhankelijk van menselijk gedrag. Mensen kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen om de batterij uit de rookmelder te halen.

Volgens Kobes (2010) is het belangrijkste uitgangspunt van zelfredzaamheid bij brand dat mensen 'zelfstandig, dan wel met behulp van anderen, een brandend bouwwerk moeten kunnen verlaten. Derhalve moeten brandveiligheidsmaatregelen deze zelfredzaamheid mogelijk maken en versterken' (p181). De kritische factoren die volgens Kobes bepalend zijn voor de mate van zelfredzaamheid bij brand zijn onder te verdelen in de clusters brandkenmerken, gebouwkenmerken en menskenmerken. In Bijlage 1 is een schematische weergave van deze drie clusters met een nadere toelichting opgenomen.

2.1.3. Beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid

Voordat burgers daadwerkelijk voorbereidingen gaan treffen om zelfredzaamheid te vergroten moeten zij volgens Latané en Darley (1968) een aantal stappen doorlopen. Deze stappen zijn inzichtelijk te maken aan de hand van de theorie van het Bystander effect (Latané & Darley, 1968). Deze vijf stappen zijn:

(1) Opmerken dat er sprake is van een onveilige situatie (veiligheidsbewustzijn);
(2) deze situatie als onveilig interpreteren (risicoperceptie);
(3) verantwoordelijkheid voelen voor de onveilige situatie (verantwoordelijkheidsopvatting);
(4) weten welke handelingen er genomen kunnen worden (kennis van handelingsperspectieven);
(5) capaciteit hebben om te kunnen handelen (vaardigheden en middelen).

Diverse onderzoekers (Paton, 2003; Van 't Padje en Groenendaal, 2008; Helsloot & Van 't Padje 2010; Klein, 2012; Hijlkema, Timmer & Van der Meulen, 2013) binden deze vijf stappen samen tot drie factoren die beïnvloed kunnen worden om de kans te vergroten dat burgers concreet handelingen gaan verrichten om ook fysieke incidenten te voorkomen, zich hierop voor te bereiden en de gevolgen ervan te beheersen. Door deze drie factoren te beïnvloeden kan de burger worden gestimuleerd om zijn eigen fysieke zelfredzaamheid te versterken en dat van een ander. Dit betreft de volgende drie factoren:

(1) Veiligheidsbewustzijn: Als burgers niet bekend zijn met de risico's en gevolgen van bepaald gedrag of gevaarlijke situaties, en zich dus niet bewust is van gevaren, zal de burger niet overgaan tot handelen (Paton, 2003). Informatie over deze risico's en gevolgen moet begrijpelijk en toegankelijk zijn voor de burger en aansluiten op zijn behoefte en belevingswereld (Klein, 2012; p86). Daarnaast bereiden mensen zich enkel voor op de risico's die zij als voldoende bedreigend ervaren (Helsloot & Ruitenberg, 2004). Deze subjectieve risicoperceptie van mensen komt niet altijd overeen met het objectief meetbare risico (Helsloot & Ruitenberg, 2004; p100).
(2) Verantwoordelijkheidsopvatting: De burger moet weten waar de grenzen van het handelen van de overheid ligt en waar zijn eigen verantwoordelijkheid ligt (Helsloot & Van 't Padje, 2010; Newton, 2010). Burgers bereiden zich beter voor wanneer zij zien dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor hun eigen veiligheid. De burger moet dan wel de ruimte geboden krijgen om verantwoordelijkheid te nemen (Rob, 2012; p3).
(3) Handelingsperspectief: De burger dient kennis te hebben van maatregelen die de fysieke veiligheid kan vergroten (Paton, 2003). Ook moet men beschikken over het vermogen om te kunnen handelen; dit betreft zowel de beschikbaarheid van middelen als het hebben van de juiste vaardigheden (Groenewegen-ter Morsche en Oberijé, 2010). Ook moet de burger de overtuiging hebben dat de handeling daadwerkelijk bijdraagt aan de veiligheid (Helsloot & Ruitenberg, 2004).

Indien men de zelfredzaamheid van burgers aan de hand van de bovenstaande beïnvloedingsfactoren wil versterken is volgens Tonkens (2010; p17) een persoonlijke benadering cruciaal. Door aan te sluiten bij formele en informele netwerken kan de overheid zich goed tussen burgers positioneren om zo tot een persoonlijke benadering te komen (Van den Brand, 2005; p45). Ook Ruitenberg en Helsloot (2004) en Van 't Padje en Groenendaal (2008) wijzen op het belang van het vinden van aansluiting op bestaande lokale structuren. Risicogroepen dienen persoonlijk benaderd te

worden, omdat deze veelal niet vertegenwoordigd zijn op voorlichtingsbijeenkomsten (Tonkens, 2010; Newton 2010; p20). Ook wordt het principe van wederkerigheid genoemd als versterkende factor voor zelfredzaamheid (Eysink Smeets, Heijman en Postma, 2015; p69). Tot slot zit volgens Van 't Padje en Groenendaal (2008; p39) de echte winst voor fysieke zelfredzaamheid in het creëren van zinvolle relaties tussen burger en overheid. Derhalve wordt in paragraaf 2.5. van dit theoretisch kader uitgebreid aandacht besteed aan de relaties tussen de brandweerambtenaar en maatschappelijke organisaties.

2.1.4. Conclusies fysieke zelfredzaamheid

Uit deze paragraaf kan geconcludeerd worden dat van burgers meer zelfredzaamheid wordt verwacht door de overheid. Uit literatuuronderzoek naar zelfredzaamheid blijkt dat zelfredzaamheid bestaat uit een sociale en een fysieke dimensie. Zelfredzaamheid bij brand, waar dit onderzoek zich op richt, is een specifieke verschijningsvorm van fysieke zelfredzaamheid. Fysieke zelfredzaamheid betreft: "*Vermogens en handelingen van burgers om incidenten, en de nasleep ervan, zelfstandig dan wel met behulp van anderen zoveel mogelijk te voorkomen of te beheersen*" (Hagen et al., 2014; p26). In 70% van de fatale woningbranden is de oorzaak te relateren aan menselijk gedrag. In het vóórkomen van brand staat menselijk gedrag dan ook centraal.

Ook kunnen burgers zich voorbereiden op een woningbrand, hetgeen de zelfredzaamheid tijdens brand ten gunste komt. Alvorens burgers daadwerkelijk stappen gaan ondernemen om hun zelfredzaamheid te vergroten moeten ze zich bewust zijn van de risico's, zich verantwoordelijk voelen voor het risico en over handelingsperspectieven beschikken. Een persoonlijke benadering, met name ten aanzien van risicogroepen, verdient de voorkeur. Het is echter de vraag of iedere burger (nog) méér eigen verantwoordelijkheid voor zijn fysieke zelfredzaamheid kan opbrengen; hetgeen wel wordt verwacht van de overheid. Zo neemt het aandeel zelfstandig wonende kwetsbare ouderen in de samenleving toe vanwege de vergrijzing en extramuralisering van ouderenzorg (SCP, 2011). Dit roept de vraag op wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen.

2.2. Kwetsbaarheid bij ouderen

In deze paragraaf staat de vraag centraal wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen. Deze paragraaf zal nu vervolgen met een beschrijving van kwetsbaarheid bij ouderen, wat wordt onderscheiden in fysieke, psychische en sociale kwetsbaarheid. Vervolgens wordt aandacht besteed aan levensloopdeterminanten die van invloed zijn op kwetsbaarheid.

2.2.1. Kwetsbaarheid bij ouderen

Het kabinet geeft in het regeerakkoord aan er te willen zijn voor kwetsbaren in de samenleving. Desondanks is "*Ieder mens allereerst zelf verantwoordelijk voor succes in het leven en de mogelijkheden daartoe willen wij zo groot mogelijk maken. Maar nooit zullen wij de ogen sluiten voor de mensen die het zonder extra zetje in de rug niet kunnen redden"* (RMO, 2013; p11). Ook in de zorg worden kwetsbare groepen gewezen op de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid (SCP, 2011; p149).

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat "*De prevalentie van kwetsbaarheid sterk stijgt met de leeftijd*" (SCP, 2011; p44). In dit onderzoek wordt de brede definitie van kwetsbaarheid bij ouderen van het SCP (2011) gehanteerd: "*Kwetsbaarheid bij ouderen is een proces van het opeenstapelen van lichamelijke, psychische of sociale tekorten in het functioneren dat de kans vergroot op negatieve gezondheidsuitkomsten (functiebeperkingen, opname, overlijden)*" (p45). Conform deze definitie is 27% van de 65-plussers, gemeten in 2007/2008, kwetsbaar. In Bijlage 2 is een schematische weergave opgenomen van de prevalentie van kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen.

De definitie van kwetsbaarheid bij ouderen van het SCP geeft duidelijk weer dat kwetsbaarheid niet enkel is gericht op lichamelijke beperkingen. Deze brede benadering van kwetsbaarheid is door Gobbens, Luijkx, Wijnen-Sponselee en Schols (2010) in een conceptueel model vormgegeven. Figuur twee geeft dit model weer, waarin drie domeinen van kwetsbaarheid worden onderscheiden, lichamelijke, psychische en sociale kwetsbaarheid. Ook worden in het model diverse determinanten van kwetsbaarheid benoemd; zoals sociaal-economische factoren, sociaal-demografische factoren, leefstijl, levensgebeurtenissen, woonomgeving en genetische factoren (SCP, 2011; p44). Als vierde vorm van kwetsbaarheid kan financiële kwetsbaarheid worden toegevoegd. Naast de primaire levensbehoefte gaat het dan om de financiële capaciteiten om consumptiegoederen als een televisie of computer aan te schaffen, wat de mogelijkheden tot het vergaren van kennis en deelname aan het sociale verkeer sterk kan vergroten en gelijktijdig eenzaamheid tegen kan gaan (RMO, 2001; p57).

FIGUUR 2 CONCEPTUEEL MODEL KWETSBAARHEID BIJ OUDEREN (SCP, 2011; P43)

De grenzen tussen de drie domeinen van kwetsbaarheid zijn niet volledig discriminatoir. Maar enig onderscheid is nuttig, omdat kwetsbaarheid op een bepaald domein nog niet wil zeggen dat iemand niet zelfredzaam is (Hortulanus, Adriaanse & Van de Wardt, 1997). De causaliteit en samenhang tussen sociale, fysieke en psychische kwetsbaarheid is echter allerminst duidelijk (SCP, 2011; p122). Wel is duidelijk dat er gedurende de levensloop van ouderen er een constante wisselwerking is tussen deze domeinen van kwetsbaarheid. Volgens Hortulanus et al. (1997) zijn kwetsbaren vaker op meerdere domeinen kwetsbaar dan enkel op één domein. Zij die op meerdere domeinen kwetsbaar zijn onderbenutten de formele voorzieningen die voor hen bedoeld zijn. Ook is het opvallend dat de minst kwetsbare personen over grotere informele steun beschikken. Het gebruik van informele hulpbronnen (sociaal kapitaal) is daarmee eerder een teken van weerbaarheid dan kwetsbaarheid volgens Hortulanus et al. Ouderen voelen zich ook niet altijd kwetsbaar, terwijl zij dit naar medische maatstaven objectief gezien wel zijn. Dit wordt de 'disabilty paradox' genoemd (Albrecht & De Vlieger, 1999).

Fysieke kwetsbaarheid

Fysieke kwetsbaarheid wordt gemeten aan de hand van de indicatoren weinig tot niet wandelen, ongewenst gewichtsverlies, slecht kunnen lopen, slecht evenwicht kunnen bewaren, slecht kunnen horen, slecht kunnen zien, weinig handkracht hebben en lichamelijk moe zijn (SCP, 2011; p96). Daarmee wordt fysieke kwetsbaarheid in de theorie onderscheiden van andere termen als '(multi)morbiditeit', verwijzend naar het hebben van meer dan één aandoening, en 'functionele beperkingen', verwijzend naar 'moeilijkheden die iemand ondervindt bij het uitvoeren van activiteiten' (SCP, 2011; p40). Deze begrippen overlappen elkaar ten dele. Zo is er onder kwetsbare ouderen in Nederland bij 14,7% sprake van multimorbiditeit en 11,9% functionele beperkingen. Fysieke kwetsbaarheid doet zich met name voor onder de oudste ouderen, vrouwen, lager opgeleiden en verweduwden (SCP, 2011; 98). Ook lijkt er een sterker verband te zijn tussen psychische en fysieke kwetsbaarheid dan tussen sociale en fysieke kwetsbaarheid.

Psychische kwetsbaarheid

Ouder worden gaat gepaard met een toename aan psychische klachten en cognitieve beperkingen. Dit verloop verschilt sterk per persoon. Naarmate ouderen psychisch kwetsbaar worden, worden zij veelal ook fysiek en sociaal kwetsbaarder (SCP, 2011; p107). Psychische kwetsbaarheid wordt gemeten aan de hand van de indicatoren geheugenklachten, sombere gevoelens, angstige gevoelens of nervositeit en gevoelens van hulpeloosheid. Geheugenklachten komen het vaakst voor. Vrouwen vertonen vaker psychische klachten dan mannen, evenals weduwen en weduwenaars (SCP, 2011; p109-110).

Sociale kwetsbaarheid

Sociale kwetsbaarheid verwijst, in tegenstelling tot fysieke- en psychische kwetsbaarheid, niet naar de capaciteiten van het individu zelf, maar zijn relatie met de sociale omgeving. Het SCP omschrijft sociale kwetsbaarheid als: "*Het ontbreken van een partner of een vertrouwenspersoon, het ontberen van steun, het weinig participeren in sociale verbanden zoals de familie, de buurt en organisaties, met als mogelijk gevolg een bepaalde mate van ervaren eenzaamheid*" (SCP, 2011; p121). Sociale kwetsbaarheid wordt gemeten aan de hand van de indicatoren alleen wonen, een gemis aan contacten en een gemis aan steun (SCP, 2011; p123). Sociale kwetsbaarheid doet zich met name voor onder ouderen zonder partner.

Zij nemen ook minder vaak deel aan sociale verbanden (SCP, 2011; p121). Met name vrouwen worden vaker getroffen door sociale kwetsbaarheid, omdat zij vaker dan mannen het verlies van de partner ervaren (SCP, 2011; p126). Verlies van een partner kan worden opgevangen door andere sociale contacten als kinderen, de kerk en participatie in verenigingen en vrijwilligerswerk. Sociale kwetsbaarheid ontwikkeld zich vaak pas na het 75ste levensjaar en laat dan een sterke toename zien.

2.2.2. Levensloopdeterminanten van kwetsbaarheid

Het huidige kabinetsbeleid leidt ertoe dat meer ouderen langer zelfstandig thuis (moeten) wonen. De meeste ouderen geven aan ook zo lang mogelijk zelfstandig thuis te willen blijven wonen (SCP, 2011; p11). In totaal kan 24% van de zelfstandig wonende ouderen tot 'kwetsbaar' worden gerekend (SCP, 2011; p53). Het aandeel kwetsbare ouderen in de totale populatie van ouderen neemt toe naarmate de leeftijd toeneemt (SCP, 2011; p54). Zo is 38% van de 75-plussers kwetsbaar en 50% van de 80-plussers. Figuur drie biedt een schematische weergave van de relatie tussen leeftijd en kwetsbaarheid. Aanvullend is in figuur 3 af te lezen dat meer vrouwen dan mannen kwetsbaar zijn.

FIGUUR 3 AANDEEL KWETSBAREN IN DE SAMENLEVING NAAR GESLACHT EN LEEFTIJD (IN PROCENTEN) (SCP, 2011; P54)

Met betrekking tot de leefomgeving is op te merken dat onder bewoners van half-vrijstaande of vrijstaande woning het aandeel kwetsbare ouderen het laagst is, 14% respectievelijk 20%. Onder bewoners van een flat of 'andere' woning, veelal een aanleunwoning, is dit percentage 37% respectievelijk 38%. Als ouderen zelf overwegen om te verhuizen, dan wel hiertoe genoodzaakt zijn, verhuizen zij meestal naar een gelijkvloerse woning of een flat (SCP, 2011; p151). Veiligheid speelt veelal een rol in de wens om te verhuizen (SCP, 2011; p149). Dit omvat zowel de veiligheid van de woonomgeving als de veiligheid van de woning zelf (SCP, 2011; p150). Zowel de sociale woonomgeving, als fysieke aanpassingen in de woning zelf, hebben een positieve uitwerking op zelfredzaamheid en het tegengaan van kwetsbaarheid.

Daarnaast speelt de sociaaleconomische status (ses) een rol in de mate van kwetsbaarheid. Onder ses wordt verstaan: "D*e positie die iemand inneemt in een sociale hiërarchie. Hoe hoger iemands sociaaleconomische status, hoe meer invloed iemand kan uitoefenen op zijn of haar eigen leven en op dat*

van anderen" (SCP, 2011; p137). Determinanten hiervan zijn volgens het SCP opleiding, inkomen en de sociaaleconomische status van de buurt. Zo is het aandeel kwetsbaren in de groep met een lage buurtstatus significant verhoogd (2011; p139). Analyses laten geen verband zien tussen de mate van kwetsbaarheid en wonen in stedelijk of landelijk gebied, ondanks dat in stedelijk gebied relatief meer ouderen worden met een lage sociaaleconomische status (SCP, 2011; p55-56). Inkomen en onderwijs spelen wel een grote rol (SCP, 2011; p55). Zo is het aandeel kwetsbaren onder ouderen met een maandinkomen onder de 1400 euro driemaal zo hoog als onder ouderen met een maandinkomen vanaf 1800 euro. Een op de drie ouderen met hooguit lager onderwijs is kwetsbaar. Onder ouderen met een hoge opleiding is dit slechts een op de zeven. Opleidingsniveau vertoond in tegenstelling tot fysieke en psychische kwetsbaarheid geen relatie met sociale kwetsbaarheid. In Bijlage 3 is een schema opgenomen die het verband weergeeft tussen kwetsbaarheid en inkomen en opleidingsniveau.

Wat betreft het signaleren van kwetsbaarheid bij ouderen is er een rol weggelegd voor huisartsen. Zo heeft acht van de tien zelfstandig wonende kwetsbare ouderen in de afgelopen drie maanden een huisarts geraadpleegd (SCP, 2011; p62). De helft van de zelfstandig wonende kwetsbare ouderen heeft vanuit de Wmo of AWBZ in de afgelopen twaalf maanden zorg ontvangen. De regie op de Wmo ligt bij de gemeente en de regie op de AWBZ bij het Centrum indicatiestelling zorg (CIZ). Ongeveer de helft van de zelfstandig wonende kwetsbare ouderen is derhalve bekend bij de gemeente of het CIZ en het merendeel is bekend bij huisartsen.

2.2.3. Conclusies kwetsbaarheid bij ouderen

Kwetsbaarheid bij ouderen betreft een opeenstapeling van fysieke, psychische en sociale problemen. Er is een duidelijke wisselwerking tussen deze drie domeinen van kwetsbaarheid, maar causale relaties en verbanden zijn allerminst duidelijk. Met betrekking tot de determinanten van kwetsbaarheid speelt voornamelijk leeftijd en de ses van de oudere een rol in de prevalentie van kwetsbaarheid. Kwetsbaarheid is in toenemende mate te vinden onder zelfstandig wonende ouderen vanwege overheidsbeleid dat erop gericht is ouderen langer (zelfstandig) thuis te laten wonen. Ook kan geconcludeerd worden dat ook van kwetsbare groepen in de samenleving meer zelfredzaamheid wordt verwacht. Dit roept de vraag op in hoeverre zelfstandig wonende kwetsbare ouderen fysieke zelfredzaamheid bij brand vertonen.

2.3. Ouderen en fysieke zelfredzaamheid

In deze paragraaf staat de vraag centraal wat er in de wetenschappelijke literatuur bekend is over de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Door het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) is recentelijk onderzoek (Hagen et al., 2015) gedaan naar risicofactoren die mogelijk een rol spelen in het verhoogde risico bij ouderen om slachtoffer te worden van woningbrand. Dit onderzoek bestaat uit twee delen; een onderzoek naar risicofactoren ten aanzien van woningbranden onder ouderen in de internationale literatuur en ten tweede is er een analyse uitgevoerd van de database fatale woningbranden van het IFV over de periode 2008 t/m 2013.

Twee problemen zijn hierbij echter prevalent. In de eerste plaats vindt er geen eenduidige registratie plaats in Nederland van factoren die mogelijk een rol spelen bij woningbranden. Ten tweede

is het aantal fatale slachtoffers van woningbranden dermate laag dat er geen statistische analyses mogelijk zijn. Het is zodoende niet mogelijk om tot een verdieping te komen omtrent brand(on)veiligheid specifiek onder de doelgroep kwetsbare ouderen. Wel zijn enkele veelvoorkomende waarnemingen te beschrijven omtrent fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende ouderen in het algemeen. Deze paragraaf vervolgt met een beknopte beschrijving van de omvang van het aantal fatale woningbranden waarbij ouderen slachtoffer zijn geworden, waarna specifiek wordt ingegaan op oorzaken van woningbranden bij ouderen en op twee kritische factoren van zelfredzaamheid bij brand, de gebouwkenmerken en menskenmerken.

2.3.1. Ouderen en woningbranden

Uit de database van het IFV blijkt dat over de periode 2008 t/m 2013 84 fatale woningbranden hebben plaatsgevonden waarbij de bewoner 65 jaar of ouder is. Afgezet tegen een totaal van 195 fatale slachtoffers in dezelfde periode betreft dit 43,07%. 65-plussers zijn goed voor 17% van het totale inwoneraantal in Nederland (Hagen & van Zoonen, 2015). Zodoende zijn ouderen relatief gezien 2,7 keer vaker slachtoffer van een fatale woningbrand dan personen jonger dan 65 jaar. Over de periode 2008 t/m 2013 woonden 76 van de 84 ouderen die zijn omgekomen bij een woningbrand zelfstandig thuis. In tegenstelling tot niet-ouderen vinden woningbranden bij ouderen in Nederland meer verspreid over de week en over de dag plaats. Ook blijken ouderen vaker wakker te zijn bij woningbranden dan niet-ouderen en maken een (fatale) woningbrand dus vaker bewust mee (Hagen et al., 2015; p38).

Brandoorzaken

Onder ouderen is roken zowel in Nederland als internationaal gezien de grootste veroorzaker van fatale woningbranden (Hagen et al., 2015; p44). In de helft van deze gevallen in Nederland is de sigaret op de stoel of bank gevallen welke vlam vatte. Meestal was het slachtoffer in slaap gevallen. Met betrekking tot elektrische apparatuur is in Nederland voornamelijk een elektrische deken de veroorzaker van een woningbrand bij ouderen. Daarnaast is kortsluiting in audiovisuele apparatuur en de elektrische stoel relatief gezien veelvoorkomend bij ouderen (Hagen et al., 2015; p42-43). Ook een omgevallen kaars of lamp, of materialen die door de kaars of lamp zo heet zijn geworden dat deze ontbranden, komt bij ouderen in Nederland relatief vaak voor. Het verhoogde aandeel vrouwen die omkomen bij brand wordt vooral veroorzaakt door het ontstaan van brand tijdens het koken, waarbij vaak het in brand vliegen van de kleding een belangrijke rol speelt. In Bijlage 4 is het aantal fatale slachtoffers over deze vier hoofdoorzaken van woningbranden bij ouderen schematisch weergegeven.

Gebouwkenmerken

Kwetsbare ouderen geven vaak de voorkeur aan het wonen in een gelijkvloerse woning, met name de meest kwetsbare ouderen (SCP, 2011). Derhalve verhuizen zij vaak bij toenemende kwetsbaarheid naar gelijkvloerse appartementen in flatgebouwen en aanleunwoningen. In de eerste helft van 2015 hebben meerdere branden zich voorgedaan in dergelijke woongebouwen voor ouderen (Hagen et al., 2015; p46-51). Uit de internationale literatuur komt naar voren dat veroudering van de bewoner veelal gepaard gaat met veroudering van de woning en apparatuur (Hagen et al., 2015; p16). In Nederland is het uitgangspunt dat bewoners van een ‘gewone’ woning in de meeste gevallen zelfredzaam zijn (Blijlevens et al., 2014; Dangermond et al., 2015; Hagen et al., 2015). Conform het Bouwbesluit 2012 moet een

woongebouw minimaal voldoen aan de eisen voor 'bestaande bouw', het absolute minimumniveau aan brandveiligheid in Nederland. In de praktijk blijkt dat ook dit absolute minimumniveau niet altijd wordt bereikt, zoals duidelijk werd bij de brand in Het Lichtpunt in Rotterdam, een woongebouw waarin overwegend oudere mensen wonen (Blijleven et al., 2014). Bovendien blijkt een woning in een appartementencomplex niet altijd een 'safe haven' te zijn. Een brandwerende scheiding is namelijk niet automatisch een rookwerende scheiding, hetgeen wel wordt verondersteld in wetgeving (Dangermond et al., 2015; p37). Uit de evaluatie van de brand in Het Lichtpunt in Rotterdam en De Notenhout in Nijmegen blijkt verder dat de aard van de bewoning van een pand, veelal oudere bewoners, vanuit brandveiligheidsoogpunt een verhoogd risico betekende vanwege de aanwezigheid van verminderd zelfredzame bewoners (Blijleven et al., 2014; Dangermond et al., 2015).

Rookmelders worden vaak genoemd als belangrijk middel om brand tijdig te ontdekken. De gemiddelde rookmelderdichtheid in Nederland is circa 70% (Kobes & Groenewegen-ter Morsch, 2015; p4). Onder ouderen is het rookmelderbezit lager dan onder de bevolking onder de 65 jaar (Hagen et al., 2015; p35). Het aantal woningen waar deze werkt (circa 45%), of werkt én op de juiste plek hangt (circa 35%), is bij ouderen relatief laag ten opzichte van niet-ouderen. Verminderd mobiele ouderen beschikken vaker over een niet-werkende rookmelder dan ouderen die nog wel mobiel zijn. Een persoon die niet mobiel is kan na het afgaan van een rookmelder de woning ook niet altijd ontvluchten vanwege fysieke beperkingen. Kwetsbare ouderen met een fysieke beperking, of leiden aan slechthorendheid, zijn derhalve niet altijd gebaat bij een werkende rookmelder.

Menskenmerken

Met betrekking tot fysieke menskenmerken wordt een afnemende werking van zintuigen in Nederland vaker niet dan wel opgenomen in evaluaties van fatale woningbranden. Gebaseerd op die paar woningbranden waarbij dit wel is geregistreerd lijkt een verminderd gehoor een risico verhogende factor te zijn (Hagen et al., 2015; p39). De mate van mobiliteit is in 68 van de 84 fatale woningbranden geregistreerd (Hagen et al., 2015; p40). Hieruit blijkt dat mobiliteit een risicofactor is in zowel het veroorzaken van brand, als in het minder goed kunnen ontvluchten van een brandende woning. Naast fysieke beperkingen, treedt in zijn algemeenheid spierzwakte op bij ouderen en overige lichamelijke aandoeningen die de conditie verminderen, welke de ontvluchting bij brand kan vertragen (Hagen et al., 2015; p13).

Wat betreft psychische kenmerken is in vijf van de 84 fatale woningbranden melding gemaakt van dementie en in twee gevallen van verwardheid of een psychische aandoening. Ondanks dat iets minder dan een kwart van de ouderen psychisch kwetsbaar is, lijkt dit geen belangrijke factor bij fatale woningbranden te zijn. Wat betreft sociale kenmerken is in 55% van de fatale woningbranden in Nederland bekend dat de oudere alleen woonde (Hagen et al., 2015; p41,42). Over sociale kenmerken van ouderen in relatie tot fatale woningbranden is in Nederland verder nauwelijks iets bekend (Hagen et al., 2015).

2.3.2. Conclusies fysieke zelfredzaamheid van ouderen

Geconcludeerd kan worden dat middels brandweerstatistiek geen duidelijke conclusies getrokken kunnen worden met betrekking tot factoren die een rol spelen in de fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Uit de literatuur mag echter wel op zijn minst verondersteld worden dat met name fysieke kwetsbaarheid een beperkende factor is voor fysieke zelfredzaamheid bij brand. De invloed van psychische kwetsbaarheid is vermoedelijk laag en de invloed van sociale kwetsbaarheid is onbekend.

Ten aanzien van brandoorzaken zijn de oorzaken van woningbranden bij ouderen, evenals bij woningbranden in het algemeen, te relateren aan brand(on)veilig gedrag. Wat betreft het voorbereiden op brand is enkel bekend dat de rookmelderdichtheid onder ouderen laag is. Rookmelders bieden ook geen garantie voor succesvolle ontvluchting bij brand. Met betrekking tot het beheersen van de gevolgen van brand verondersteld het bouwbesluit in Nederland dat bewoners van een woning zelfredzaam zijn. Dit is in de praktijk echter niet altijd het geval. Uit de literatuur is dus te concluderen dat op zijn minst verondersteld mag worden dat zelfstandig wonende kwetsbare ouderen slechts in beperkte mate fysieke zelfredzaamheid bij brand vertonen.

De fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen behoeft dus mogelijk ondersteuning vanuit de samenleving. Zodoende wordt door de overheid, naast het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van kwetsbare groepen zelf, een appél gedaan op het maatschappelijk middenveld in het vormgeven van publieke taken. Volgens de Rob (2012) is het vertrouwen in de markt om overheidstaken over te nemen immers weggevallen. Zodoende is de blik gericht op het maatschappelijk middenveld om meer verantwoordelijkheid te nemen. Dit roept de vraag op wat dit maatschappelijk middenveld omvat en welke rol zij kan spelen bij fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen.

2.4. Maatschappelijk middenveld

In deze paragraaf staat de vraag centraal wat het maatschappelijk middenveld is en welke bijdrage zij kan leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Deze paragraaf zal eerst toelichten wat wordt verstaan onder het maatschappelijk middenveld. Vervolgens wordt de aard en omvang van de vrijwillige inzet van burgers nader toegelicht.

2.4.1. Typologie maatschappelijk middenveld

Minderman (2008) heeft het maatschappelijk middenveld onderverdeeld in twee typen organisaties. In de eerste plaats maatschappelijke ondernemingen. Maatschappelijke ondernemingen zijn private organisaties *"die een publieke taak uitvoeren en daarbij te maken hebben met bedrijfsmatige en marktgeoriënteerde mechanismen zoals competitie en de noodzaak om zelf inkomsten te verwerven"* (Rob, 2012; p29). Dit type ondernemingen heeft een hybride karakter (Rob, 2012; p18). Ze voeren een publieke taak uit, maar werken met bedrijfsmatige en markt gerelateerde mechanismen. Dit betreft bijvoorbeeld (thuis)zorgorganisaties en woningcorporaties.

Het tweede type organisatie betreft sociale verbanden en verenigingen. Dit wordt vaak geduid met de term 'civil society'. Wat exact tot de civil society kan worden gerekend is niet altijd helder afgebakend. Zo worden mantelzorgers in de Wmo tot de civil society gerekend. Mantelzorg betreft: "*Zorg die wordt verleend door huisgenoten, familie, vrienden, kennissen en buren, waarbij die zorg voortvloeit uit de aard van de onderlinge relaties en niet wordt verleend uit hoofde van een beroep of als georganiseerd vrijwilligerswerk*" (De Boer, Broese van Groenou & Timmermans, 2009; p21). Door de verwantschapsrelatie tussen mantelzorger en zorgontvanger wordt mantelzorg door Metz (2008; p36) tot het privédomein van burgers gerekend. Dit uitgangspunt van Metz wordt ook in dit onderzoek gehanteerd. Belangrijke eigenschap van een civil society organisatie is dat deze op basis van vrijwilligheid in stand wordt gehouden (Koopmans, 1993; p285). Maatschappelijke organisaties als Het Rode Kruis en Het leger des Heils vallen op het grensgebied tussen maatschappelijke onderneming en de civil society. Figuur vier biedt een schematische weergave van de positie van maatschappelijke organisaties ten opzichte van individuele burgers en bedrijven.

FIGUUR 4 SCHEMATISCHE WEERGAVE MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES (ROB, 2012; P17)

2.4.2. Vrijwillige inzet van burgers

Volgens Tonkens (2009) is actief burgerschap geen nieuw fenomeen. Burgerinitiatief vond altijd plaats onder de noemer particulier initiatief. Ook in de periode van de ontzuiling van de Nederlandse samenleving bleef het aantal leden en donateurs van maatschappelijke organisaties redelijk gelijk. Veel leden van traditionele verzuilde ledenorganisaties maakten echter een overstap naar plaatselijke gerichte groepen die zich inzetten voor bepaalde groepen (Van de Wijdeven et al., 2013; p11). Een hoge mate van lidmaatschap van maatschappelijke organisaties betekent volgens Van den Berg en De Hart (2008; p11) echter niet dat leden per definitie actief zijn in die organisatie. De nieuwe maatschappelijke organisaties worden meer gekenmerkt door anonieme vormen van betrokkenheid dan de traditionele verzuilde organisaties die een sterk verbindend karakter hadden. Daardoor kampt twee op de vijf vrijwilligersorganisaties met een tekort aan actieve vrijwilligers (Dekker, De Hart & Faulk, 2007; p70).

Dekker, De Hart en Van den Berg (2004) verklaren dit door de toenemende mate van individualisering. Het maken van individuele keuzes is niet altijd te combineren met actief lidmaatschap van een vrijwilligersorganisatie. Dekker, De Hart en Faulk (2007) vullen dit aan door de verklaring te zoeken in de afname van vrije tijd, ontkerkelijking en de groeiende 'leisuremarkt' die alternatieve vormen van tijdverdrijf biedt. Als alternatief op de intensieve vormen van vrijwilligerswerk ontstaan er echter nieuwe vormen van burgerbetrokkenheid in de vorm van 'lichte gemeenschappen' of 'informeel burgerinitiatief', wat wordt gekenmerkt door losse, open en informele connecties die van korte duur zijn (Van de Wijdeven et al., 2013; p15). Volgens Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2006; p20) zijn de meeste van deze burgerinitiatieven gericht op leefbaarheid in de buurt en solidariteit jegens kwetsbaren. Het is echter lastig voor de overheid om zicht te krijgen op dergelijke groepen.

Een van de functies van de civil society is volgens Metz (2008; p36) het versterken van sociaal kapitaal. Zo kunnen de informele netwerken van de civil society gebruikt worden om kwetsbare burgers te bereiken. Dit versterkt de sociale cohesie, de toegang tot hulpbronnen, de zelfredzaamheid van de samenleving en het individu en voorkomt sociaal isolement. Verba, Schlozman en Brady (1995) onderscheiden drie factoren die op hoofdlijnen een rol spelen waarom mensen al dan niet actief participeren in de samenleving. Dit betreft capaciteit, motivatie en invitatie. Deze factoren worden in het vervolg van deze subparagraaf beknopt toegelicht.

Capaciteit

Capaciteit hangt samen met de beschikbaarheid van kennis en vaardigheden, tijd en geld. De capaciteit om te participeren is met name hoog onder burgers met een hogere ses, hetgeen leidt tot een oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden in de categorie 'actieve burgers' (Hurenkamp et al., 2006; Bovens en Wille, 2011). Het gaat hierbij met name om de capaciteiten om te participeren in de zin van geld, tijd, onderwijs en interpersoonlijke vaardigheden (Marschall, 2004). Enige nuance is echter wel op zijn plaats. Daar waar het opzetten van burgerinitiatief met name is weggelegd voor hoger opgeleiden, biedt het concreet uitvoeren van initiatieven ruimte voor mensen met een lagere ses (Van de Wijdeven et al., 2013; p2). Naast het daadwerkelijk hebben van capaciteiten is ook het zelfvertrouwen en zelfbeeld van burgers in het eigen kunnen van belang (Van de Wijdeven et al., 2013; p3).

Uit onderzoek onder welzijnsprofessionals blijkt echter dat zij vinden dat er onrealistische verwachtingen zijn over de toename van vrijwillige inzet als vervanging voor overheidshulp (Lub, Sprinkhuizen & Cromwijk, 2010). Er is maar weinig progressie gemaakt in het activeren van de sociale omgeving om de plaats van de overheid in te nemen als sociaal vangnet: "*Zo kan het wegvallen van gesubsidieerde hulp ervoor zorgen dat kwetsbare mensen met gebrek aan sociaal netwerk, praktische en sociale vaardigheden en financiële middelen het roer kwijtraken. Zij dreigen tussen wal en schip te vallen, omdat juist voor hen alternatieve hulp niet vanzelfsprekend is*" (Vlind, 2012; p22).

Burgers zijn ook geen welzijnswerkers, zij zijn daarmee beperkt in de zorg voor de zwakkeren in de samenleving (WRR, 2012; p109). De grens tussen welke zorg en ondersteuning door professionals moet worden geboden en wat door niet-professionals kan worden gedaan is dan ook volgens Metz (2008; p39) continue onderwerp van debat. Ook vraagt Tonkens (2009) zich af of de actieve burgers niet

worden overvraagd. Idealiter wordt verantwoordelijkheid immers zodanig verdeeld dat diegene die niet voor zichzelf kunnen zorgen adequaat worden ondersteund door anderen, zonder dat dit leidt tot een onredelijke grote verantwoordelijkheidslast voor de verzorgende partij (Birnbacher, 2001; p17). Positieve geluiden zijn er ook. Volgens het SCP (2011) wijst onderzoek uit dat "*individuele ondersteuning via de Wmo de zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen aanzienlijk bevordert (…), wat ten goede komt aan het onderhoud van hun sociale contacten. Daarnaast geeft de Wmo gemeenten ook de taak om de sociale samenhang en leefbaarheid te bevorderen en kwetsbare ouderen te ondersteunen*" (p121).

Motivatie en invitatie

Vrijwilligheid is meer een zaak geworden van individuele burgers die in de praktijk 'eigentijdse vormen van onbaatzuchtig handelen' laten zien en is mindere mate gebaseerd op idealen dan in de verzuilde samenleving (Van de Wijdeven et al., 2013; p6). De doelstellingen zijn meer sociaal en doelgericht van aard. Burgers willen doorgaans een concreet maatschappelijk probleem aanpakken. De verbondenheid met de buurt (sociale cohesie) is volgens Bolt (2005) een van de belangrijkste voorspellers van actief burgerschap. Ook worden tekorten of onvolkomenheden in de publieke dienstverlenging, of ontevredenheid over beleid, genoemd als motivatie om een actieve burger te worden (Marschall, 2004; p234). Specht (2012) voegt hieraan toe dat er doorgaans een specifieke 'trigger' nodig is voor burgers om daadwerkelijk actief te worden. In het behalen van zichtbare en aansprekende resultaten ligt uiteindelijk de kracht van burgerinitiatieven (Van de Wijdeven et al., 2013; p8). Tot slot is het hebben van vertrouwen in de instituties of het kunnen uitoefenen van invloed op het besluitvormingsproces een belangrijke factor in het al dan niet actief participeren in de samenleving (WRR, 2012). Ook is het simpelweg 'gevraagd worden' om een bijdrage te leveren aan de samenleving een belangrijke factor voor burgerparticipatie (Verba et al., 1995; p135). Het gaat daarbij zowel om 'uitgenodigd worden' als om 'uitnodigend zijn' (Van de Wijdeven et al., 2013; p27).

2.4.3. Maatschappelijke ondernemingen en fysieke veiligheid

Ondanks dat schaalvergroting en professionalisering maatschappelijke organisaties veel voordelen heeft gebracht in termen van kwaliteit en efficiency, is de afstand tot de samenleving die zij bedient vergroot (Rob; p32-34). In de verschuivingen van samenleving naar staat, en van staat naar markt, zijn de mensen aan wie de maatschappelijke ondernemingen diensten verlenen te veel buiten beeld geraakt. Het vertrouwen van de samenleving in de maatschappelijke ondernemingen staat volgens de (Rob 2012) derhalve onder druk. Naast het winnen van vertrouwen staan maatschappelijke ondernemingen voor meer uitdagingen die bepalend zijn voor de kwaliteit van dienstverlening en daarmee (mogelijk) haar bijdrage aan fysieke zelfredzaamheid. Zo heeft de sector verpleging, verzorging en thuiszorg (VVT) een onverwacht grote verschuiving doorstaan in de levering van huishoudelijke hulp van de AWBZ (Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten) naar de Wmo (Botter, 2010; p90). Het 'zwaardere product' HH2 werd bij veel huishoudens teruggeschroefd naar het 'eenvoudige product' HH1. Onder de AWBZ was de balans 80% HH2 en 20% HH1. Onder invoering van de Wmo is deze balans omgekeerd. De aard en omvang van huishoudelijke ondersteuning is daarmee fors gewijzigd. Ook heeft er een prijsdruk plaatsgevonden op de tarieven van huishoudelijke hulp door de aanbestedingen van gemeenten. Dit heeft geleid tot een forse verslechtering in de financiële positie van deze sector (Botter, 2010; p91-92). Zorginstellingen staan

voor het 'duivelse dilemma' tussen enerzijds behoud van werkgelegenheid en kwaliteit van dienstverlening met financieel verlies, en anderzijds "*afhaken met negatieve gevolgen voor medewerkers en cliënten*" (Botter, 2010; p343).

Woningcorporaties hebben volgens Botter (2010; p345) met name te leiden gehad onder de onduidelijke positie tussen markt en overheid. In de jaren '90 zijn zij in de 'bruteringsoperatie' 'verzelfstandigd'; in andere woorden, financieel onafhankelijk gemaakt (Botter, 2010; p99). Na deze bruteringsoperatie hebben zij veel negatieve publiciteit ervaren door hoge salarissen en lage-woningbouwproductie (Botter, 2010; p104). Ook wordt er volgens Botter (2010; p104) door de samenleving en overheid een hoge mate van vrijblijvendheid ervaren bij de maatschappelijke opgave van woningcorporaties. Woningcorporaties ervaren onvoldoende prikkels om in de huidige krappe woningmarkt de gewenste investeringen te doen. Wel heeft deze sector een robuuste vermogenspositie opgebouwd na de verzelfstandiging. Dit verschilt echter sterk per woningcorporatie.

2.4.4. Conclusies maatschappelijk middenveld

Geconcludeerd kan worden dat het maatschappelijk middenveld bestaat uit twee typen organisaties; organisaties van de civil society en maatschappelijke ondernemingen. De civil society organisaties kampen met een tekort aan 'traditionele' vrijwilligers. Daartegenover staat dat het aantal informele burgerinitiatieven toeneemt. Wel wordt er getwijfeld aan de beschikbare tijd en kennis van vrijwilligers. Belangrijke determinanten voor actief burgerschap zijn capaciteit, motivatie en invitatie. Uit de literatuur komt naar voren dat er op zijn minst verondersteld mag worden dat er geen consensus heerst over de toenemende vrijwillige inzet van civil society organisaties als alternatief op overheidshulp, evenals de capaciteit en motivatie van maatschappelijke ondernemingen. De brandweer doet echter wel in toenemende mate een appél op dit maatschappelijke middenveld om brandveiligheid van kwetsbare groepen te versterken. Dit roept de vraag op wat de rol van de brandweerambtenaar is ten aanzien van het maatschappelijk middenveld.

2.5. De rol van de brandweerambtenaar

In deze paragraaf staat de vraag centraal wat de rol is van de brandweerambtenaar ten aanzien van het maatschappelijk middenveld met betrekking tot het versterken van fysieke zelfredzaamheid. Deze paragraaf zal eerst een schets bieden van de veranderende rol van de overheid op het gebied van veiligheid. Vervolgens wordt specifiek aandacht besteed aan de rollen van de brandweerambtenaar.

2.5.1. De veranderende rol van de overheid

In de afgelopen decennia heeft het concept 'enabling state' opgeld gedaan als alternatief op de verzorgingsstaat omtrent de relatie tussen overheid en burger (Van der Meer, 2009; p179). Van der Meer (2012) vertaalt de enabling state tot voorwaardenscheppende staat en definieert deze als: "*Een staat waarbij het openbaar bestuur (bestaande uit het geheel van overheden en andere instanties bekleed met publiek gezag) de randvoorwaarden schept voor een ordentelijk maatschappelijk verkeer, waarbij de samenleving zelf vorm geeft aan de invulling en uitvoering van de eigen en gedeelde belangen. De eerdergenoemde overheden en overige met publiek gezag beklede instanties treden daarbij op als een*

betrouwbaar openbaar bestuur (in termen van expertise en dienstverlening); dat op een effectieve, efficiënte en eerlijke wijze functioneert in de context van de democratische rechtsstaat" (p10).

De transitie naar een voorwaardenscheppende staat omvat ook een verandering in de wijze van overheidssturing. Het 'oude' concept 'government', verwijzend naar een top-down benadering van autoriteit, maakt plaats voor 'governance', verwijzend naar een horizontale, netwerkgerichte wijze van overheidssturing (Page & Wright, 2007; p4). Rhodes (1996) onderscheid diverse vormen van governance, zoals bijvoorbeeld 'good governance' en 'corporate governance'. Van der Meer, Van den Berg en Dijkstra (2011) zien in de voorwaardenscheppende staat een verschuiving van "*een eenduidig nationaal staatsbestuur naar een systeem van multi-level governance, waarin beleid in toenemende mate gemaakt en uitgevoerd wordt in een stelsel van beleidsnetwerken (..), publiek - private partnerships, en samenwerking tussen burgers, private organisaties, adviseurs en de overheid"* (Van der Meer et al., 2011; p13). Eén van de strategieën die door westerse overheden hierin wordt gehanteerd is wat Garland (1996; p452) karakteriseert als de 'responsibilization strategy'. Dit houdt in dat overheden niet rechtstreeks maatschappelijke vraagstukken aanpakken door directe inzet van overheidsmiddelen, maar indirect door private partijen en burgers te stimuleren om zelf actie te ondernemen.

Deze 'responsabilisering van de burger' betekent volgens Garland (1996) echter niet dat staatsfuncties op de burger worden afgeschoven. Het is dus een misvatting om te spreken over een 'terugtrekkende beweging' van de staat of een 'hollowing out of the state' (Rhodes, 1994; Garland, 1996; Crawford, 2006). Ook Van Noije (2012; p207-208) stelt dat op het gebied van veiligheid de Nederlandse overheid zich allerminst terugtrekt uit het publieke domein. De verantwoordelijkheid van de overheid om de burger te voorzien in zijn 'recht op veiligheid' blijft volgens haar onverminderd groot. 'De overheid kan echter geen absolute veiligheid garanderen en voor elke aantasting van fysieke veiligheid verantwoordelijk worden gehouden', aldus de WRR (2011; p11). Burgers worden zodoende opgeroepen om 'bij te springen' (Van Noije, 2012; p197). De overheid heeft diverse instrumenten ontwikkeld om deze bijdrage mogelijk te maken, zoals bijvoorbeeld het keurmerk veilig wonen. Daardoor ontstaat er een 'coproductie van veiligheid' (Van Noije, 2012; p208).

Volgens Van Noije (2012) is de bijdrage van de burger echter wel vrijblijvend. Daardoor blijft de eindregie in termen van controle en sanctionering bij de overheid. Daarmee is "*veiligheid een coproductie volgens het script van de overheid, onder eindregie van de overheid*" (Van Noije, 2012; p208). De overheid bedient zich immers van middelen die verder gaan dan het stimuleren van de keuzevrijheid van burgers (WRR, 2008; p83). Zo laat de overheid laat zich vaak verleiden om zelfredzaamheid te vertalen in eisen voor burgers zoals bijvoorbeeld het hebben van een EHBO-diploma of een overlevingskit. Ook brandveiligheid behoeft volgens Brandweer Nederland (2015) een 'coproductie'. Volgens Van de Wijdeven (2012) heeft de overheid ook veel moeite om los te laten en ruimte te geven. Daarmee beknelt de overheid initiatiefrijke burgers. Burgers zelf eigenaarschap laten nemen is volgens de Rob (2012) cruciaal voor het succes van vermaatschappelijking: "*Vermaatschappelijken van publieke taken is een recept voor teleurstelling als bewoners en hun verbanden worden gereduceerd tot uitvoeringsinstanties die de orders vanuit het gemeentehuis moeten uitvoeren*" (Rob, 2012; p10). Dit

impliceert het uitgangspunt dat wat nodig is, groeit in de samenleving. Hierin heeft de samenleving mogelijk behoefte aan een vorm van ondersteuning vanuit de overheid.

2.5.2. De rol van de brandweerambtenaar

De conceptie van de voorwaardenscheppende staat, waarin ambtenaren moeten opereren in een systeem van multi-level governance, vergt een andere rol van ambtenaren (Van der Meer et al., 2011; Rob, 2012). Ambtenaren moeten transformeren van uitvoerders met 'onmiskenbare directieve pretenties' over hoe de wereld er in de toekomst uit moet zien naar meer een rol als procesbegeleider die toewerkt naar een duidelijk omschreven doel samen met betrokkenen en belanghebbenden (Rob, 2012; p63).

Volgens Hiemstra (2003) neemt de gemeente vanuit het perspectief van de burger vijf verschillende rollen aan. Gegeven het feit dat de veiligheidsregio's in Nederland een vorm van verlengd lokaal bestuur zijn staan de rollen van de gemeente in direct verband met de rollen van een veiligheidsregio. Uit de rol die de veiligheidsregio aanneemt kunnen de rollen van de brandweerambtenaar en de burger worden afgeleid. Hieruit volgt eveneens de aard van de relatie tussen de brandweerambtenaar en de burger. De rollen van politieke organisatie en beheerder zijn niet op een veiligheidsregio van toepassing, deze worden daarom buiten beschouwing gelaten. De drie relevante rollen van de gemeente, de drie rollen van de ambtenaar en de aard van de relatie worden kort toegelicht. Aansluitend wordt deze samenhang in figuur 5 schematisch weergegeven.

(1) Regeltoepasser en handhaver: De gemeente als regeltoepasser en handhaver betreft een gezaghebbende rol waarin de gemeente aanvragen voor uitkeringen en bouwvergunningen verwerkt en daar een beslissing over neemt. Ook het handhaven van gestelde normen behoort tot deze rol. De burger is in de rol van onderdaan ondergeschikt aan het bevoegd gezag van de gemeente. (Hiemstra, 2003; p45-46). De ambtenaar is in deze rol van de gemeente te typeren als een 'dienstknecht' (Van der Meer et al., 2011; p14-15).
(2) Dienstverlener: De gemeente als dienstverlener verstrekt informatie over bestemminsplannen en verstrekt vergunningen, subsidies of overige producten. De burger is een klant van de dienstverlening van de gemeente. De aard van de relatie is daarmee dienstverlenend. Hiemstra (2003; p44) geeft aan dat in het verbeteren van de dienstverlening de ambtenaren vanuit burgers moeten denken in plaats van voor de burgers te gaan denken. Hierdoor ontstaat dienstverlening die aansluit op de daadwerkelijke vraag van de burger, in plaats van op de veronderstelde vraag. Ten tweede verondersteld deze burgergerichtheid pro-activiteit (Hiemstra, 2003; p42-44). De rol van de ambtenaar is hierbij te typeren als een 'zelfstandige professional' (Van der Meer et al., 2011; p15-16).
(3) Ontwikkelaar: De gemeente als ontwikkelaar ontwikkelt met lokale partners ideeën en acties op diverse beleidsterreinen. De burger is hierbij een gelijkwaardige partner van de gemeente. 'Netwerken', 'regisseren' en 'samenspraak' zijn hierin sleutelwoorden (Hiemstra, 2003; p47). Deze methode stelt de eigen verantwoordelijkheid van burgers centraal. Partnerschappen leiden volgens Hiemstra tot meer draagvlak en betere besluiten. De rol van de ambtenaar is die van een 'dienaar' (Van der Meer, 2011; p16-17).

Om de veranderende ambtelijke rolopvattingen te analyseren in de context van de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat onderscheidt Van der Meer et al (2011) drie ideaaltypen ambtenaren, die reeds zijn gekoppeld aan de rollen die gemeenten volgens Hiemstra (2003) kunnen aannemen. Onderstaand worden deze ideaaltypen ambtenaren nader toegelicht om deze bruikbaar te maken voor analyse.

(1) Dienstknecht: De ambtenaar als dienstknecht kan worden gezien als een instrument die kritiekloos en zonder eigen inbreng de orders van zijn politieke opdrachtgever opvolgt. Dit perspectief is volgens Van der Meer et al. (2011) echter een te eenzijdige voorstelling van het oorspronkelijke ideaaltypische beeld van de ambtenaar als geformuleerd door Weber. Weber spreekt namelijk over een "*aan regels en recht gebonden professionele adviseur of uitvoerder (…) met een grote mate van autonomie binnen een definieerde functie"* (Van der Meer et al., 2011; p14-15). Hiërarchie voorkomt willekeurig ingrijpen hogerhand.

(2) Zelfstandige professional: De ambtenaar als zelfstandige professional is op basis van kennis en expertise aangesteld en bezit een grote mate van zelfstandigheid ten opzichte van politiek en samenleving. Van der Meer et al. stellen echter vraagtekens bij deze mate van zelfstandigheid ten opzichte van de politiek vanwege de nabijheid van de politiek bij de ambtelijke top. Ook leidt de roep om professionele zelfontplooiing op het lagere en middelbare niveau soms eerder tot (zelf)beknotting dan zelfontplooiing (Van der Meer et al., 2011; p15-16).

(3) Dienaar: De ambtenaar als dienaar faciliteert maatschappij en politiek vanuit zijn professionalisme. De voorwaardenscheppende staat en MLG vraagt om ambtenaren met deze rolopvatting op allerlei bestuurs- en hiërarchische niveaus. Hij is inspirerend, pro-actief, kritisch en kan zowel inhoudelijk als strategisch advies geven aan zijn meerderen. Daarvoor heeft hij wel ruimte en vertrouwen nodig van het ambtelijk management en de politieke leidinggevenden. Anderzijds moet hij wel gebonden zijn aan de verplichtingen en verantwoordelijkheden die passen bij de democratische rechtstaat door middel van wetgeving en cultuur. Om adequaat om te kunnen gaan met de ambiguïteit rondom de balans tussen vrijheid en gebondenheid zijn persoonlijke vaardigheden en kunde cruciaal. Deze vaardigheden zijn niet bij iedereen aanwezig en zijn ook niet iedereen aan te leren. Dit vraagt volgens Van der Meer et al. (2011; p17) om selectieve rekrutering. Volgens Van der Meer et al. past de rol van dienaar het beste bij de huidige ambtenaar die in de conceptie van de voorwaardenscheppende staat publieke belangen moet vormgeven. De term dienaar suggereert echter dat de brandweerambtenaar maatschappelijke organisaties moet 'dienen'. Terwijl MLG vraagt om een gelijkwaardige relatie waarin de brandweerambtenaar is te typeren als een gelijkwaardige partner van maatschappelijke organisaties in het vormgeven van brandveiligheid. Derhalve wordt in dit onderzoek de term partner gehanteerd om dit type ambtenaar te duiden.

Rol overheid	Rol Ambtenaar	Aard van de relatie	Rol burger	Typering prestatie
Regeltoepasser en handhaver	Dienstknecht	Ondergeschikt	Onderdaan	Voorspelbaar/consequent
Dienstverlener	Zelfstandige professional	Dienstverlenend	Klant	Burgergericht/pro-actief
Ontwikkelaar	Partner	Gelijkwaardig	Partner	Visionair/ parnterschapgericht

FIGUUR 5 SCHEMATISCHE WEERGAVE ROLLEN AMBTENAAR EN BURGER (GEBASEERD OP HIEMSTRA, 2003; P53 VAN DER MEER ET AL., 2011; P14-17)

2.5.3. Conclusies rol van de brandweerambtenaar

Uit deze paragraaf kan geconcludeerd worden dat de transitie van verzorgingsstraat naar voorwaardenscheppende staat van invloed is op de rol van de overheid in de samenleving. De overheid schept de randvoorwaarden voor ordentelijk maatschappelijk verkeer, waarbij de samenleving zelf vorm geeft aan de invulling en uitvoering van publieke belangen. Dit vraagt om een andere rolneming van de veiligheidsregio en haar ambtenaren in het vormgeven van brandveiligheid. De rollen die de veiligheidsregio kan aannemen zijn die van een regeltoepasser en handhaver, dienstverlener of ontwikkelaar. Bij deze rollen van de veiligheidsregio passen verschillende rollen van de brandweerambtenaar; die van een dienstknecht, zelfstandige professional en partner. De rollen van maatschappelijke organisaties die hieruit voortvloeien zijn: onderdaan, klant of partner.

2.6. Conclusies literatuuronderzoek

Dit literatuuronderzoek heeft getracht de theoretische deelvragen van dit onderzoek te beantwoorden. Onderstaand worden eerst de conclusies uit dit literatuuronderzoek gepresenteerd. Vervolgens wordt het conceptueel model gepresenteerd, welke de basis biedt voor het empirische deel van dit onderzoek. Afsluitend worden empirische onderzoeksvragen geformuleerd ten aanzien van het object van het onderzoek.

2.6.1. Conclusies literatuuronderzoek

1. Uit dit literatuuronderzoek blijkt dat zelfredzaamheid bestaat uit een sociale en een fysieke dimensie. Fysieke zelfredzaamheid betreft: "*Vermogens en handelingen van burgers om incidenten, en de nasleep ervan, zelfstandig dan wel met behulp van anderen zoveel mogelijk te voorkomen of te beheersen*" (Hagen et al., 2014; p26). Een woningbrand is een specifieke verschijningsvorm van fysieke onveiligheid. Doordat in 70% van de fatale woningbranden de oorzaak te relateren is aan menselijk gedrag, staat in het voorkomen van brand menselijk gedrag centraal. In het voorbereiden op en het beheersen van (de gevolgen van) brand spelen met name de gebouwkenmerken, een persoonlijke benadering van kwetsbare groepen, het veiligheidsbewustzijn, de verantwoordelijkheidsopvattingen en handelingsperspectieven een rol.

2. Een verdere conclusie is dat van burgers meer zelfredzaamheid wordt verwacht door de overheid. Dit geldt ook voor kwetsbare groepen in de samenleving. Het aandeel kwetsbare ouderen in de

samenleving neemt toe vanwege de vergrijzing. Kwetsbaarheid doet zich met name voor bij de oudste ouderen en is in toenemende mate te vinden onder zelfstandig wonende ouderen vanwege overheidsbeleid dat erop gericht is ouderen langer (zelfstandig) thuis te laten wonen. Kwetsbaarheid bij ouderen betreft een opeenstapeling van fysieke, psychische en sociale problemen. Er is een duidelijke wisselwerking tussen deze drie domeinen van kwetsbaarheid, maar causale relaties en verbanden zijn allerminst duidelijk. De voornaamste determinanten van kwetsbaarheid zijn leeftijd en de sociaaleconomische status.

3. Uit de slachtofferstatistiek van fatale woningbranden volgt de conclusie dat zelfstandig wonende ouderen oververtegenwoordigd zijn in de slachtofferaantallen. Uit deze gegevens komt ook het beeld naar voren dat met name fysieke kwetsbaarheid een beperkende factor voor fysieke zelfredzaamheid bij brand is. Het bouwbesluit in Nederland verondersteld echter dat bewoners van een woning zelfredzaam zijn. Dit is in de praktijk echter niet altijd het geval. Uit de literatuur komt dus naar voren dat op zijn minst verondersteld mag worden dat zelfstandig wonende kwetsbare ouderen slechts in beperkte mate fysieke zelfredzaamheid in het voorkomen, voorbereiden op, en in het beheersen van (de gevolgen van) brand kunnen vertonen. Met name de beperkte mobiliteit van ouderen lijkt bepalend te zijn in de kans op overlijden door brand.

4. Door de overheid wordt, naast het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van kwetsbare groepen, een appél gedaan op maatschappelijke organisaties als alternatief op overheidsondersteuning. Maatschappelijke organisaties zijn onder te verdelen in maatschappelijke ondernemingen en civil society organisaties. Civil society organisaties kampen met een tekort aan 'traditionele' en actieve vrijwilligers en leden door trends zoals bijvoorbeeld de toenemende individualisering en toenemende alternatieve vormen van tijdverdrijf. Daartegenover staat dat het aantal informele burgerinitiatieven toeneemt. Er worden vraagtekens gesteld bij de verwachtingen omtrent de toename van vrijwillige inzet als vervanging voor overheidshulp en bij de capaciteiten van burgers om dienst te doen als 'welzijnswerkers' ten aanzien van kwetsbare groepen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er geenszins consensus heerst over de vrijwillige inzet van de civil society als alternatief op overheidshulp in het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen.

5. Doordat het dominante staatsmodel verschuift van een verzorgingsstaat naar een voorwaardenscheppende staat krijgt de overheid een andere taakstelling; namelijk het scheppen van de randvoorwaarden voor ordentelijk maatschappelijk verkeer waarbij de samenleving zelf vorm geeft aan de invulling en uitvoering van publieke belangen. Dit betekent dus niet dat de overheid zich volledig terugtrekt op de klassieke overheidstaken als veiligheid. Wel wordt hierin een andere rol van de brandweerambtenaar verwacht ten aanzien van maatschappelijke organisaties. Netwerken en governance zijn leidend geworden. De rolneming van de ambtenaar verschuift daarmee van een dienstknecht naar een zelfstandige professional of partner ten opzichte van de burger. Hierbij past een burgergerichte houding, maar vraagt tegelijkertijd ook om

terughoudendheid om burgers de ruimte te bieden om de eigen verantwoordelijkheid te kunnen laten nemen.

Samenvattend heeft dit literatuuronderzoek opgeleverd dat op zijn minst verondersteld mag worden dat zelfstandig wonende kwetsbare ouderen een verminderde mate van fysieke zelfredzaamheid vertonen ten aanzien van het voorkomen, het voorbereiden op en beheersen van (de gevolgen van) woningbrand. Wetenschappelijk onderzoek en kwantitatieve data naar specifieke factoren die hierin een rol spelen is echter beperkt beschikbaar. Naast het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen zelf, doet de overheid in toenemende mate een beroep op maatschappelijke organisaties om bij te springen in het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. Dit literatuuronderzoek heeft echter geen duidelijke antwoorden kunnen leveren op de vraag in hoeverre maatschappelijke organisaties de fysieke zelfredzaamheid bij brand van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen kunnen of willen beïnvloeden; teneinde om te bepalen in hoeverre de verwachtingen van de overheid omtrent zelfredzaamheid reëel zijn. De beschreven conclusies roept derhalve de vraag op in hoeverre maatschappelijke organisaties in de praktijk over de capaciteit en motivatie beschikken om fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen te beïnvloeden. Dit zal verder onderzocht moeten worden in een empirisch onderzoek in een case-organisatie, om zo met de verkregen inzichten uit de praktijk een bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke kennis over het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen in de samenleving en de bijbehorende rol van de brandweerambtenaar.

2.6.2. Conceptueel model

Om het empirische onderzoek af te kaderen is het volgende conceptuele model opgesteld aan de hand van de verkregen theoretische inzichten uit het theoretisch kader:

FIGUUR 6 CONCEPTUEEL MODEL

Aan de basis van dit model staat de relatie tussen maatschappelijke organisaties en de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. In dit onderzoek worden twee typen maatschappelijke organisaties van elkaar onderscheiden, maatschappelijke ondernemingen en civil society organisaties. Uit het literatuuronderzoek blijkt dat in het beïnvloeden van de fysieke

zelfredzaamheid bij brand vijf factoren een rol spelen. In de eerste plaats de fysieke woonomgeving. Wet- en regelgeving biedt immers niet per definitie het gewenste veiligheidsniveau ten aanzien van de fysieke woonomgeving in relatie tot de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. Door de woonomgeving te beïnvloeden kunnen maatschappelijke organisaties de fysieke zelfredzaamheid van ouderen versterken. In de tweede plaats is het van belang om kwetsbare doelgroepen persoonlijk te benaderen, omdat deze veelal niet vertegenwoordigd zijn op voorlichtingsbijeenkomsten en dergelijken.

Om de fysieke zelfredzaamheid van burgers verder te stimuleren kan worden ingespeeld op de volgende drie factoren; het veiligheidsbewustzijn, de verantwoordelijkheidsopvatting en handelingsperspectieven. Door burgers bewust te maken van veiligheidsrisico's, hen aan te spreken op hun verantwoordelijk en door handelingsperspectieven aan te bieden worden burgers gestimuleerd om hun eigen fysieke zelfredzaamheid, en dat van een ander, te versterken.

Naast een beroep op individuele burgers om (meer) eigen verantwoordelijkheid te nemen in het versterken van hun zelfredzaamheid, wordt het maatschappelijk middenveld opgeroepen (meer) verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van het versterken van fysieke veiligheid van kwetsbare groepen in de samenleving. Dit vraagt om een andere rolneming van de brandweerambtenaar ten opzichte van deze organisaties. Daarmee verandert ook de aard van de relatie van de brandweerambtenaar met de maatschappelijke organisaties. De rollen van de brandweerambtenaar die onderscheiden kunnen worden zijn de dienstknecht, de toegewijde uitvoerder en de partner. Hier zijn de volgende typen relaties aan gekoppeld: ondergeschikt, dienstverlenend en gelijkwaardig.

2.6.3. Empirische vragen

Het conceptuele model levert empirische vragen op ten aanzien van het object van het onderzoek, de regio IJsselland. Deze vragen worden gekaderd door het in figuur 6 weergegeven conceptueel model.

1. Wat zijn de activiteiten en doelgroepen van de maatschappelijke organisaties binnen het object van het onderzoek? (paragraaf 4.1.)
2. Welke mogelijkheden en beperkingen zijn er in het beïnvloeden van de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen door deze maatschappelijke organisaties? (paragraaf 4.2.)
3. Wat is de rol van de brandweerambtenaar van de regionale brandweerorganisatie binnen het object van het onderzoek ten aanzien van maatschappelijke organisaties in het versterken van fysieke zelfredzaamheid? (paragraaf 4.3.)

In hoofdstuk 3 worden de dataverzamelingsmethoden nader toegelicht.

3. Methodologisch kader

In dit hoofdstuk wordt toegelicht op welke wijze dit onderzoek is opgezet en uitgevoerd. Eerst wordt in paragraaf 3.1. het object van het onderzoek nader toegelicht. Vervolgens worden in paragraaf 3.2. de concepten geoperationaliseerd met als doel deze empirisch meetbaar te maken. Daarna wordt in paragraaf 3.3. nader ingegaan op de methodologie die voor dit onderzoek wordt gehanteerd. Dit omvat een toelichting op de onderzoeksmethode en de gehanteerde dataverzamelingsmethoden. Afsluitend wordt in paragraaf 3.4. ingegaan op de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek.

3.1. Object van het onderzoek

In Nederland wordt de publieke brandweerzorg door regionale brandweren vormgegeven. De voorheen gemeentelijke brandweren zijn naar aanleiding van de Wet veiligheidsregio's (Wvr) samengegaan tot regionale brandweren. De regionale brandweer is een organisatieonderdeel van de veiligheidsregio. Daarom is als object van het onderzoek het verzorgingsgebied geselecteerd van één van de veiligheidsregio's in Nederland. Binnen dit gebied worden maatschappelijke organisaties benaderd voor deelname aan dit onderzoek. Ook zal de rol van de brandweerambtenaar van de veiligheidsregio die in het desbetreffende gebied verantwoordelijk is voor de regionale brandweerzorg ten opzichte van de maatschappelijke organisaties worden geanalyseerd.

Als object van het onderzoek is de regio IJsselland geselecteerd. Deze regio is geselecteerd omdat de onderzoeker als stagiair verbonden is aan de Veiligheidsregio IJsselland, die in deze regio verantwoordelijk is voor de regionale brandweerzorg. De Veiligheidsregio IJsselland is een openbaar lichaam dat op 1 januari 2009 is ingesteld onder de 'Gemeenschappelijke Regeling Veiligheidsregio IJsselland' [2]. Conform deze gemeenschappelijke regeling zijn de deelnemende gemeenten medeverantwoordelijk voor de bestuurlijke en organisatorische aansturing van de Veiligheidsregio IJsselland. De Veiligheidsregio IJsselland omvat elf gemeenten: Dalfsen, Deventer, Hardenberg, Kampen, Ommen, Olst-Wijhe, Raalte, Staphorst, Steenwijkerland, Zwartewaterland en Zwolle. In Bijlage 5 is een overzicht van het verzorgingsgebied van deze veiligheidsregio opgenomen. Het gezamenlijke inwoneraantal bedraagt circa 500.000 personen.

Sinds 1 januari 2014 vormen tien voorheen gemeentelijke brandweerkorpsen gezamenlijk het regionale korps Brandweer IJsselland, en is daarmee een organisatieonderdeel geworden van de Veiligheidsregio IJsselland[3]. De Veiligheidsregio IJsselland is ingedeeld in vier brandweerclusters. In het verzorgingsgebied van deze veiligheidsregio zijn twee gemeenten geselecteerd, Zwolle en Kampen. Zwolle bevind zich in het Cluster Midden en Kampen in het Cluster Noordwest. In beide gemeenten wordt toezicht en handhaving op het gebied van brandveiligheid verricht door de gemeente en niet door de Veiligheidsregio IJsselland. In de overige gemeenten wordt toezicht en handhaving op het gebied van brandveiligheid wel door de Veiligheidsregio IJsselland uitgevoerd.

---

[2] Bron: https://www.vrijsselland.nl/veiligheidsregio/over-veiligheidsregio-ijsselland

[3] Bron: https://www.vrijsselland.nl/brandweer/over-brandweer-ijsselland

De eenheden van observatie in dit onderzoek zijn:

- Maatschappelijke organisaties in de Regio IJsselland;
- De wijze waarop maatschappelijke organisaties fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen beïnvloeden;
- De rollen van de brandweerambtenaar van de Veiligheidsregio IJsselland ten opzichte van maatschappelijke organisaties.

3.2. Operationalisatie en afbakening

In deze paragraaf worden de kernbegrippen van dit onderzoek geoperationaliseerd en afgebakend.

Maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke organisaties zijn te onderscheiden in maatschappelijke ondernemingen en sociale verbanden en verenigingen (civil society organisaties). In dit onderzoek ligt de focus op twee typen maatschappelijke ondernemingen, woningcorporaties en thuiszorgorganisaties. Woningcorporaties zijn geselecteerd omdat deze een verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van de fysieke woonomgeving van zelfstandig wonende ouderen. Thuiszorgorganisaties zijn gekozen omdat dit type organisaties veel in contact staat met zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Belangrijke eigenschap van een civil society organisatie is dat deze op basis van vrijwilligheid in stand wordt gehouden (Koopmans, 1993; p285). Vrijwilligerswerk is te definiëren als "*werk dat in enig georganiseerd verband, onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving*" (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, z.d.). Voor dit onderzoek zijn enkel organisaties met een geïnstitutionaliseerd karakter benaderd.

Om inzicht te verschaffen in hoeverre maatschappelijke organisaties reeds activiteiten uitvoeren die al dan niet zijn gericht op het versterken van sociale of fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen, is aan maatschappelijke organisaties gevraagd wat de kernactiviteiten van de organisatie zijn en op welke doelgroepen zij zich richten. Omdat uit de literatuur is geconcludeerd dat niet iedere vrijwilliger over de capaciteit en motivatie beschikt om diverse soorten vrijwilligerswerk te verrichten is aan de civil society organisaties gevraagd in hoeverre de vrijwilligers een bijdrage kunnen of willen leveren aan het versterken van fysieke zelfredzaamheid. Tot slot is gevraagd in hoeverre het scheiden van wonen en zorg een rol speelt in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid.

Kwetsbare ouderen

In dit onderzoek gaat de aandacht uit naar zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Dit betreft kwetsbare ouderen die wonen in een object met de functie 'woonfunctie' conform het Bouwbesluit 2012. Uit literatuur blijkt dat er drie vormen van kwetsbaarheid zijn te onderscheiden: lichamelijke, psychische en sociale kwetsbaarheid. Aanvullend kan financiële kwetsbaarheid mogelijk een rol spelen. Aan de respondenten is gevraagd wat zij verstaan onder kwetsbaarheid bij ouderen. Hiermee is getracht om vanuit het perspectief van de respondent inzicht te verkrijgen in wat zij verstaan onder kwetsbare ouderen. Ook is gevraagd wat deze kwetsbaarheid betekent voor de zelfredzaamheid bij brand om te beoordelen of maatschappelijke organisaties brandveiligheid bij kwetsbare ouderen als probleem ervaren.

Fysieke zelfredzaamheid

In dit onderzoek is fysieke zelfredzaamheid als volgt gedefinieerd: "*Vermogens en handelingen van burgers om incidenten, en de nasleep ervan, zelfstandig dan wel met behulp van anderen zoveel mogelijk te voorkomen of te beheersen"* (Hagen et al., 2014; p26). Een specifieke verschijningsvorm van fysieke zelfredzaamheid is zelfredzaamheid bij een (niet opzettelijk veroorzaakte) woningbrand. Uit de literatuur is naar voren gekomen dat de volgende aspecten van belang zijn in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen: de fysieke woonomgeving, het bereiken van de doelgroep, het veiligheidsbewustzijn, de verantwoordelijkheidsopvattingen en handelingsperspectieven. Aan de respondenten is gevraagd in hoeverre zij invloed kunnen of willen uitoefenen op deze factoren en waarom wel of niet. Daarbij is door de onderzoeker specifiek gevraagd naar voorbeelden. Zodoende kan de onderzoeker beoordelen in hoeverre men concreet inspeelt op deze beïnvloedingsfactoren. Ook is gevraagd naar factoren die mogelijk verklaren waarom men wel of niet in staat is, of daartoe bereid is, om concreet deze beïnvloedingsfactoren te manipuleren. Ook is er gevraagd in hoeverre de respondent de overtuiging heeft dat deze interventies effectief zijn en daadwerkelijk leiden tot meer zelfredzaamheid bij kwetsbare ouderen.

Rollen van de brandweerambtenaar

Vanwege het feit dat de definitie van fysieke zelfredzaamheid die wordt gehanteerd in dit onderzoek zich richt op de fasen 'voorkomen', 'voorbereiden' en het 'beheersen' van (de gevolgen van) brand, richt dit onderzoek zich op de brandweerambtenaar van het vakteam risicobeheersing van de regionale brandweerorganisatie van de Veiligheidsregio IJsselland. Het voorkomen en beheersen van brand komt immers grotendeels overeen met het werkveld van dit vakteam. Het bestrijden van brand valt onder het vakteam repressie; dit proces maakt geen deel uit van dit onderzoek.

De rol die de Veiligheidsregio IJsselland zichzelf aanneemt is bepalend voor de rol van de brandweerambtenaar en de aard van de relatie met maatschappelijke organisaties. De veiligheidsregio kan de volgende rollen aannemen: regeltoepasser en handhaver, dienstverlener en ontwikkelaar. Aan deze rollen zijn drie ideaaltypen ambtenaren te koppelen: de dienstknecht, de zelfstandige professional en de partner. De rol van de ambtenaar bepaald de aard van de relatie (ondergeschikt, dienstverlenend en gelijkwaardig); en daarmee de rol van de burger (onderdaan, klant en partner). Aan respondenten is gevraagd hoe zij de rol van de brandweerambtenaar, hun eigen rol en de aard van de relatie typeren. Ook zijn documenten geraadpleegd om de rollen te analyseren.

3.3. Methodologie

Volgens Baarda en De Goede (1998) kent wetenschappelijk onderzoek verkennende, verklarende, beschrijvende of toetsende doelstellingen. Dit onderzoek tracht inzicht te verkrijgen in de mate waarin maatschappelijke organisaties fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen kunnen beïnvloeden en de rol van de brandweerambtenaar hierin. Het doel van dit onderzoek is om dit onderwerp te beschrijven en mogelijk te verklaren door vanuit verschillende perspectieven dit onderwerp te belichten. In de volgende subparagraaf worden de geselecteerde onderzoeksmethode en dataverzamelingsmethoden nader toegelicht.

3.3.1. Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve casestudy. Deze methode is geschikt om diepgaand in te gaan op verschijnselen in de empirie (Swanborn, 2010; p27). Om inzicht te verkrijgen in de bijdrage van het maatschappelijk middenveld aan fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen is het belangrijk om te zoeken naar verklaringen. Bij kwantitatief onderzoek ligt de focus op 'wat' en 'hoeveel' vragen en wordt bekritiseerd vanwege een gebrek aan het geven van verklaringen (Miles en Huberman, 1994). Bovendien vindt de registratie van fatale en niet-fatale woningbranden en brandoorzaken in Nederland niet eenduidig plaats (Eysink Smeets et al., 2015; p21-23). Er is derhalve een gebrek aan betrouwbare kwantitatieve data. Zodoende wordt voor dit onderzoek een kwalitatieve casestudy verricht. Er is één case geselecteerd, de regio IJsselland.

Het is gebruikelijk om voorafgaand aan een casestudy eerst te onderzoeken wat er in de literatuur reeds bekend is over het te onderzoeken onderwerp (Verhoeven, 2007; p126-127). Deze overweging heeft geleid tot de in paragraaf 1.3. opgestelde theoretische deelvragen. Om deze theoretische vragen te kunnen beantwoorden is er een literatuuronderzoek uitgevoerd. Door middel van deskresearch, met name met behulp van zoekmachines gericht op academische bronnen en 'snowballing', is zoveel mogelijk relevante literatuur vergaard. Deze theorie is echter niet uitputtend. Door middel van een casestudy kan de theorie worden aangevuld met inzichten uit de praktijk. Verschillende dataverzamelingsmethoden kunnen worden gebruikt bij een casestudy. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van interviews en deskresearch. Deze methoden worden in het vervolg van deze paragraaf nader toegelicht.

3.3.2. Dataverzamelingsmethoden

Interviews

In de regio IJsselland zijn interviews afgenomen met diverse groepen respondenten. Door middel van interviews kan een verdiepend beeld worden geschetst van ervaringen, verwachtingen en interpretaties (Weiss, 1994). Er is gekozen voor een semi-gestructureerd interviewformat. Dit format is opgesteld aan de hand van het theoretisch kader en het in paragraaf 2.6. weergegeven conceptueel model. Deze wijze van interviewen biedt de interviewer een leidraad voor het interview en de respondent een bepaalde mate van vrijheid ten aanzien van de specifieke topics die worden besproken (Verhoeven, 2007; p126). Doordat deze vorm van interviewen ruimte biedt voor doorvragen vindt er een grote mate van diepgang plaats. Hierdoor kan meer achtergrondinformatie worden verkregen dan mogelijk is met bijvoorbeeld enquêtes.

De onderzoekspopulatie bestaat uit vier groepen: woningcorporaties, thuiszorgorganisaties, civil society organisaties en de regionale brandweerorganisatie van Veiligheidsregio IJsselland. Op basis van deskresearch zijn maatschappelijke organisaties benaderd met een verzoek tot een interview. De organisaties hebben zelf een respondent toegewezen. Twee vrijwilligers van een ouderenbond hebben aangegeven op persoonlijke titel een interview af te laten nemen, zonder tussenkomst van de organisatie. Uiteindelijk is er een redelijke diversiteit ontstaan in respondenten. Deze verscheidenheid aan respondenten geeft een breder beeld van de gehele populatie (Weiss, 1994).

In totaal zijn er drie interviews bij woningcorporaties afgenomen, vijf interviews bij thuiszorgorganisaties en vijf interviews bij civil society organisaties. Tijdens het interview met een thuiszorgorganisatie bleek deze niet actief te zijn in de gemeente Kampen, maar wel in de overige gemeenten binnen het cluster Noordwest en is zodoende toch opgenomen in dit onderzoek. Deze respondent heeft immers contact met dezelfde brandweerambtenaren als maatschappelijke organisaties die wel actief zijn in de gemeente Kampen. Ook zijn er drie interviews afgenomen bij professionals van de regionale brandweerorganisatie van de Veiligheidsregio IJsselland. Tabel 1 biedt een overzicht van de geïnterviewde organisaties en de functies van de respondenten.

Groep	Respondent	Functie
Woningcorporatie	w1	Wijkconsulent & buurtbeheerder
	w2	Manager Vastgoed
	w3	Projectleider planmatig onderhoud en nieuwbouw
Thuiszorgorganisatie	t1	Hoofd BHV
	t2	Wijkverpleegkundige & Verpleegkundige in de wijk
	t3	Onbekend
	t4	Manager Techniek/Hoofd BHV
	t5	Ambulant woonbegeleider
Civil society	c1	Projectmedewerker
	c2	Accounthouder Zelfredzaamheid
	c3	Secretaris
	c4	Secretaris
	c5	Coördinator Buurthulp
Brandweer	b1	Adviseur risicobeheersing/clustercoördinator Brandveilig Leven
	b2	Adviseur risicobeheersing/clustercoördinator Brandveilig Leven
	b3	Vakteamleider Risicobeheersing

FIGUUR 7. SCHEMATISCHE WEERGAVE RESPONDENTEN

De interviews zijn opgenomen middels opnameapparatuur. Zodoende zijn er geen gegevens verloren gegaan tussen het interview en het uitschrijven van het interview. Ook kan de onderzoeker zich daardoor beter concentreren op het gesprek met de respondent (Verhoeven, 2007; p195-196). De interviewresultaten zijn uitgeschreven en gecategoriseerd aan de hand van de vooraf vastgestelde topics om vergelijkingen te kunnen met de andere interviews. Deze topiclijst is in Bijlage 6 terug te vinden. Dit betreft een narratieve analyse (Riesmann, 2003). In een narratieve analyse staan de persoonlijke ervaringen van de geïnterviewde centraal.

Deskresearch

Naast het houden van de interviews zijn websites en documenten geraadpleegd. Het deskresearch dat voor dit onderzoek is verricht heeft een aantal doelstellingen. In de eerste plaats is deskresearch verricht om de interviews voor te bereiden door de website van de te interviewen organisatie te raadplegen.

Daarbij heeft de onderzoeker zich een beeld van de organisatie gevormd. Zodoende wordt de beschikbare tijd voor het interview grotendeels benut voor de kernonderwerpen van dit onderzoek. In de tweede plaats is deskresearch gebruikt om leemten in de interviews in te vullen, of om de informatie uit de interviews aan te vullen of te toetsen. Van maatschappelijke organisaties zijn met name jaarverslagen geraadpleegd, die openbaar toegankelijk zijn via internet. Daarnaast zijn diverse documenten van Brandweer Nederland geraadpleegd met betrekking tot de ontwikkelingen binnen de brandweer, zoals de visie 'de Brandweer over morgen' en de 'visie risicogerichtheid'. Ook zijn organisatie-specifieke documenten van de Veiligheidsregio IJsselland geraadpleegd. Specifiek betreft dit het Beleidsplan 2015-2018 en het Organisatieplan Veiligheidsregio IJsselland van 30 maart 2013.

3.4. Betrouwbaarheid en validiteit

Betrouwbaarheid van onderzoek betreft de stabiliteit van de onderzoeksresultaten (Baarda en de Goede, 2001; p194; Verhoeven, 2007; p166). Oftewel, het zo veel mogelijk beperken van 'toevallige' fouten. Het onderzoek moet bij een herhaling dezelfde onderzoeksresultaten opleveren. Oorzaken van onbetrouwbaarheid liggen in menselijk handelen (Verhoeven, 2007; p166). Toevallige fouten zijn bijvoorbeeld per ongeluk een verkeerd antwoord invullen, verschillen in omgevingsfactoren en het foutief invoeren van onderzoeksgegevens in een datamatrix. Door gebruik te maken van meerdere dataverzamelingsmethoden (triangulatie), verschillende meetmomenten en door interviews af te nemen onder verschillende groepen actoren (de brandweer, civil society organisaties, woningcorporaties en thuiszorgorganisaties) is getracht de betrouwbaarheid van dit onderzoek te vergroten (Verhoeven, 2007; p166-167; Swanborn, 2010; p101).

Validiteit van het onderzoek betreft de geldigheid van de onderzoeksresultaten (Verhoeven, 2007; p169). Oftewel, het zo veel mogelijk beperken van 'systematische' fouten. Oorzaken van systematische fouten zijn bijvoorbeeld het expres geven van verkeerde antwoorden, sociaal wenselijke antwoorden en de validiteit van de meetinstrumenten. Er zijn twee vormen van validiteit te onderscheiden, interne- en externe validiteit. Interne validiteit betreft de mate waarin het onderzoek antwoord geeft op de probleemstelling van het onderzoek (Baarda en de Goede, 2001; p195). Een casestudy is in hoge mate intern valide volgens De Vaus (2001; p237). Dit vanwege het feit dat een casestudy diepgaand plaatsvindt in de eigen context van de case. Daardoor worden alternatieve verklaringen, verbanden en invloedsfactoren zoveel mogelijk uitgesloten. In de tweede plaats is externe validiteit te onderscheiden. Dit betreft de mate waarin de onderzoeksresultaten generaliseerbaar zijn. In tegenstelling tot een hoge mate van interne validiteit, kent een casestudy een lage mate van externe validiteit (De Vaus, 2001; p237). Bij externe validiteit moeten de resultaten van het onderzoek ook opgaan voor de populatie buiten de case. Volgens De Vaus (2001) is een case, in dit onderzoek de regio IJsselland, niet representatief voor de populatie buiten de case.

Ten aanzien van interviews schetst Babbie (2007; p214) enkele kanttekeningen met betrekking tot de betrouwbaarheid. Zo kan de relatie tussen de onderzoeker en de respondent van invloed zijn op de antwoorden die de respondent geeft. Ook kan de respondent de neiging hebben om sociaal wenselijke antwoorden te geven. Bovendien worden de antwoorden door de onderzoeker

geïnterpreteerd, wat tot op zekere hoogte een persoonlijk proces is. Dit leidt ertoe dat een andere onderzoeker tot andere onderzoeksresultaten kan komen. Tijdens het afnemen en uitwerken van de interviews is derhalve getracht zo kritisch en objectief mogelijk te blijven. Ondanks deze kanttekeningen zijn interviews volgens Weiss (1994) een goede methode om gedetailleerde informatie te verkrijgen.

Met betrekking tot de validiteit van interviews schetst Weiss (1994; p147-149) het beeld dat validiteit wordt bedreigd als de interviewer niet naar specifieke informatie vraagt, of als de respondent bepaalde informatie bewust niet verteld of vergeet. Doordat binnen de brandweer, maatschappelijke ondernemingen en civil society organisaties meerdere interviews zijn afgenomen wordt de betrouwbaarheid en representativiteit van de resultaten uit de interviews vergroot (Weiss, 1994). Ook zijn de uitgeschreven transcripten van de interviews aan de respondent voorgelegd, waarbij hij/zij in de gelegenheid is gesteld om op- en aanmerkingen te plaatsen. De naam van de respondent en de organisatienaam van de maatschappelijke ondernemingen zijn geanonimiseerd. Zodoende is getracht om sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk te vermijden.

Het voordeel van deskresearch is dat betrekkelijk snel informatie kan worden vergaard waarmee in een korte tijdsperiode een goed inzicht is te verkrijgen in wat er over de verschillende onderwerpen van dit onderzoek al bekend is. Om de betrouwbaarheid van de informatie die is verkregen uit het deskresearch te borgen zijn een aantal stappen ondernomen. Zo is er bij het raadplegen van bronnen middels deskresearch expliciet gelet op de bron, de datum van publicatie en eventueel de deskundigheid van de auteur. Daar waar organisatie-specifieke documenten zijn geraadpleegd is gecontroleerd of deze formeel zijn vastgesteld.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de bevindingen uit de interviews en deskresearch beschreven. In paragraaf 4.1. worden de geïnterviewde maatschappelijke organisaties beschreven. Paragraaf 4.2. beschrijft de rol van het maatschappelijk middenveld in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid bij brand aan de hand van de vijf beïnvloedingsfactoren van fysieke zelfredzaamheid. In paragraaf 4.3. wordt de rol van de brandweerambtenaar beschreven. Iedere paragraaf wordt afgesloten met enkele subconclusies waarin de resultaten van het empirische onderzoek wordt afgezet tegen de verkregen inzichten uit de literatuurstudie.

4.1. Algemene beschrijving maatschappelijke organisaties

In deze paragraaf worden de onderzochte organisaties beschreven. Dit vindt plaats aan de hand van de kernactiviteiten van de organisaties, de doelgroepen waar de organisaties zich op richten en wordt aandacht besteedt aan de capaciteit en motivatie van de vrijwilligers van de civil society organisaties. Vervolgens wordt er ingegaan op wat maatschappelijke organisaties onder kwetsbare ouderen verstaan en wordt er aandacht besteed aan van het scheiden van wonen en zorg.

4.1.1. Kernactiviteiten

De woningcorporaties hebben als kernactiviteiten het verhuren en onderhouden van hoofdzakelijk 'wooneenheden' aan mensen met weinig financiële draagkracht en het realiseren van nieuwe sociale huurwoningen. Vier van de vijf thuiszorgorganisaties leveren diverse vormen van thuiszorg, zoals hulp bij het opstaan, aankleden, douchen, naar het toilet gaan, wondverzorging of helpen met injecties. Eén zorgorganisatie levert onder andere ambulante woonbegeleiding aan gezinnen en individuele cliënten en begeeft zich daarmee meer op het psychosociale vlak dan de overige vier thuiszorgorganisaties. De kernactiviteiten van deze maatschappelijke organisaties zijn sterk homogeen van aard.

De kernactiviteiten van de civil society organisaties zijn sterk heterogeen van aard. Derhalve worden de kernactiviteiten per organisatie kort toegelicht. De Stichting Welzijn Kampen richt zich op het 'verbinden van burgers en organisaties, om daarmee de zelfredzaamheid en zelfontplooiing van mensen te bevorderen'[4]. Deze organisatie bestaat uit professionele hulpverleners en vrijwilligers. Om ouderen te ondersteunen is de functie van Vrijwillige Ouderenadviseur (VOA)[5] ontstaan. Het provinciale project 'Lang Zult U Wonen' is in de gemeente Kampen belegd bij deze organisatie en is voor de uitvoering afhankelijk van Vrijwillige Ouderenadviseurs (VOA's). Dit project is er op gericht om mensen langer zelfstandig thuis te kunnen laten wonen door woningaanpassingen te verrichten[6].

---

[4] Bron: http://www.welzijnkampen.nl/welzijn/

[5] Het concept Vrijwillige Ouderenadviseur is geen term die exclusief door de Stichting Welzijn Kampen wordt gehanteerd. In heel Nederland maken diverse welzijnsorganisaties en ouderenbonden gebruik van VOA's en worden er landelijk opleidingen aangeboden aan dit type vrijwilliger.

[6] Lang Zult U Wonen is een provinciaal project, waarvan de uitvoering lokaal is belegd bij gemeenten. In de gemeente Kampen is het ondergebracht bij de Stichting Welzijn Kampen en in Zwolle bij de Stichting Wijz.

Het Nederlandse Rode Kruis (NRK) heeft als kernactiviteiten het beperken van de gevolgen van noodsituaties, het versterken van zelfredzaamheid en het vergoten van respect en hulpbereidheid (respondent c2). Bij twee activiteiten die gericht zijn op het versterken van zelfredzaamheid is brandveiligheid een volwaardig onderdeel. Deze activiteiten worden reeds uitgevoerd; dit betreft de activiteiten 'Rode Kruis aan huis'[7] en de workshop 'Risico's in en op het Huis[8]'. Deze activiteiten worden uitgevoerd door vrijwilligers. De ANBO is een landelijke organisatie met lokale afdelingen. In dit onderzoek zijn de lokale afdelingen Zwolle en Kampen-IJsselmuiden benaderd. De lokale afdelingen organiseren sociale activiteiten, bijeenkomsten over uiteenlopende thema's en bieden ondersteuning bij het invullen van formulieren en bij de 'keukentafelgesprekken' (respondenten c3, c4). Tot slot is de stichting Zwolle Doet! geïnterviewd. Deze stichting kent twee 'zuilen'. Enerzijds bestaat deze organisatie uit een vrijwilligerscentrale waarbij mensen richting vrijwilligerswerk worden geholpen, organisaties aan vrijwilligers helpt en stichtingen en vereniging ondersteund in het opzetten van een bestuur. Hiermee heeft deze organisatie een netwerkfunctie tussen diverse vrijwilligersorganisaties in Zwolle. Anderzijds heeft Zwolle Doet! vrijwilligers aan zich gebonden voor het leveren van informele zorg in thuissituaties. Dit betreft de buurthulp en vrijwillige mantelzorgondersteuning (respondent c5).

4.1.2. Doelgroepen

De doelgroepen waar de maatschappelijke organisaties zich op richten zijn zeer divers. De woningbouwcorporaties hanteren landelijk vastgestelde inkomenscriteria. De leeftijd van de huurders is gevarieerd. Hiermee bedienen zij mensen die met name financieel kwetsbaar zijn, maar veelal hebben huurders van woningcorporaties ook sociale problematiek. De thuiszorgorganisaties richten zich op alle cliënten met een indicatiestelling voor thuiszorg. Deze indicatiestelling voor thuiszorg wordt verricht door het CIZ of een specialist. Thuiszorginstellingen richten zich daarmee met name op mensen die fysiek kwetsbaar zijn. Vrijwel de volledige clientèle betreft ouderen. De doelgroep waar de ambulante woonbegeleiding zich op richt is heterogener vergeleken met de overige thuiszorgaanbieders. De doelgroep betreft zowel gezinnen als individuele cliënten (respondent t5). Deze organisatie richt zich op mensen die met name psychisch kwetsbaar zijn.

De doelgroepen waar de geïnterviewde civil society organisaties zich op richten betreft niet exclusief ouderen. De doelgroep van het project Lang Zult U Wonen bestaat wel hoofdzakelijk uit senioren, maar een leeftijdsgrens wordt niet gehanteerd om ook 'toekomstige ouderen' van dienst te kunnen zijn. Het NRK richt zich op alle kwetsbare mensen in de samenleving. De ouderenbonden hanteren wel een leeftijdsgrens voor het lidmaatschap. De ANBO vertegenwoordigd enkel haar eigen leden en de activiteiten zijn alleen voor leden van de ANBO toegankelijk. De ANBO Kampen-IJsselmuiden heeft circa 200 leden en de ANBO Zwolle 500 (respondenten c3, c4). Zwolle Doet! richt zich niet op specifieke doelgroepen. De mate waarin civil society organisaties met de zelfstandig wonende ouderen

---

[7]Zie voor een uitgebreide beschrijving: http://www.rodekruis.nl/hulp-in-nederland/activiteiten/zelfredzaamheid/-rode-kruis-aan-huis

[8] Zie voor een uitgebreide beschrijving: http://www.rodekruis.nl/hulp-in-nederland/activiteiten/zelfredzaamheid/-risicos-in-en-om-het-huis

in contact staan is divers: "*We hebben een kleine 20 VOA's. Hoe vaak die over de vloer komen hangt af van de hulpvraag. Maar we gaan niet op pad van 'mevrouw of meneer, heeft u een probleem?' Nee, er wordt een probleem gesignaleerd, en daar wordt dan een VOA bij gezocht die daarmee om kan gaan"* (respondent c1). Er wordt door civil society organisaties overwegend actie ondernomen zodra er sprake is van een hulpvraag. Het NRK zoekt wel actief naar netwerken en kanalen om proactief kwetsbare doelgroepen te kunnen benaderen. Ook hebben zij zelf een grote doelgroep in huis, namelijk de veelal oudere vrijwilligers die sociale hulpactiviteiten verrichten, wat nog tot de 'oude' strategie behoort (respondent c2).

4.1.3. Capaciteit en motivatie vrijwilligers

In paragraaf 2.4.2. is uit de literatuur geconcludeerd dat niet iedere vrijwilliger over de capaciteit en motivatie beschikt om alle soorten vrijwilligerswerk te kunnen en willen verrichten. Het profiel van de vrijwilligers van de betrokken organisaties blijkt erg divers te zijn. De VOA's van de Stichting Welzijn Kampen zijn "*wat oudere dames en heren die met name gaan voor het bezoekje*" (respondent c1). De overige vrijwilligers van deze organisatie, evenals de vrijwilligers van Zwolle Doet!, hebben een uiteenlopend profiel. Het vrijwilligersbestand bestaat uit chauffeurs, klussers, werklozen en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt (respondenten c1, c5).

Bij de ouderenbonden zet slechts een klein deel van de leden zich actief in voor de vereniging (respondenten c3, c4). "*Maar vraag je iemand op persoonlijke titel, van 'zou je mij daar mee willen helpen', dan zijn mensen best wel bereid. Maar doe ik een algemene oproep eruit van 'joh, we zoeken nog vrijwilligers', dan krijg ik misschien één reactie van tweehonderd leden*"(respondent c3). Zodra mensen persoonlijk worden benaderd is men bereidt zich in te zetten voor de vereniging. Wel wordt vaker gevraagd om een financiële vergoeding (respondent c3). De meeste leden worden echter lid om deel te kunnen nemen aan sociale activiteiten, of vanwege de financiële voordelen van het lidmaatschap zoals bijvoorbeeld deelname aan het energie- of zorgcollectief (respondenten c3,c4). Ook is er sprake van een veroudering van het ledenbestand en heeft de bond moeite om 'jonge ouderen' te werven (respondent c4). Gegeven de veroudering van het ledenbestand wordt een groter deel van de leden hulpbehoevend en is niet meer in staat om een actieve bijdrage leveren aan de bond (respondent c4).

De civil society organisaties geven aan dat zeker niet elke vrijwilliger geschikt is om een rol te spelen in brandveiligheid of daartoe bereid is: "*Wij werven vrijwilligers voor bepaalde werkzaamheden. En als daar veel werk bijkomt dan is het niet gezegd dat het automatisch opgepakt kan worden. Maar dat kan wel gevraagd worden. En dan weet ik niet of ze daar voor open staan, maar je zou het wellicht altijd kunnen proberen*" (respondent c5). "*90% van deze groep vrijwilligers* [voor sociale activiteiten] *zal er ook niet voor open staan om brandveiligheid mee te nemen in het 'sociale praatje"* (respondent c2) "*Om nou alle vrijwilligers die daar, om dat maar zo even plastisch uit te drukken, geen boodschap aan hebben, voorlichting te gaan geven over brandveiligheid, dat gaan we niet doen. (..) Ik denk dat het dus vooral gericht zou moeten worden op onze groep Lang Zult U Wonen (..) die hebben die specifieke deskundigheid ook."* (respondent c1). De ene vrijwilliger organiseert liever bingoavonden en de ander houdt zich liever bezig met dossiers als de veranderingen in de zorg (respondent c4).

Het NRK geeft te kennen dat het "*ontzettend moeilijk is om vrijwilligers te werven"* (respondent c2). Ook bij de vrijwilligerscentrales van de Stichting Welzijn en Zwolle Doet! staan er vacatures open, maar melden zich wel geregeld mensen aan om vrijwilligerswerk te verrichten (respondenten c1, c5). Het NRK benadrukt dat met name de jonge vrijwilliger moeilijk is binnen te halen (respondent c2). Het NRK speelt in op deze doelgroep door projectmatig te werken. Projecten met een 'kop en een staart' werken goed in wervingen (respondent c2). Ook Zwolle Doet! herkent zich in het beeld dat de animo groter is voor kortere, afgebakende klussen (respondent c5). Aanvullend geeft zij te kennen dat de brandweer wellicht zelf vrijwilligers zou moeten werven, trainen en inzetten om het risicobewustzijn van mensen te vergroten, omdat zij beter weten waar ze op moeten letten.

4.1.4. Kwetsbaarheid bij ouderen

Uit de interviews blijkt dat maatschappelijke organisaties verschillend aankijken tegen kwetsbaarheid bij ouderen. Fysieke kwetsbaarheid komt in de interviews tot uiting in termen als gezondheid/medicijngebruik, lichamelijke beperkingen, kunnen vluchten(mobiliteit) en het gebruik van hulpmiddelen. Sociale kwetsbaarheid wordt vooral door de civil society organisaties benoemd en in enige mate door thuiszorgorganisaties. Dit komt tot uiting in termen als het hebben van een klein netwerk, sociaal isolement en eenzaamheid. Ook psychische kwetsbaarheid wordt door alle groepen respondenten impliciet of expliciet benoemd. Dit komt vrijwel uitsluitend tot uitdrukking in relatie tot vergeetachtigheid. Financiële kwetsbaarheid is in de interviews niet benoemd.

Veel respondenten leggen ook direct een link tussen kwetsbaarheid bij ouderen en wat dit betekent voor hun zelfredzaamheid bij brand. Fysieke kwetsbaarheid wordt door enkele respondenten aan beperkte mobiliteit gerelateerd en psychische kwetsbaarheid aan 'het pannetje op het vuur vergeten'. Aanvullend geven enkele respondenten aan dat kwetsbaarheid ook een gebrek aan hulp omvat. Dit bestaat uit zowel het reeds genoemde sociaal isolement, waarbij ouderen te weinig zorg ontvangen van mantelzorgers, als 'koppigheid' en 'trots'; zij willen ook geen hulp ontvangen. Opvallend is dat alleen de drie woningcorporaties expliciet spreken over het niet willen ontvangen van hulp.

4.1.5. Scheiden wonen en zorg

In de praktijk betekent het scheiden van wonen en zorg dat de woningcorporaties en thuiszorgorganisaties ogenschijnlijk meer op afstand van elkaar zijn komen te staan, zo blijkt uit de interviews. "*Door het scheiden van wonen en zorg weten we dus minder goed waar mensen wonen die zorg hebben (..) Dit is nu lastiger te achterhalen soms. (..) we hebben dus geen lijstje liggen van 'bij huisnummer 16 is zorg'. Eerder was dit wel duidelijk"* (respondent w1). Ook wordt in panden waar overwegend ouderen wonen de verscheidenheid aan zorgleveranciers vergroot. Mensen mogen zelf hun zorgleverancier kiezen (respondent t1). Enkele zorgaanbieders hebben nog wel panden in eigen bezit, maar deze worden op termijn verkocht aan derden (respondent t4). Door alle respondenten wordt gedeeld dat zij daadwerkelijk worden geconfronteerd met ouderen die langer thuis blijven wonen. Dat dit van invloed is op de brandveiligheid wordt door alle partijen als 'nogal voor de hand liggend' ervaren. Aan de andere kant wordt deze ontwikkeling ook toegejuicht door enkele respondenten. Zo blijken sommige mensen zelfredzamer te zijn dan gedacht (respondent t2) en werden plekjes in een verpleegtehuis wel erg gemakkelijk weggegeven (respondent c1).

4.1.5. Subconclusies algemene beschrijving van de organisaties

1. De kernactiviteiten van de onderzochte maatschappelijke organisaties lopen sterk uiteen; van het bieden van woonruimte aan mensen met een verminderde financiële draagkracht, professionele verpleging en verzorging, tot het bieden van informele vrijwillige hulp aan huis. In de activiteiten is wel een homogeen doel te herkennen; zo zijn zij er allen op gericht om geheel of gedeeltelijk, direct of indirect, diensten te verlenen aan burgers die een bepaalde vorm van kwetsbaarheid of verminderde zelfredzaamheid vertonen. Ook is in de dienstverlening van veel maatschappelijke organisaties, impliciet of expliciet, het versterken van sociale- of fysieke zelfredzaamheid herkenbaar. De doelgroepen waar de geïnterviewde maatschappelijke organisaties zich op richten is sterk heterogeen van aard. Waar de één zich richt op fysiek kwetsbare groepen, richt de ander zich op inkomen, leeftijd of psychische kwetsbaarheid. Het merendeel van de mensen waar de thuiszorgorganisaties en de civil society organisaties zich op richten betreft echter wel (kwetsbare) ouderen. Alle domeinen van kwetsbaarheid worden afgedekt door de maatschappelijke organisaties die bij dit onderzoek betrokken zijn. Geconcludeerd kan worden dat maatschappelijke organisaties dus in potentie de mogelijkheid hebben om een brede groep kwetsbare burgers te bereiken.

2. Civil society organisaties hebben een grote diversiteit aan vrijwilligers aan zich gebonden. Een expliciete oververtegenwoordiging aan vrijwilligers met een hoge ses, waar Bovens en Wille (2011) over spreken, is niet aangetroffen in dit onderzoek. Dit maakt echter wel dat niet iedere vrijwilliger in staat wordt geacht een bijdrage te kunnen leveren aan het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. Dit is congruent aan de literatuur (Van de Wijdeven et al., 2013; Marschall, 2004). Ook niet iedere vrijwilliger zou willen bijdragen aan fysieke zelfredzaamheid. Door respondenten is wel veelvuldig aangegeven dat een bijdrage aan het stimuleren van fysieke zelfredzaamheid van ouderen door de vrijwilligers van de organisatie 'wel te bevragen is'. Capaciteit, motivatie, maar vooral ook invitatie, spelen derhalve een belangrijke rol in de vrijwillige inzet van burgers in het versterken van de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen; hetgeen ook is gebleken uit het literatuuronderzoek (Verba, Schlozman en Brady, 1995; Specht, 2012).

3. Uit interviews blijkt verder dat maatschappelijke organisaties een goed beeld hebben van kwetsbaarheid bij ouderen en hierbij de diverse domeinen van kwetsbaarheid weten te relateren aan wat dit betekent voor de zelfredzaamheid bij brand. Financiële kwetsbaarheid is hierbij in de interviews niet naar voren gekomen. Aanvullend omvat volgens enkele organisaties kwetsbaarheid ook een gebrek aan zorg en het niet willen ontvangen van hulp van anderen. Hiermee kan aansluiting worden gevonden bij de constatering van Hortulanus et al. (1997) dat de meest kwetsbare ouderen geen gebruik maakt van (in)formele voorzieningen. Afsluitend blijkt dat woningcorporaties en (thuis)zorgorganisaties meer op afstand van elkaar zijn komen te staan vanwege de ontwikkelingen rondom het scheiden van wonen en zorg.

4.2. Beïnvloeden fysieke zelfredzaamheid

In deze paragraaf wordt vanuit het perspectief van de maatschappelijke organisaties beschreven in hoeverre zij fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen kunnen beïnvloeden. Deze analyse wordt begeleid door het in paragraaf 2.6 weergegeven conceptueel model door in te gaan op de fysieke woonomgeving, het bereiken van de doelgroep, veiligheidsbewustzijn, verantwoordelijkheidsopvattingen en handelingsperspectieven.

4.2.1. Fysieke woonomgeving

In diverse interviews zijn 'levensloopbestendige woningen' ter sprake gekomen. Met levensloopbestendige woningen worden woningen bedoeld die "*zo zijn gebouwd dat de bewoners erin kunnen blijven wonen als hun levensomstandigheden veranderen, bijvoorbeeld door ouderdom, ziekte of een handicap"*[9]. Zowel de woningcorporaties als één civil society organisatie, de Stichting Welzijn Kampen, leveren hierin een bijdrage. De bijdrage van deze stichting betreft hoofdzakelijk het adviseren en installeren van hulpmiddelen, maar omvat geen wijzigingen aan de constructie van het woongebouw. Derhalve wordt de bijdrage van deze stichting nader toegelicht in paragraaf 4.2.5. De woningcorporaties geven aan zowel levensloopbestendige woningen te bouwen (respondenten w2, w3), als bestaand woningbezit aan te passen (respondenten w1, w2, w3). De kosten voor dergelijke woningaanpassingen liggen bij de bewoner. Het is echter niet zo dat alle wooneenheden levensloopbestendig te maken zijn. Een veelgenoemd probleem is bijvoorbeeld het stallen van de scootmobiel. In veel gebouwen is hier geen ruimte voor. In dat geval zal de huurder zich volgens de woningcorporaties moeten afvragen of de huurder wel in een geschikt pand woont gezien zijn beperkte mobiliteit, en wordt verhuizen als reële optie aangedragen (respondenten w1, w3).

Twee corporaties geven te kennen dat zij op structurele basis het woningbezit controleren op de technische staat van de woning. Respondent w2 geeft aan 150 woningen per jaar een 'APK keuring' te geven. Bij de APK keuring wordt de woning door een loodgieter, een elektricien en een timmerman doorlopen. Als de bewoner zelf brandonveilige technische aanpassingen heeft verricht wordt hij hierop gewezen. In een tijdsbestek van zeven jaar wordt het gehele woningbezit doorlopen. Naar aanleiding van deze APK-keuring wordt een brief gestuurd met alle gebreken waar de huurder verantwoordelijk voor is. Over het algemeen pakt de huurder vervolgens de onveiligheid aan (respondent w2). Respondent w3 geeft aan een extern bureau te hebben ingeschakeld om de brandveiligheid van het volledige woningbezit te doorlopen. Hierbij is 10% van het woningbezit reeds gecontroleerd. Over de resultaten van dit onderzoek zegt de respondent: "*En wat je daarin ziet is dat de brandcompartimentering te wensen over laat. Maar dat kun je technisch oplossen. En wat technisch op te lossen is, dat is geen probleem. Maar je hebt ook nog ergens bewonersgedrag*" (respondent w3). Alle woningcorporaties geven aan de woningen bij mutaties ook technisch volledig na te kijken en een werkende rookmelder te plaatsen. In wooncomplexen zijn ook brandblusmiddelen opgenomen in het gebouw die periodiek worden gecontroleerd.

---

[9] Bron: https://onzetaal.nl/taaladvies/advies/levensloopbestendige-woning

Eén thuiszorgorganisatie heeft in de (grote) wooncomplexen waar zij zorg leveren het onderhoud van de BMI naar zich heeft toegetrokken (respondent t1). Conform het Bouwbesluit 2012 is dit geen vereiste meer, aangezien het gebouw is herbestemd naar een 'woonfunctie'. Deze voorziening kan mogelijk in de toekomst niet meer worden opgebracht; door het scheiden van wonen en zorg leveren meerdere zorgorganisaties immers thuiszorg in hetzelfde pand en wil niet iedere zorgorganisatie hieraan bijdragen. In het zorgbudget is ook geen geld opgenomen voor dergelijke voorzieningen. De kosten zullen doorberekend worden aan de cliënt. Verder is één thuiszorgorganisatie kritisch over de rol van woningcorporaties ten aanzien van de fysieke woonomgeving: "*Zo'n woningbouwvereniging gaat alleen maar doen wat nodig is. Dus wat wordt geëist van gemeente en brandweer, dat wordt gedaan. (..) wat ze in het verleden wel deden, van oproepinstallaties tot brandmeldinstallatie….. Als ze er vanaf kunnen, willen ze ervan af. (..) Het stukje welzijn bieden door woningcorporaties is echt op zijn retour*" (respondent t4).

4.2.2. Bereiken doelgroep

Op 10 oktober 2015 heeft de GHOR op diverse brandweerposten in de Veiligheidsregio IJsselland workshops (brand)veiliger leven voor zelfstandige ouderen georganiseerd. Deze workshops omvatte zowel EHBO als brandveiligheid. Om deze workshops kenbaar te maken zijn advertenties in diverse gemeentelijke bladen en op websites geplaatst. In Bijlage 7 is deze advertentie opgenomen. Aanmelden voor deze workshop was mogelijk door een e-mail te sturen naar de veiligheidsregio. Deze workshops zijn niet doorgegaan omdat er onvoldoende aanmeldingen binnen zijn gekomen. Het gebrek aan aanmeldingen roept een aantal vragen op: Waren de ouderen op de hoogte van deze workshop? Zijn ze op de juiste manier benaderd? Waren ze geïnteresseerd in de workshop? Hadden ze de mogelijkheid om zich op te geven? 82% van de 75-plussers geeft immers aan het internet niet goed te snappen en verwacht bovendien ook dat dit niet zal veranderen[10]. Deze casus geeft aan dat het bereiken van de doelgroep mogelijk anders benaderd moet worden.

Zo is in het theoretisch kader reeds aan de orde gekomen dat risicogroepen persoonlijk benaderd dienen te worden (Tonkens, 2010). Uit de interviews zijn op hoofdlijnen twee strategieën naar voren gekomen om het thema brandveiligheid bij zelfstandig wonende kwetsbare ouderen onder de aandacht te brengen. Ten eerste kunnen maatschappelijke organisaties de brandweer behulpzaam zijn in het bereiken van de doelgroep door als 'medium' te fungeren. Ten tweede hebben professionals en vrijwilligers van de maatschappelijke organisaties ook direct contact met de doelgroep, waarbij zij 'achter de voordeur' komen. Er zal nu worden beschreven in hoeverre maatschappelijke organisaties een bijdrage kunnen leveren aan beide strategieën om de doelgroep zelfstandig wonende kwetsbare ouderen te bereiken.

---

[10] Bron: http://www.zorgwelzijn.nl/Wmo/Nieuws/2013/10/Zelfredzaamheid-in-problemen-door-internet-1394476W/

Maatschappelijke organisaties als medium

Uit de interviews blijkt dat maatschappelijke organisaties op verschillende wijze een verbinding kunnen leggen tussen de brandweer en de doelgroep. Twee woningcorporaties geven aan een bewonersblad op papier te verspreiden onder de huurders (respondenten w1, w2), één woningcorporatie verspreid een bewonersblad per e-mail. Volgens respondenten w1 en w2 wordt deze redelijk goed gelezen onder de bewoners, één respondent heeft dit ook getoetst. Het blad wordt volgens deze respondent beter gelezen als deze wordt uitgegeven op papier, en niet te vaak in het jaar. Wel is er sprake van een taalbarrière: *"We hebben een flat (..) met 160 huishoudens en 67 nationaliteiten. Daar spreken ze Arabisch, Engels, Spaans, Duits,….67 nationaliteiten! Kijk, Nederlands is nog wel eens een keer een ding, maar hoe krijg je het bij die mensen aan het verstand? Ik denk dat misschien 60% Nederlander is en 40% niet, van alle huurders"* (respondent w3). Deze respondent geeft aan dat de brandweer ook 'conventionele' media kan gebruiken om een grote groep mensen te bereiken, zoals de vroegere postbus 51 spotjes. Ook respondent c5 wijst op de mogelijkheden van lokale conventionele media. Zo is er bijvoorbeeld een radiozender waar met name veel ouderen naar luisteren en biedt de wijkkrant ook mogelijkheden om te communiceren over brandveiligheid.

Maatschappelijke organisaties kunnen ook een rol spelen in het bereiken van de doelgroep voor voorlichtingsbijeenkomsten. Een thuiszorgorganisatie wijst er wel op dat: "*Als je ouderen uitnodigt voor activiteiten, kan het zijn dat de opkomst laag is. 80% van de ouderen kan niet zelfstandig zomaar ergens komen. Wil je iets organiseren zal je dat naar de ouderen toe moeten brengen. Of faciliteren dat de ouderen naar je toe komen*" (respondent t2). Respondent t5 geeft aan wel een hoge opkomst te hebben bij een tweejaarlijkse bijeenkomst, omdat cliënten worden 'gestimuleerd' om daarbij aanwezig te zijn. De ANBO in Zwolle en Kampen geven aan dat het lastig is om de leden te bereiken (respondenten c3, c4). "*Als ik de 200 leden wil bereiken, kan ik er 60 met de mail benaderen en moet ik er 140 per brief benaderen. Anders worden ze niet bereikt"* (respondent c3). Ook is het van belang deze voorlichting aantrekkelijk te maken: "*Als ik een jaarvergadering met een etentje na afloop organiseer, dan is de jaarvergadering vol. Dan komen ze echt niet voor de jaarvergadering, tuurlijk niet, pleur op.(..) Dus wat krijgen ze? Na afloop krijgen jullie allemaal een of twee rookmelders"* (respondent c3). Belangrijk is dus de persoonlijke benadering van de leden en ogenschijnlijk speelt wederkerigheid ook een rol. Beide respondenten van de ANBO wijzen erop dat het verstandig is om het onderwerp brandveiligheid in te brengen in het COSBO (Centraal Orgaan Samenwerkende Bonden voor Ouderen). In deze koepelorganisatie zijn vrijwel alle ouderenbonden vertegenwoordigd en kan het onderwerp breder worden opgepakt. Vrijwel iedere gemeente beschikt over een dergelijke koepelorganisatie.

Maatschappelijke organisaties achter de voordeur

De woningcorporaties geven aan in de basis niet bij mensen achter de voordeur te komen (respondenten w1, w2, w3). Er is een aanleiding nodig om bij de huurders achter de voordeur te komen. Voorbeelden zijn bijvoorbeeld een huurachterstand (respondent w3), overlast of onderhoud op verzoek van bewoners (respondent w1). Respondenten w1 en w3 geven aan dat hun organisatie meer in contact staan met de huurders die wonen in hoogbouw dan met huurders van eengezinswoningen. Grote wooncomplexen hebben namelijk veelal een complexbeheerder. "*De complexbeheerder heeft wel sneller contact met de*

huurders en weet wat daar speelt. Maar als een huurder niks aangeeft, dan komen we niet achter die voordeur. Bij eengezinswoningen is dat contact er nauwelijks" (respondent w3). Woningcorporaties geven aan met een aantal beperkingen te maken te hebben: "*Wil je brandveiligheid echt achter de voordeur brengen krijg je ook te maken met de privacy. Als je langs de deuren gaat, hoop ik dat het één op de tien is, waar je niet binnen komt. Allereerst moet je mensen thuis treffen, dat is al lastig. Dan moet je zeggen 'ik kom van de brandweer', daar hebben ze helemaal geen behoefte aan! Dan heb je van 'ik schaam mij voor het zooitje wat ik in huis heb'. Of 'ik heb een wietplantage in huis'. Kortom, er zijn een heel wat excuses te verzinnen om mensen maar niet binnen te laten. Er zullen wijken zijn, daar kom je bij negen van de tien binnen. Maar er zullen ook wijken zijn en daar kom je bij één van de tien binnen"* (respondent w3). Woningcorporaties zijn dus afhankelijk van de welwillendheid van de huurder.

De thuiszorgorganisaties komen vanzelfsprekend veelvuldig bij ouderen achter de voordeur. De meest kwetsbare ouderen ontvangen drie a vier keer per dag zorg, maar het kan ook zijn dat iemand slechts twee keer in de week wordt geholpen met douchen (respondent t2). Eén thuiszorgorganisatie levert voornamelijk thuiszorg in wooncomplexen, de vroegere serviceflats, en heeft daar kantoorruimte met 24-uurs bezetting (respondent t1). Diverse thuiszorgorganisaties geven aan dat zij werken met vaste mensen en teams die zorg verlenen aan de doelgroep. In het beeld dat ouderen worden verzorgd door veel verschillende zorgverleners herkennen zich zij niet. Daarmee hebben zij goed zicht op de ontwikkelingen in de woning en eventueel een veranderende mate van zelfredzaamheid (respondenten t1, t2).

Civil society organisaties wijzen ook op enkele drempels met betrekking tot het binnentreden van de woning van ouderen: "*Wat je ook hebt, de dochters en de zonen van de ouderen die op afstand wonen, die zeggen ook van: 'Laat niemand binnen, laat je niks aansmeren'. Dus die ouderen hebben ook zoiets van ik laat jou niet zomaar meer binnen, dat speelt ook, zeker. Dus je komt niet zondermeer binnen"*(respondent c5). Het NRK herkent zich ook in dit beeld. Het onveiligheidsgevoel van ouderen is daarmee een factor om rekening mee te houden. Ook willen veel mensen niet bereikt worden (respondent c2). De ANBO geeft aan dat zij zelf waarschijnlijk niet over genoeg vrijwilligers beschikken die actief bij mensen langs de deur zouden willen gaan (respondenten c3, c4). Wel kunnen ANBO leden voorlichting krijgen en zal het onderwerp zich vervolgens waarschijnlijk onder de overige leden verder verspreiden.

4.2.3. Veiligheidsbewustzijn

Veel respondenten geven aan dat ouderen zich niet bewust zijn van de gevaren op brand (respondenten t1, t2, t3, t4, w2, w3, c1, c3, c4). Als redenen worden onder andere dementie genoemd (respondent, t2) en onwetendheid (w1, w2). Twee respondenten (w3, t4) geven aan dat generatieverschillen c.q. leeftijd, hierin een belangrijke rol speelt: "*Ik denk niet dat de ouderen zelf zich bewust zijn van de risico's. Dat past ook niet bij hun. Als ik dan de leeftijdsgroep pak, 70 tot 100, daar speelt dat nog niet. Onze generatie zit daar al heel anders in natuurlijk"*(respondent t4). Enkele respondenten geven aan niet te weten in hoeverre de doelgroep zich bewust is van de risico's, maar wel te denken dat ouderen weinig stil staan bij de gevaren van brand (respondenten, w1, c2, c5). Hieruit blijkt dat maatschappelijke organisaties in de beleving zijn dat de ouderen zelf over weinig veiligheidsbewustzijn beschikken.

Verondersteld mag worden dat het zelf hebben van veiligheidsbewustzijn belangrijk is voor het stimuleren van zelfredzaamheid van anderen. Daarom is er gevraagd naar het veiligheidsbewustzijn van (de medewerkers/vrijwilligers van) de maatschappelijke organisaties zelf. Dit levert een meer gevarieerd beeld op. Een respondent (w1) geeft aan een jaar of drie geleden een training van de brandweer IJsselland gevolgd te hebben over het signaleren van brandgevaarlijke situaties in de woonomgeving, tezamen met de andere woningcorporaties in Zwolle. Dit heeft een bijdrage geleverd aan het veiligheidsbewustzijn van deze respondent. Wel zou het goed zijn dat deze training wordt herhaald. Maar deze respondent geeft ook aan dat een woningbrand te weinig gebeurd om daar echt heel erg mee bezig te zijn. Het risicobewustzijn van de medewerkers van de overige woningcorporaties is niet expliciet in de interviews naar voren gekomen.

Bij thuiszorgorganisaties wordt er divers geantwoord op de vraag in hoeverre thuiszorgmedewerkers veiligheidsbewust zijn. Twee respondenten (t1, t4), die hoofd BHV zijn, geven aan dat thuiszorgmedewerkers niet tot weinig bezig zijn met brandveiligheid. Als concrete factoren die het veiligheidsbewustzijn van thuiszorgmedewerkers negatief beïnvloeden wordt benoemd dat brandveiligheid niet een primair aandachtsgebied is van de thuiszorgmedewerker, dit is ook niet geborgd in het beleid van de organisatie en de beschikbare tijd is beperkt. Het signaleren van brandonveilige situaties is sterk persoonsafhankelijk. In een interview met een wijkverpleegkundige wordt deze indruk ook vanaf het perspectief van de werkvloer bevestigd (respondent t3). Echter, uit de interviews met een wijkverpleegkundige (respondent t2) van een andere thuiszorgorganisatie en de ambulant woonbegeleider (respondent t5) komt naar voren dat zij wel degelijk oog hebben voor (brand)veiligheid. Ondanks dat beide organisaties geen beleid uitdragen op het gebied van brandveiligheid naar de medewerkers toe en dat er in principe voor een 'praatje over brandveiligheid' geen tijd voorhanden is, wordt het veiligheidsbewustzijn op het gebied van brandveiligheid als integraal onderdeel van het werk als zorgverlener ervaren. Twee respondenten van thuiszorgorganisaties geven aan graag het veiligheidsbewustzijn van de eigen medewerkers te willen verhogen, zodat zij meer op brandveiligheid gaan letten bij ouderen (respondenten t1, t4). Er worden aan medewerkers van diverse thuiszorgorganisaties wel reeds BHV trainingen gegeven. In deze BHV trainingen ligt de focus op het ontruimen en niet op het signaleren van brandonveilige situaties (respondenten t1, t2, t5).

Kijkend naar de civil society organisaties mag op zijn minst verondersteld worden dat de vrijwilligers van het NRK, die Rode kruis aan huis en de workshop Risico's in en om het huis uitvoeren, een hoge mate van veiligheidsbewustzijn hebben. Voor de overige civil society organisaties is dit geen vanzelfsprekendheid: "*Er zijn wel eens wat van die verbindingen, dat een vrijwilliger zegt van: 'Daar moet iemand langskomen van het lang zult u wonen, want dat gaat niet goed daar'. Maar dat is een enkeling. Iedereen heeft toch wel weer zijn eigen gang naar die ouderen en niet met een specifieke opdracht om bijvoorbeeld die brandveiligheid eens even onder de loep te nemen"* (respondent c1).

Samengevat blijkt dat de opvattingen over het veiligheidsbewustzijn van medewerkers/vrijwilligers van maatschappelijke organisaties sterk uiteenloopt. Deze subparagraaf zal nu nader ingaan op wat maatschappelijke organisaties reeds doen om het veiligheidsbewustzijn van ouderen te vergroten en wat zij (nog) meer kunnen of willen doen.

De woningcorporaties geven aan dat zij mensen kunnen wijzen op brandonveilige situaties, oftewel een signalerende rol (respondenten w1, w2, w3). Het is daarbij niet zo dat zij bij iedere woning waar zij binnen stappen gericht op zoek gaan naar brandonveilige situaties. Respondenten w1 en w3 geven aan dat artikelen over brandveiligheid in bewonerskrantjes niet helpen om het veiligheidsbewustzijn te stimuleren, omdat mensen die niet geïnteresseerd zijn in brandveiligheid dit niet gaan lezen. Respondent w2 geeft daarentegen aan dat hun bewonerskrant wel goed wordt gelezen. Deze woningcorporatie is tevens voornemens om volgend jaar een themamarkt veiligheid te organiseren. Brandveiligheid maakt daar dan onderdeel van uit. Respondent w1 geeft aan dat ze het vooral moeten hebben van de buurtbeheerders die bij mensen over de vloer komen om veiligheidsbewustzijn aan de orde te brengen. Huurders confronteren met de gevaren van een woningbrand wordt door respondenten w1 en w3 genoemd als meest effectieve mogelijkheid om het risicobewustzijn te vergroten. Respondent w2 geeft aan dat hij, in het kader van het veiligheidsthema, een leegstaande woning vol met rook wil gaan zetten om huurders te confronteren met een woningbrand. Wat betreft het geven van voorlichting aan huurders zien de respondenten hierin een taak voor de brandweer (w1, w2, w3), want: "*Vreemde ogen dwingen toch. Ze geloven eerder iemand van de brandweer, dan iemand van onze organisatie"* (respondent w3). Ook wordt gewezen op het belang van herhaling, zodat het beklijft bij de huurders (respondent w1, w3).

Het gaat volgens de woningcorporaties niet lukken om iedereen veiligheidsbewuster te maken: "*Maar kunnen we dat, het gedrag van mensen sturen? Waar dat kan zou je het moeten doen. Maar je moet je er ook van bewust zijn dat je niet iedereen bereikt. Je bereikt geen 100%, en ik denk dat je zelfs de 50% nog niet bereikt. En dan ligt het misschien niet eens aan dat ze het niet willen, maar ze begrijpen het gewoon niet. Ze kunnen het in hun hoofd niet verwerken*" (respondent w3). En specifiek voor ouderen: "*Dat krijg je makkelijker binnen bij de jongere huurder, die bewustwording, dan de ouderen. Omdat de jongeren die begrijpen het en dan kunnen ze er wel of niet wat mee doen. En die ouderen vergeten het gewoon. Die heb je vandaag gesproken en morgen 'wie was je ook alweer?'* (respondent w3). "*En je hebt ook mensen die niet willen. Dus je hebt 'niet willers' en 'niet kunners'.* (respondent w2).

Respondent t1 geeft aan dat hij eerst intern het beleid omtrent veiligheid wil borgen alvorens de stap gemaakt kan worden om het veiligheidsbewustzijn van cliënten te vergroten door middel van bijvoorbeeld voorlichtingsavonden aan cliënten en medewerkers. Herhaling is daarbij belangrijk, hoewel een jaarlijkse training alleen niet volstaat: "*Het moet echt ingebed worden in de organisatie"* (respondent t1). Ondanks dat deze respondent onderkent dat tijd niet ruim voorhanden is geeft hij aan: "*Ik ben altijd tegen het cliché van er is geen tijd. Dat is maar net hoe je dat wegzet"*. Respondent t4 geeft aan dat thuiszorgmedewerkers nu al opleidingsmodules in hun eigen tijd moeten volgen en dat er ergens een grens is van wat je van mensen kunt verwachten. Respondent t5 geeft aan er open voor te staan dat de brandweer bij een teamvergadering van de medewerkers van de organisatie aandacht schenkt aan brandveiligheid, waarmee dit 'doorsijpelt' naar de cliënten. Wel geeft hij aan al veel uitnodigingen te krijgen voor veel activiteiten en hier een selectie in te moeten maken. Tijd voor opleidingen van medewerkers van thuiszorgorganisaties is dus erg beperkt.

4.2.4. Verantwoordelijkheidsopvattingen

De woningcorporaties geven unaniem aan dat zij verantwoordelijk zijn voor de brandveiligheid van het woningbezit. Dit omvat in ieder geval het voldoen aan de brandveiligheidsvoorschriften uit het Bouwbesluit 2012. Bij mutaties wordt de woning altijd technisch nagekeken voordat er nieuwe bewoners in komen. De woningcorporaties geven aan deze verantwoordelijkheid ook te nemen. Er worden ook aanvullende activiteiten ondernomen. Zo geeft één respondent aan gratis rookmelders uit te delen: "*We hebben liever een rookmelder teveel uitgegeven dan te weinig. Ook al is dat niet onze taak, maar wij voelen daarvoor een verantwoordelijkheid"* (respondent w2). Respondent w1 geeft aan mensen die zelf niet in staat zijn om een batterij van een rookmelder te vervangen, bijvoorbeeld een eenzame oudere, te helpen bij wijze van service. Sprake van beleid specifiek op brandveiligheid is er niet. Brandveiligheid komt terug in diverse facetten in de activiteiten van de organisatie (respondenten w1, w2).

Het gebruik van de woning is wel een verantwoordelijkheid van de bewoner zelf. Ook het aanschaffen van brandblusmiddelen is aan de bewoner. Daar waar respondent w2 aangeeft een extra verantwoordelijkheid te nemen door rookmelders uit te delen, ziet respondent w3 hierin ook beperkingen: "W*ant wie doet het onderhoud van dat ding dan? Als je 15.000 woningen hebt, doe je dan in elke woning één rookmelder, of twee of drie? En doen we hem op 230, of doen we hem op batterij? Als iemand oud is en slecht ter been en die moet de batterij vervangen op 2 meter 30 hoog, dat gaat niet lukken natuurlijk"* (respondent w3). Er wordt hiermee gewezen op de kosten van een dergelijke onderneming afgezet tegen de effectiviteit. Het gebruik van de woning en het onderhoud van dergelijke voorzieningen blijft namelijk een verantwoordelijkheid van de huurder.

Een respondent (w1) geeft aan dat er soms onduidelijk bestaat over waar de gemeente verantwoordelijk voor is, waar de woningcorporatie verantwoordelijk voor is en waar de bewoner zelf verantwoordelijk voor is. Zo wordt de scootmobiel aangehaald als voorbeeld; "*Zo'n Wmo die levert scootmobielen, maar die moeten ook in de stalling, want er is niet altijd ruimte om die ergens in een galerij te plaatsen, dat mag niet i.v.m. brandveiligheid. Dan kom je bij de vraag wie is er dan verantwoordelijk voor dat daar een stalling voor komt. Zijn wij dat dan of is dat de gemeente?*" (respondent w1). Een andere woningcorporatie geeft aan dat ook andere partijen een verantwoordelijkheid hebben in brandveilig. Zelf komen zij namelijk niet vaak bij ouderen thuis en zorgorganisaties bijvoorbeeld wel (respondent w2).

In de thuiszorg gaat men uit van de zelfregie van cliënten. De verantwoordelijkheid voor brandveiligheid in de woning ligt daarmee bij de bewoner zelf. Maar het is ook de verantwoordelijkheid van de thuiszorgorganisatie, in de rol van werkgever, om een veilige werkomgeving te creëren voor de medewerkers (respondent t1). Volgens deze respondent zullen de ouderen verantwoordelijkheid voor brandveiligheid moeten nemen en kunnen ze dat ook. Wel schort het aan veiligheidsbewustzijn. Respondenten t2 en t5 geven aan wel een stap verder hierin te gaan, zo verklaart respondent t2: "*Wij kunnen alleen signaleren, adviseren, familie inschakelen of mantelzorg, in overleg met de cliënt. Als de cliënt niet wil dat wij de familie inschakelen dan doen wij dat niet. (..) Of dat je binnen loopt en de familie 'toevallig' aanwezig is"*. Ook geven zij expliciet aan zich verantwoordelijk te voelen voor brandveiligheid

(respondenten t2, t5). In grote (thuis)zorgorganisaties is het volgens een respondent van belang om verantwoordelijkheden voor brandveiligheid decentraal in de organisatie te leggen (respondent t1).

Respondent t1 geeft aan dat er onderscheid gemaakt moet worden tussen mensen die volledig zelfstandig thuis wonen in de wijk en mensen die thuiszorg ontvangen in een wooncomplex waar veel bewoners van deze organisatie thuiszorg ontvangen. In deze wooncomplexen heeft deze organisatie het beheer en de opvolging van de BMI naar zich toegetrokken. Destijds was de BMI verplicht in dergelijke panden. Nu de bestemming van het pand is gewijzigd niet meer. Deze respondent ervaart deze verantwoordelijkheid als een last: "*Daar is destijds voor gekozen met het oog op dat wij de cliënt iets extra's willen bieden. We willen de cliënt veiligheid en geborgenheid bieden (..). Ik was er toen niet bij en ik zou die keuzen nu ook niet zo maken. Want als je verantwoordelijkheid neemt, moet je hem ook kunnen nemen en hem goed nemen. En ik denk dat je op locaties die verantwoordelijkheid niet moet willen nemen, omdat je het niet kan*" (respondent t1). Hier zit mogelijk een financiële afweging achter: "*Dat zit niet verwerkt in de vergoedingen voor de zorg. Dus dat moet je wel ergens anders vandaan halen. Dat geldt voor de BHV ook. En de overheid zegt niet van daar krijg je zakgeld voor"* (respondent t1). Respondent t5 geeft aan dat dergelijke constructies niet meer mogelijk zijn vanwege de kosten en enkel nog te kunnen voldoen aan de minimumvereisten (respondent t5). Volgens deze respondent was er voorheen meer ruimte in het budget van zorginstellingen om meer verantwoordelijkheid op het gebied van brandveiligheid te kunnen nemen.

Veel respondenten hebben het belang van de mantelzorger in het versterken van de fysieke zelfredzaamheid bij brand benadrukt in de interviews. Mantelzorgers komen zelf zelden bij maatschappelijke organisaties met vragen of opmerkingen over brandveiligheidsproblematiek, zo blijkt uit de interviews. Slechts een enkeling die affiniteit heeft met brandveiligheid wel. Verder zoeken met name thuiszorgleveranciers actief de verbinding met mantelzorgers: "*Zij zien ook weer andere dingen dan wij en komen ook op andere momenten binnen"* (respondent t2). Ook een respondent van een woningcorporatie en een civil society organisatie geven aan soms actief contact te zoeken met mantelzorgers over de woonsituatie, waarbij brandveiligheid ter sprake kan komen (respondenten w1, c1).

4.2.5. Handelingsperspectieven

Woningcorporaties geven aan tot op zekere hoogte de huurders handelingsperspectieven mee te geven. Reeds benoemd is dat bij één corporatie gratis rookmelders zijn af te halen. Verder is het aanschaffen van blusmiddelen aan de huurders zelf. In wooncomplexen zijn brandblusmiddelen en rookmelders wel opgenomen in het gebouw. Veel respondenten wijzen vooral op bewustwording, dat dit het belangrijkste is. Het informeren en adviseren over concrete handelingsperspectieven maakt daar deel van uit. Een woningcorporatie geeft aan dat zij bijvoorbeeld wel een 'Brandveilig leven app' kunnen verspreiden onder de huurders, maar dat veel mensen deze vanwege de taalbarrière niet kunnen gebruiken. Ook weten veel ouderen niet wat een app is (respondent w3).

Thuiszorgorganisaties geven eveneens aan dat het aanschaffen van brandblusmiddelen en rookmelders een taak van de cliënt is. Wel zijn deze voorzieningen in de wooncomplexen waar

geclusterd thuiszorg wordt geleverd in het gebouw aangebracht. Twee thuiszorgorganisaties geven aan dat zij een intake doen bij nieuwe cliënten waarbij ook aandacht wordt besteed aan de veiligheidsaspecten in de woning, waaronder brandveiligheid (respondenten t1, t2). Een respondent geeft aan hier een stap verder in te gaan bij dementerende ouderen: "*Bij dementerende ouderen hebben wij wel een koffer, een dementerende koffer, en daar zit van alles in. Ook een brandmelder enz., dat zijn dan dingen die je kan installeren. (..) En als iemand constant de boel laat aanbranden, dat het brandalarm afgaat en dat de buren daarin dan misschien wel weer wat kunnen betekenen [gekoppelde melders]. (..) En zo zijn er ook apparaatjes voor de voordeur, kookplaatjes die automatisch uitgaan en beveiliging op gasfornuizen enz. Maar dat moet je wel samen in overleg doen met cliënten en familie"* (respondent t2). De kosten voor dergelijke technische hulpmiddelen worden wel doorberekend aan de cliënt. Over de beschikbare tijd om bijvoorbeeld een checklist brandveiligheid in de woning te doorlopen zijn de meningen sterk verdeeld.

Stichting Welzijn Kampen biedt handelingsperspectieven aan in de vorm van een rookmelder en de mogelijkheid om een gaskooktoestel te vervangen voor een kookplaat op inductie of keramisch. In de checklist die door de VOA's van deze organisatie worden doorlopen is ook een rookmelder opgenomen[11]. Deze rookmelder staat in verbinding met een Particuliere Alarmcentrale. Voor de installatie wordt een bedrag van 40 euro in rekening gebracht en er zit een abonnement vast met een maandelijks bedrag van 12,50 euro. In deze checklist zijn ook een kookplaat op inductie of keramisch en een verlicht huisnummer voor de hulpdiensten opgenomen. De installateur hiervan verricht alleen de technische handelingen. Deze organisatie geef aan er ook voor te waken om niet op alle aspecten van welzijn in te gaan spelen, de vrijwilligers moeten niet met te veel taken worden belast (respondent c1). Het NRK maakt handelingsperspectieven bespreekbaar, maar verricht zelf niet de installatie van dergelijke middelen. Daarvoor gaan zij in gesprek met de oudere of iemand in het netwerk van de ouderen kan helpen, zodat deze persoon de volgende keer ook kan terug vallen op zijn eigen netwerk (respondent c2).

4.2.6. Subconclusies beïnvloeden fysieke zelfredzaamheid

1. Het beïnvloeden van de fysieke woonomgeving is niet altijd mogelijk. Bij bestaand woningbezit zijn er bouwkundige en technische beperkingen waardoor niet alle bestaande woningen levensloopbestendig te maken zijn. Kosten voor woningaanpassingen worden doorgerekend aan cliënten/huurders. Verhuizen naar een andere woning wordt als reële optie aangedragen. Niet iedereen zal dit financieel op kunnen brengen. Uit literatuuronderzoek is immers gebleken dat inkomen een belangrijke indicator voor kwetsbaarheid is (RMO, 2001; p57; SCP, 2011; p55). De financiële draagkracht van maatschappelijke organisaties om hierin financieel bij te springen is beperkt. Bovendien wordt het gebruik van de woning door de bewoner meer van invloed op zelfredzaamheid geacht dan de bouwkundige en technische aspecten. Dit argument van

[11] De desbetreffende checklist is via de volgende link te raadplegen: http://www.langzultuwonen.nl/wp-content/uploads/assets/PDFs/LZUW-checklist-boekje-scan-LR.pdf

woningcorporaties is met literatuur te onderbouwen; 70% van de woningbranden ontstaat door brandonveilig gedrag (Kramer, 2011).

2. In het bereiken van doelgroepen kunnen maatschappelijke organisaties een rol van betekenis spelen op twee manieren. In de eerste plaats kunnen zij door middel van advertenties in bewonersbladen, wijkkranten en dergelijke aandacht vragen voor brandveiligheid, of uitnodigingen plaatsen voor voorlichtingsbijeenkomsten. Het effect hiervan wordt echter laag geacht vanwege een gebrek aan interesse en taalbarrières. Ook in de literatuur (Eysink Smeets et al., 2015) wordt vermeld dat het effect van dergelijke interventies onvoldoende wetenschappelijk is onderbouwd. Een persoonlijke benadering verkrijgt de voorkeur, hetgeen overeenkomstig is met de literatuur (Tonkens, 2010; Newton, 2010). In de tweede plaats komen maatschappelijke organisaties bij ouderen achter de voordeur. Dit is echter niet voor alle maatschappelijke organisaties zonder meer vanzelfsprekend. De frequentie waarmee maatschappelijke organisaties op dergelijke wijze persoonlijk contact heeft met zelfstandig wonende kwetsbare ouderen verschilt sterk per organisatie, huishouden en buurt. Alle kwetsbare ouderen bereiken is ook voor maatschappelijke organisaties een utopie om uiteenlopende redenen. Privacy, taalbarrières en de interesse van huurders/cliënten in de omgeving spelen hierin een rol. Een grote groep wil ook niet bereikt worden om uiteenlopende redenen.

3. Verder wordt vrijwel unaniem aangegeven dat ouderen over een laag veiligheidsbewustzijn beschikken. Over de mate waarin de medewerkers en vrijwilligers van maatschappelijke organisaties veiligheidsbewust zijn is men verdeeld, met name bij de thuiszorgorganisaties. Enerzijds kan uit de interviews geconcludeerd worden dat er in beperkte aandacht is voor brandveiligheid bij thuiszorgmedewerkers, omdat brandveiligheid niet tot de primaire werkzaamheden van thuiszorgmedewerkers behoort en dit onderwerp niet is geborgd in de organisatie. Anderzijds is gebleken uit dit onderzoek dat het niet noodzakelijk is dat brandveiligheid (beleidsmatig) is geborgd in de organisaties. Bij enkele specifieke groepen vrijwilligers is dit veiligheidsbewustzijn geheel of ten dele aanwezig. Het is volgens de maatschappelijke organisaties niet mogelijk om het veiligheidsbewustzijn bij alle ouderen te vergroten. Als verklarende factoren worden taalbarrières, interesse en geestelijke vermogens genoemd.

4. De verantwoordelijkheid voor brandveiligheid wordt door maatschappelijke organisaties primair bij de ouderen zelf geplaatst. Maatschappelijke organisaties geven aan ook bepaalde verantwoordelijkheden te hebben en deze ook te nemen. Zo worden er door enkele organisaties activiteiten ontplooid om zelfredzaamheid te stimuleren, waarbij zij verder gaan dan hun wettelijke verplichtingen. Veel organisaties geven aan meer te willen doen dan hun wettelijke verplichtingen, maar dit niet altijd te kunnen vanwege factoren als tijd en financiële middelen. Zelf meer verantwoordelijkheid nemen, bijvoorbeeld door rookmelders uit te delen, leidt ook niet altijd per definitie tot meer zelfredzaamheid. Mantelzorgers zijn volgens veel maatschappelijke organisaties een zeer belangrijke groep in het versterken van fysieke zelfredzaamheid bij brand. Mantelzorg is een vorm van sociaal kapitaal, waardoor geconcludeerd kan worden dat sociaal kapitaal, specifiek

mantelzorg, een belangrijk rol speelt in het versterken van fysieke zelfredzaamheid, hetgeen overeenkomt met vermoedens uit de literatuur (Perry, 2005; Boers, Boutellier & Van Steden, 2008; Oberijé & Tonnaer, 2008; Groenewegen-ter Morsche et al., 2010). Volgens Hortulanus et al. (1997) is het gebruik van dergelijke informele hulpbronnen (sociaal kapitaal) echter eerder een teken van weerbaarheid dan kwetsbaarheid. Daardoor kan uit dit onderzoek niet worden geconcludeerd of ook de meest kwetsbare ouderen voldoende steun ervaren van mantelzorgers om in hun fysieke zelfredzaamheid te kunnen voorzien.

5. In het aanbieden van handelingsperspectieven kunnen maatschappelijke organisaties uitsluitend een adviserende rol spelen en is het stimuleren van handelingsperspectieven afhankelijk van de financiële draagkracht van de maatschappelijke organisaties en de ouderen zelf, evenals de wil van de ouderen om hierin zichzelf te voorzien of zich te laten voorzien. Maatschappelijke organisaties hebben, buiten hun wettelijke verplichtingen om, beperkte financiële middelen tot hun beschikking om de ouderen hierin te voorzien. Ook over de beschikbare tijd om woningen van ouderen, bijvoorbeeld aan de hand van een checklist, door te lopen, is men verdeeld.

4.3. De rol van de brandweerambtenaar

In deze paragraaf worden de rollen van de brandweerambtenaar ten aanzien van maatschappelijke organisaties geanalyseerd aan de hand van de rollen van Hiemstra (2003) en de ideaaltypen ambtenaren van Van der Meer et al. (2011). Deze paragraaf vervolgt door eerst vanuit het perspectief van de maatschappelijke organisaties, en vervolgens vanuit het perspectief van de brandweer, de huidige rol van de brandweerambtenaar te analyseren. Vervolgens wordt de gewenste rol van de brandweerambtenaar geanalyseerd.

4.3.1. Huidige rol van de brandweerambtenaar

Perspectief maatschappelijke organisaties

Uit de interviews blijkt dat het contact tussen maatschappelijke organisaties en de brandweer voornamelijk wordt vormgegeven omtrent advies op de technische en bouwkundige aspecten van gebouwen, repressieve brandweerinzet, ontruimingsoefeningen en praktische vragen. Er is een grote mate van diversiteit in hoe men de brandweer typeert. Zo geeft respondent t1 aan dat de brandweer in Zwolle erg naar buiten treedt en dat hij veel contacten onderhoudt met de brandweerorganisatie en hierin een gelijkwaardige relatie ervaart. Respondenten w1, c3 en c5 ervaren daarentegen dat de brandweer erg op afstand staat. Eén respondent geeft aan dat de rol van toezichthouder en handhaver een belangrijke rol is voor de brandweer (respondent t5). Met uitzondering van deze respondent spreekt geen enkele respondent zich positief uit over een brandweerorganisatie in een rol als toezichthouder en handhaver. Geen van de respondenten ervaart verder een ondergeschikte relatie, of ziet zichzelf in de rol van onderdaan ten opzichte van de brandweer.

Initiatief voor het (verder) versterken van fysieke zelfredzaamheid zal proactief vanuit de brandweer moeten komen, aldus enkele maatschappelijke organisaties: "*Moet ik nou gaan verzinnen dat de brandweer een bijeenkomst moet gaan organiseren om brand[preventie] onder de aandacht te*

brengen? In mijn belevingswereld ben ik goed bezig. Alleen het kan altijd beter. Dat stukje, het verkopen van de brandpreventie, vind ik echt een rol van de brandweer" (respondent w2). "A*ls er vanuit de brandweer een soort bewustwordingstraject gestart gaat worden voor kwetsbare ouderen, dan kan ik me heel goed voorstellen dat we daar dan aan gaan deelnemen en daar op een bepaalde manier aan willen bijdragen. (..) Maar we zullen geen trekker van het verhaal gaan worden"* (respondent w1). Regievoering omtrent het versterken van fysieke zelfredzaamheid bij brand plaatsen maatschappelijke organisaties daarmee bij de brandweer. Maatschappelijke organisaties zien zichzelf ogenschijnlijk als 'klant' van de brandweer, waarmee zij de relatie met de brandweer als dienstverlenend typeren. Deze dienstverlening vindt, bezien vanuit enkele maatschappelijke organisaties, in veel gevallen reactief plaats; namelijk nadat er een vraag of verzoek bij de brandweer is neergelegd.

Perspectief brandweer

In de gemeenten Kampen en Zwolle wordt toezicht en handhaving op het gebied van brandveiligheid verricht door de gemeente. Wel wordt de brandweer door de gemeente regelmatig gevraagd om advies te geven over brandveiligheid bij complexe gebouwen. In het organisatieplan van de Veiligheidsregio IJsselland uit 2013 staat beschreven welke taken en bevoegdheden de verschillende organisatieonderdelen hebben en hoe zij samenwerken met andere relevante organisaties. Ten aanzien van risicobeheersing staat omschreven dat er een trend is "o*m samen te werken met netwerkpartners en het risicobewustzijn van de burger te vergroten. Veel meer aandacht voor preventie. Op dit moment krijgt dit vooral vorm en inhoud door pilotprojecten. Omdat deze ontwikkeling ongetwijfeld doorzet, is structurele inzet van (beroeps- en vrijwillige) capaciteit op het gebied van Community safety te verwachten"*[12]. Hieruit blijkt dat de Veiligheidsregio IJsselland zich ervan bewust is dat zij de rol van partner, in ieder geval voor de regionalisering van de brandweerorganisatie, niet structureel vorm geeft. Wel zijn er enkele projecten geweest om bijvoorbeeld buurtbeheerders van woningcorporaties en Wmo consulenten van de gemeenten, die achter de voordeur komen bij burgers, voor te lichten over brandveiligheid. Dergelijke initiatieven zijn op projectmatige basis vormgegeven. Er is tussen de brandweerorganisatie en dergelijke organisaties geen sprake van duurzame gelijkwaardige relaties.

Uit de interviews blijkt verder dat medewerkers van het vakteam risicobeheersing in beperkte mate zelf actief maatschappelijke organisaties aanschrijven om medewerkers of vrijwilligers van maatschappelijke organisaties voorlichting te geven over brandveiligheid (respondenten b1, b2). Zij worden zelf door maatschappelijke organisaties benaderd om voorlichting te komen geven en zien hierin een groeiende vraag ontstaan vanuit maatschappelijke organisaties. Er is volgens de brandweer sprake van een 'olievlekeffect', steeds meer organisaties weten van de voorlichtingen van de brandweer af, waarmee ook het aantal aanvragen stijgt (respondenten b1, b2). Deze voorlichting is hoofdzakelijk gericht op huurders, cliënten en leden van dergelijke organisaties. Wel worden woningcorporaties aangeschreven om voorlichting te geven aan de huurders van bepaalde gebouwen (respondent b2). Een respondent van een woningcorporatie zegt hierover: "*Nou was er ook een brief destijds naar onze*

[12] Bron: Organisatieplan Veiligheidsregio IJsselland 30 maart 2013 (p21).

huurders gegaan aan een bepaalde straat, en als je die brief leest, dan denk ik van 'jongens, negen van de tien die begrijpt die brief gewoon niet'. Dan denk ik van 'ja, niet zo gek dat je geen mensen trekt.'(..) Het mooie van het verhaal is dat wij die brief niet eens hebben gezien" (Respondent w3).

Respondent b2 geeft aan dat het netwerken met maatschappelijke organisaties van belang is om meer een 'poot tussen de deur' te krijgen op het gebied van brandveiligheid. Er wordt wel aangegeven dat ook de maatschappelijke organisaties zelf het initiatief moeten nemen om het contact aan te gaan: "*Het is niet onze taak om iedereen maar voorlichting aan te bieden. Andere organisaties zijn er zelf ook verantwoordelijk voor om ermee te komen, maar wij zien ze niet. Als je iets wil, en je wilt meer weten van brandveiligheid, dan zal je zelf actie moeten ondernemen"* (respondent b2). Beide respondenten geven aan niet in de gelegenheid te zijn om maatschappelijke organisaties actief aan te schrijven vanwege de beschikbare capaciteit.

4.3.2. Gewenste rol van de brandweerambtenaar

Het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid is door Brandweer Nederland opgenomen in de visie 'de Brandweer over morgen' (NVBR, 2010). Het (brand)veiligheidsdoel binnen deze visie is het vergroten van het maatschappelijk rendement, oftewel "*minder incidenten (branden), minder slachtoffers en minder schade"*, tegen lagere kosten (NVBR, 2010; p72). Om dat te realiseren wil de brandweer het brandveiligheidsbewustzijn en de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven stimuleren, waarbij de focus wordt gelegd op het voorkomen van branden in plaats van het bestrijden van branden. De brandweer zoekt hiervoor de samenwerking met andere overheidsinstanties, woningbouwcorporaties, verenigingen van eigenaren, zorginstellingen en verzekeringsmaatschappijen. In deze visie wordt geschetst dat, gegeven de trends van deregulering en de veranderende verantwoordelijkheidsverdeling, de brandweerambtenaar de rol van regisseur of adviseur zal moeten aannemen om dit brandveiligheidsdoel te kunnen bereiken (NVBR, 2010; p63).

De trends van deregulering, waarmee een grotere verantwoordelijkheid bij de burger wordt geplaatst, is kenmerkend voor de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat (Van der Meer, 2009; p182). Ook op het gebied van brandweerzorg zet de overheid in op deregulering, mede naar aanleiding van het advies van de commissie Dekker[13]. Zo wordt het vanwege de private (gecertificeerde) bouwplantoetsing voor de Veiligheidsregio IJsselland en de gemeenten op korte termijn niet meer vanzelfsprekend om vergunningaanvragen vooraf te toetsen op brandveiligheid. Deze private bouwplantoetsing wordt vanaf 2016 gefaseerd ingevoerd. Ook wil de brandweer zelf graag de transitie maken van 'regelgericht werken' naar 'risicogericht werken', zoals is omschreven in de 'visie risicogerichtheid'[14]. Hiermee lijkt de rol van toezichthouder en handhaver, en de bijbehorende

[13] Commissie Fundamentele Verkenning Bouw (2008), *Privaat wat kan, publiek wat moet: vertrouwen en verantwoordelijkheid in de bouw*.

[14] Wiegant, B. (red) (2015). *De beweging van risicobeheersing naar risicogerichtheid in 2020: Samen zorgen voor échte coproductie!* [visie risicogerichtheid: juni 2015].

ambtelijke rol van dienstknecht, op termijn rudimentair te worden en wordt de rol van dienstverlener en ontwikkelaar meer van toepassing.

In het 'Beleidsplan 2015-2018' van de Veiligheidsregio IJsselland wordt in de visie uitgesproken dat de veiligheidsregio een 'betrouwbare partner' wil zijn[15]. Specifiek voor de lokale brandweerzorg wordt de volgende ambitie uitgesproken: "*We werken samen met onze omgeving, zodat inwoners, bedrijven en instellingen weten wat ze zelf kunnen doen voor, tijdens en na brand"*[16]. Bij bepaalde risico's wordt de samenleving ondersteund om ook zelf te werken aan veiligheid. Hierin wil de veiligheidsregio "*actief en zichtbaar geworteld zijn in de samenleving"*[17]. Op strategisch niveau blijkt hieruit dat de Veiligheidsregio IJsselland kiest voor een rol als dienstverlener en ontwikkelaar op het gebied van het versterken van fysieke zelfredzaamheid van burgers, waaruit de rol van zelfstandige professional en partner voortvloeit voor de brandweerambtenaar.

Uit de interviews met maatschappelijke organisaties is echter gebleken dat de brandweer in beperkte mate 'actief en zichtbaar geworteld is in de samenleving'. Er lijkt zodoende sprake te zijn van een discrepantie tussen de huidige situatie en de gewenste situatie. Om deze discrepantie te duiden is er een interview afgenomen met een vakteamleider risicobeheersing. Hierin komt naar voren dat de visie in de Brandweer over morgen gezien moet worden als een verandertraject waarin geduld en volharding nodig is. Men kan volgens de respondent (b3) niet verwachten dat een dergelijke transitie op korte termijn te maken is. Er wordt namelijk een wezenlijk andere werkwijze van de brandweerorganisatie en haar medewerkers verwacht. In dit verandertraject zit veel tijd en energie, voordat maatschappelijke organisaties of kwetsbare ouderen daadwerkelijk iets merken van een veranderende rol van de brandweerambtenaar.

Volgens de respondent zullen de brandweer en haar partners nog moeten wennen aan deze nieuwe rolopvatting. Wel wordt er, mede door juist ook te werken op projectmatige basis, de brandweer meer op de kaart gezet waardoor de brandweer vervolgens haar boodschap dat burgers zelf ook een verantwoordelijkheid hebben beter uit kan dragen. Volgens de respondent is het ook nodig om op meerdere niveaus organisaties aan elkaar proberen te binden om duurzame verbindingen aan te gaan, in plaats van te blijven steken op een projectmatige insteek. Om dit daadwerkelijk tot stand te brengen zal de brandweer zich moeten focussen op enkele belangrijke doelgroepen en relevante partners. Op dit moment is er meer sprake van verbindingen tussen individuen dan tussen organisaties waardoor het afbreukrisico groot is (respondent b3). De rol van toezichthouder blijft echter wel belangrijk. De ene keer is er een reprimande nodig, de andere keer een 'Brandveilig leven verhaal'. Van een professional mag verwacht worden dat deze situationeel kan bepalen welke rolneming op zijn plaats is en een passend instrument gebruikt in verschillende situaties (respondent b3).

---

[15] Bron: Beleidsplan 2015-2018 Veiligheidsregio IJsselland (p9).

[16] Bron: Beleidsplan 2015-2018 Veiligheidsregio IJsselland (p11).

[17] Bron: Beleidsplan 2015-2018 Veiligheidsregio IJsselland (p11).

4.3.4. Subconclusies rol van de brandweerambtenaar

1. Uit de interviews met maatschappelijke organisaties is te concluderen dat zij zich positioneren als klant ten opzichte van de brandweer op het gebied van het versterken van fysieke zelfredzaamheid. Er wordt door de brandweerorganisatie voldaan aan de behoefte van maatschappelijke organisaties wanneer zij zelf aangeven de zelfredzaamheid van haar doelgroepen te willen stimuleren. Door te voldoen aan de behoefte van de burger stelt de Veiligheidsregio IJsselland zich op als dienstverlener, waaruit de ambtelijke rol van zelfstandige professional voortvloeit. De rol van de brandweerambtenaar is daarmee te typeren als een zelfstandige professional. De rol van toezichthouder en handhaver, en daarmee de ambtelijke rol van dienstknecht, wordt reeds beperkt vervult. Wel wordt deze rol in sommigen gevallen als nuttig ervaren.

2. De rol van partner wordt op projectmatige wijze vormgegeven, waaruit geen duurzame relaties lijken voort te komen waarmee er een continue aandacht voor brandveiligheidszorg bij maatschappelijke organisaties ontstaat. Multi-level governance, waarin beleid wordt gemaakt en uitgevoerd in beleidsnetwerken en partnerschappen tussen maatschappelijke organisaties en de overheid (Van der Meer et al., 2011; p13) is dus vooralsnog niet duurzaam geborgd in de relatie tussen brandweer en maatschappelijke organisaties. Wel is het verandertraject om deze werkwijze te implementeren in gang gezet.

3. Een grotere nadruk op de rol van dienstverlener, die proactief en burgergericht is (Hiemstra, 2003) en partner (Van der Meer, 2012), past bij de huidige ontwikkelingen van deregulatie en verschuivende verantwoordelijkheidsverdeling. Indien de brandweer duurzame gelijkwaardige relaties wil aangaan met maatschappelijke organisaties, waarin volgens Van ‘t Padje en Groenendaal (2008; p39) de echte winst voor fysieke zelfredzaamheid zit, lijkt het zo te zijn dat het initiatief hiertoe vanuit de brandweerambtenaar zal moeten komen. Op strategisch niveau ligt deze ambitie er bij zowel Brandweer Nederland als de Veiligheidsregio IJsselland; op de werkvloer geeft men aan hiertoe geen ruimte te hebben vanwege de groeiende vraag vanuit maatschappelijke organisaties ten opzichte van de beschikbare capaciteit.

5. Conclusies

In dit onderzoek staat de onderstaande probleemstelling centraal:

In hoeverre kan het maatschappelijk middenveld fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen beïnvloeden, en wat is hierin de rol van de brandweerambtenaar?

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke conclusies uit dit onderzoek getrokken kunnen worden en wat de implicaties van de bevindingen van dit onderzoek zijn voor de discussie over de transitie naar een voorwaardenscheppende staat en de mate waarin de verwachtingen omtrent zelfredzaamheid reëel zijn. In paragraaf 5.1. worden de conclusies beschreven met betrekking tot de mate waarin maatschappelijke organisaties een rol kunnen spelen in het beïnvloeden van fysieke zelfredzaamheid bij zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. In paragraaf 5.2. worden de conclusies beschreven omtrent de rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van maatschappelijke organisaties in het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen. In paragraaf 5.3. zal de probleemstelling worden beantwoord.

5.1. Beïnvloeden fysieke zelfredzaamheid

Vanwege de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat wordt er meer eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid verwacht van burgers, ook van kwetsbare groepen. Door middel van vermaatschappelijking en responsabilisering tracht de overheid bij kwetsbare burgers en maatschappelijke organisaties actief burgerschap te stimuleren, zo ook op het gebied van brandveiligheid in de woonomgeving. Het is uit zowel de literatuur, als uit het empirische deel van dit onderzoek, gebleken dat veel factoren een rol spelen met betrekking tot de bijdrage van maatschappelijke organisaties aan fysieke zelfredzaamheid. Het empirische deel van dit onderzoek heeft getracht om de mate waarin maatschappelijke organisaties in de praktijk deze factoren kunnen ok willen beïnvloeden te beschrijven en mogelijk te verklaren.

Uit dit onderzoek is gebleken dat niet alle maatschappelijke organisaties, dan wel vrijwilligers die zich inzetten voor een civil society organisatie, in staat en bereid zijn om invloed uit te oefenen op de fysieke zelfredzaamheid van de doelgroep zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Wel is hierin een grote mate van verscheidenheid waar te nemen tussen individuele maatschappelijke organisaties. Brandveiligheid is voor vrijwel alle maatschappelijke organisaties geen kernactiviteit, hoewel een enkele thuiszorgmedewerker dit wel als een wezenlijk onderdeel van het werk beschouwd. Woningcorporaties plaatsen voornamelijk de verantwoordelijkheid voor brandveiligheid bij de huurders en daarmee ook bij de kwetsbare ouderen zelf. Wel voeren zij structureel onderhoud uit om het woningbezit, conform wetgeving, brandveiligheid te maken. Uit het literatuuronderzoek is echter gebleken dat het maar de vraag is in hoeverre brandveiligheid bij kwetsbare groepen daadwerkelijk geborgd is door louter te voldoen aan wet- en regelgeving. Vanwege de diversiteit aan typen vrijwilligers die de diverse civil society organisaties aan zich hebben gebonden is niet iedere vrijwilliger in staat of bereid een bijdrage te leveren aan fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen. Enkele maatschappelijke organisaties besteden wel uit eigen beweging, of op uitnodiging van de brandweer, aanvullend aandacht aan brandveiligheid in structurele vormen of op projectmatige basis.

Deze bevindingen betekenen voor kwetsbare ouderen dat niet alle maatschappelijke organisaties in dezelfde mate een bijdrage kunnen of willen leveren aan brandveiligheid. Uit dit onderzoek blijkt dus dat de nadruk op zelfredzaamheid en de eigen verantwoordelijk zorgvuldig moet worden vormgegeven in de praktijk om een vacuüm te voorkomen ten aanzien van de brandveiligheid van kwetsbare groepen. Het is immers niet vanzelfsprekend dat maatschappelijke organisaties spontaan een constructieve en effectieve bijdrage aan fysieke zelfredzaamheid gaan leveren in de woonomgeving van kwetsbare ouderen als alternatief op de inzet van de overheid. Het is dus voor een brandweerorganisatie dan ook van belang om de maatschappelijke partners waarmee de samenwerking wordt aangegaan zorgvuldig te kiezen en realistisch te zijn in de verwachtingen omtrent hun bijdrage aan brandveiligheid bij zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Verder is een belangrijke factor de invitatie als 'trigger' voor maatschappelijke organisaties om een aanvullende bijdrage te leveren aan de zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. Een voorwaardenscheppende overheid, die enkel de randvoorwaarden schetst waarbinnen maatschappelijke organisaties zelf invulling moeten geven aan brandveiligheid, doet er dan ook goed aan om de invitatie te zien als een randvoorwaarde en deze factor te borgen in de interactie met haar omgeving. Echter betekent eenmalig inviteren, en daaropvolgend gezamenlijk een project uitvoeren dat gericht is op het versterken van zelfredzaamheid, nog niet dat er nadien bij maatschappelijke organisaties een constante aandacht voor brandveiligheidszorg is geborgd.

5.2. Rol van de brandweerambtenaar

Bij de transitie van verzorgingsstaat naar voorwaardenscheppende staat past een andere rol van de brandweerambtenaar. Een grotere nadruk op de rol van dienstverlener, die proactief en burgergericht is (Hiemstra, 2003), of de rol van partner (Van der Meer, 2012), past bij de huidige ontwikkelingen van deregulatie en de veranderende verantwoordelijkheidsverdeling. Uit de interviews met maatschappelijke organisaties is te concluderen dat zij zichzelf veelal positioneren als klant van de diensten van de Veiligheidsregio en dat de Veiligheidsregio IJsselland zich op dit moment veelal opstelt als dienstverlener ten opzichte van maatschappelijke organisaties, waaruit de ambtelijke rol van zelfstandige professional voortvloeit. De rol van toezichthouder en handhaver, en de bijbehorende ambtelijke rol van dienstknecht, wordt reeds beperkt vervult. Deze rol wordt in sommigen gevallen nog wel als nuttig beschouwd. De rol van partner, oftewel het gezamenlijk met maatschappelijke organisaties op een duurzame wijze werken aan het versterken van zelfredzaamheid, wordt door de brandweer overwegend op projectmatige wijze vormgegeven. Hieruit ontstaan geen langdurige relaties met maatschappelijke organisaties waardoor er niet altijd een continue aandacht voor brandveiligheidszorg is geborgd bij deze organisaties.

Indien de brandweer gelijkwaardige relaties wil aangaan met maatschappelijke organisaties om tot een duurzame coproductie te komen omtrent het versterken van zelfredzaamheid zal het initiatief tot het zoeken van deze verbinding vooralsnog veelal vanuit de brandweerambtenaar moeten komen. In het responsabiliseren van de burger op het gebied van brandveiligheid is het dan ook zo dat in deze fase van de 'strategische reis' van de brandweer de responsabilisatie van burgers niet impliceert dat er sprake kan zijn van een 'terugtrekkende beweging' van de overheid; integendeel, de brandweerorganisatie en haar ambtenaren hebben voorts een belangrijke actieve rol te vervullen in het creëren van triggers en

het inviteren van maatschappelijke organisaties om hen te stimuleren (nog meer) aandacht te gaan besteden aan brandveiligheid als alternatief op de voorheen regelgerichte handhaving vanuit de overheid. Een voorwaardenscheppend overheidsinstituut als de brandweer zal in deze fase van het responsabiliseren van maatschappelijke organisaties meer dan voorheen een actieve en extern georiënteerde ambtenaar behoeven, die duurzame relaties aan kan gaan om de zelfredzaamheid van de groeiende groep zelfstandig wonende kwetsbare ouderen te versterken.

5.3. Beantwoording centrale vraag

Uit dit onderzoek is gebleken dat er een grote mate van variëteit is omtrent de mate waarin het maatschappelijk middenveld een bijdrage kan leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Het is niet voor alle type maatschappelijke organisaties, of voor individuele organisaties in een specifieke sector, vanzelfsprekend om een bijdrage te kunnen of willen leveren; ondanks dat maatschappelijke organisaties wel een goed beeld hebben bij de toenemende risico's op het gebied van brandveiligheid bij de groeiende groep zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Met betrekking tot de responsabilisatie van burgers en de grotere nadruk op zelfredzaamheid is het dan ook belangrijk om de maatschappelijke partners zorgvuldig te kiezen en realistisch te zijn in de verwachtingen omtrent hun bijdrage aan brandveiligheid bij zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Ook is het niet vanzelfsprekend dat maatschappelijke organisaties spontane zelfontplooiing op het gebied van brandveiligheid vertonen als alternatief op de inzet van de overheid, waarbij zij zelf brandveiligheid op duurzame wijze borgen in de bedrijfsvoering. Een belangrijke factor hierin is de invitatie als 'trigger' voor maatschappelijke organisaties om een aanvullende bijdrage te leveren aan de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare groepen. In het scheppen van de randvoorwaarden waarbinnen maatschappelijke organisaties zelf invulling dienen te geven aan brandveiligheid is het dan ook van belang om de invitatie te beschouwen als een randvoorwaarde en deze te borgen in de interactie met haar omgeving. Eenmalig inviteren betekent echter nog niet dat er nadien bij maatschappelijke organisaties een constante aandacht voor brandveiligheidszorg is geborgd. Derhalve is brandveiligheid, overeenkomstig met de notie van Van Noije (2012; p208), in deze fase van de strategische reis van de brandweer het meest gebaat bij een vorm van een coproductie onder regie van de overheid. Dit vraagt, meer dan voorheen, om een actieve en externe georiënteerde ambtenaar die duurzame partnerschappen met maatschappelijke organisaties aan kan gaan. De responsabilisatie van de burger en de grotere nadruk op zelfredzaamheid impliceert vooralsnog dus niet dat er sprake kan zijn van een terugtrekkende beweging van de overheid op het gebied van de brandveiligheid van kwetsbare groepen.

6. Discussie

Met dit onderzoek is getracht inzicht te verschaffen in de mate waarin maatschappelijke organisaties fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen kunnen beïnvloeden en de rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van deze organisaties. In dit hoofdstuk wordt geflecteerd op dit onderzoek. Ook worden enkele aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan.

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in het verzorgingsgebied van één veiligheidsregio. Doordat de probleemstelling is beantwoord in het verzorgingsgebied van één veiligheidsregio is dit onderzoek in hoge mate intern valide. De keuze voor een kwalitatieve casestudy betekent echter wel dat de externe validiteit van dit onderzoek minder groot is, omdat de case niet vanzelfsprekend representatief is voor de volledige populatie buiten de case, waardoor het niet mogelijk is om de resultaten van dit onderzoek te generaliseren. Dit onderzoek zegt derhalve niets over de bijdrage van maatschappelijke organisaties aan de fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen in andere gemeenten dan Zwolle en Kampen. Om een representatiever beeld te verkrijgen van de volledige populatie verdient het dan ook de aanbeveling om ook binnen de grenzen van andere veiligheidsregio's in Nederland inzicht te verschaffen in de rol van maatschappelijke organisaties in het versterken van fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen. Dit geeft een representatiever beeld van de capaciteit en bereidheid van maatschappelijke organisaties in Nederland, en de huidige en gewenste rol van de brandweerambtenaar ten aanzien van deze maatschappelijke organisaties.

Uit de interviews blijkt dat er in de onderzoeksgroep 'thuiszorgorganisaties' een grote diversiteit aan antwoorden werd gegeven. Mogelijk is dit verschil te verklaren doordat er binnen deze organisaties twee verschillende type functionarissen zijn geïnterviewd. Namelijk verpleegkundigen en een woonbegeleider, die getypeerd kunnen worden als 'frontlijnwerkers', en twee staffunctionarissen die tevens hoofd BHV zijn. Ook kan de diversiteit aan antwoorden worden verklaard door een verschil in beleving tussen stafmedewerkers en frontlijnwerkers. Dit zou ook kunnen impliceren dat er in de stafafdelingen van deze organisaties geen zicht is op de feitelijke aandacht voor fysieke zelfredzaamheid bij brand onder de frontlijnwerkers. Het is overigens niet uit te sluiten dat een soortgelijke constatering ook geldt voor vrijwilligersorganisaties. De interviews met civil society organisaties zijn immers enkel afgenomen met professionele medewerkers (m.u.v. de ANBO) en niet met de uitvoerende vrijwilligers. Om een nog betrouwbaarder beeld te verkrijgen van de daadwerkelijke capaciteit en motivatie van diverse groepen medewerkers en vrijwilligers van deze twee typen organisaties is het aan te bevelen om binnen individuele organisaties een grotere diversiteit aan respondenten te benaderen. Daarmee is een 'gekleurd beeld' van een individuele respondent minder van invloed op de onderzoeksresultaten met betrekking tot de daadwerkelijke capaciteit en bereidheid van de desbetreffende maatschappelijke organisatie in haar geheel. Hiermee kan de betrouwbaarheid naar een nog hoger niveau worden getild.

In dit onderzoek is gevraagd aan respondenten naar de mate waarin zij fysieke zelfredzaamheid kunnen en willen beïnvloeden. De input van de respondenten is op basis van meningen en ervaringen gegeven. Dit geeft geen inzicht in hoeverre zij feitelijk de fysieke zelfredzaamheid van kwetsbare ouderen beïnvloeden. Zodoende is niet vast te stellen of de ouderen daadwerkelijk meer fysieke

zelfredzaamheid vertonen bij brand ten gevolge van de interventies die maatschappelijke organisaties verrichten. Zo is bijvoorbeeld de feitelijk effectiviteit van het stimuleren van het veiligheidsbewustzijn van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen, alsmede de mate waarin de doelgroep bereikt wordt door bijvoorbeeld artikelen te plaatsen in bewonerskrantjes onbekend. Het verdient derhalve de aanbeveling om de feitelijke zelfredzaamheid van ouderen te meten door meer wetenschappelijk onderzoek te doen naar de effectiviteit van interventies die door maatschappelijke organisaties worden verricht. Het is hierbij aanbevelingswaardig om niet alleen de korte termijn effecten te meten, maar vooral ook de lange termijn effecten. Een dergelijke traditie van systematisch lerend werken (evidence based) is binnen de Nederlandse brandweer volgens Eysink Smeets et al (2015; p8) nog maar weinig tot ontwikkeling gekomen. Door meer inzicht te verkrijgen in de feitelijke effectiviteit van bepaalde interventiemethoden, kunnen maatschappelijke organisaties een effectievere en efficiëntere bijdrage leveren aan het versterken van fysieke zelfredzaamheid. In het behalen van zichtbare en aansprekende resultaten ligt immers de uiteindelijke kracht van burgerinitiatieven (Van de Wijdeven et al., 2013; p8).

In dit onderzoek is het perspectief van de zelfstandig wonende kwetsbare ouderen niet aan de orde gekomen. Deze groep is in dit onderzoek niet betrokken om diverse praktische redenen. Zo is een van de kenmerken van kwetsbare groepen dat zij moeilijk te benaderen zijn en dat een persoonlijke benadering de voorkeur verdient. Het persoonlijk bezoeken van deze doelgroep zou echter een tijdrovende aangelegenheid worden, wat niet mogelijk is gezien de beschikbare tijd voor dit onderzoek. Zodoende is niet getoetst of de aannames die respondenten doen over de zelfredzaamheid van deze groep burgers, en de bereidheid van ouderen om deel te nemen aan activiteiten die gericht zijn op het versterken van hun eigen zelfredzaamheid, juist zijn. De uiteindelijke 'klant' van de dienstverlening van de brandweer en maatschappelijke organisaties in het versterken van fysieke zelfredzaamheid betreft wel deze groep burgers. Volgens Hiemstra (2003) is het van belang dat dienstverlening aansluit bij de behoefte van de burger. Het is derhalve terdege relevant inzicht te verkrijgen in de daadwerkelijk behoefte van deze groep burgers om dienstverlening omtrent brandveiligheid te kunnen laten aansluiten bij de daadwerkelijk vraagbehoefte van kwetsbare ouderen.

Tot slot heeft dit onderzoek als conceptueel model beïnvloedingsfactoren van fysieke zelfredzaamheid als uitgangspunt genomen. Een andere mogelijkheid was geweest om vanuit de factoren 'capaciteit' en 'motivatie' een theoretisch kader te ontwikkelen, om vervolgens de probleemstelling te beantwoorden door middel van methodieken zoals bijvoorbeeld stakeholder-analyses en motivatieprofielen. Het ligt in de rede aan te nemen dat het hiermee mogelijk is om nader in te kunnen gaan op verklaringen waarom maatschappelijke organisaties fysieke zelfredzaamheid kunnen, maar vooral ook willen, beïnvloeden.

7. Bibliografie

Literatuur

Albrecht, G.L. & Vlieger, P.J. de (1999). The disability paradox: High quality of life against all odds. *Social Science & Medicine, 48*, 977-988.

Aradau, C. (2014). The promise of security: Resilience, surprise and epistemic politics. *Resilience: International Policies, 2* (2), 73-87.

Baarda, D.B. & Goede, M.P.M. de (1998). M*ethoden en technieken. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.

Berg, E. van den & Hart, J. de (2008). *Maatschappelijke organisaties in beeld. Grote ledenorganisaties over actuele ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Binnema, H. (2014). Terugtrekken of opzij stappen?: Beleidsadviezen over minder overheid en meer samenleving. *Bestuurskunde, 23* (3). 47-55.

Birnbacher, D. (2001). Philosophical foundations of responsibility. In A.E. Auhagen, & H.W. Bierhof (red), *Responsibility: The many faces of a social phenomenon* (pp. 9-22). Londen: Routledge.

Blijlevens, T., Groenewegen-ter Morsche, K., Kobes, M., Tonnaer, C., Weges, J., & Wetten, H. van (2014). *Brand in Het Lichtpunt. Een kleine brand met grote gevolgen.* Arnhem: Brandweeracademie en Veiligheidsregio Rotterdam-Rijnmond.

Boer, A. de, Broese van Groenou, M., Timmermans, J. (2009). *Mantelzorg: Een overzicht van de steun van en aan mantelzorgers in 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Boers, J., Steden, R. van, Boutellier, H. (2008). Het effect van positieve en negatieve factoren op veiligheidsbeleving. *Tijdschrift voor Veiligheid 2008, 7* (3), 34-52.

Botter, F.M.P. (2010). *Maatschappelijke ondernemingen: Naar een andere benadering van maatschappelijk ondernemen*. Delft: Uitgeverij Eburon.

Bovens, M.A.P. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Brake, H. te, Post, M. van der & Ruijter, A. de. (2008). Veerkracht. Van concept naar praktijk. *Tijdschrift voor Veiligheid 7* (2), 54-68.

Brand, R. van den (2005). *Zelfredzaamheid en veiligheid van burgers:* Verkenningen. Arnhem: NIBRA.

Brandweer Nederland (2015) *RemBrand (fase 2): Brandveiligheid is coproductie*. Mei 2015.

Brink, G.J.M. van den, Borgman, E.P.N.M., Dekker, P. & Witteveen, W.J. (2012). Naar een heruitvinding van de civil society. In G. van den Brink (red). *De lage landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Brandweerstatistiek 2013*. Den Haag: CBS.

Crawford, A. (2006). Networked governance and the post-regulatory state?: Steering, rowing and anchoring the provision of policing and security. *Theoretical Criminology, 10*, 449-479.

Dangermond, K., Dikkenberg, van den R., Frentz H., Hagen, R., Kobes, M., Kramer P.J.M., Stoks, R., Tonnaer, C., Weges, J., Werff, van der., H., Witte, de L. & Zeijl, J. (2015). *Brand in De Notenhout.* Arnhem: Brandweeracademie en Veiligheidsregio Gelderland-Zuid.

Dekker, P. & Ridder, J. den (2011). *Burgerperspectieven 2011|3*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, P., Hart, J. de & Berg, E. van den (2004). Democratie en civil society. In SCP (red). *In het zicht van de toekomst.* Sociaal en Cultureel Rapport 2004. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, P., Hart, J. de & Faulk, L. (2007). *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Denkers, F. (1993). *Op eigen kracht onveiligheid de baas. De politie van pretentieuze probleemoplosser naar bescheiden ondersteuner.* Lelystad: Koninklijke Vermande.

Eysink Smeets, M., Heijman, M. & Postma, R. (red) (2015). *Gedragsverandering voor brandveilig leven: Inzichten en aanbevelingen.* Arnhem: Wetenschappelijke Raad Brandweer.

Garland, D. (1996). The Limits of the Sovereign State. Strategies of Crime Control in Contemporary Society. *British Journal of Criminology, 36* (4), 445-471.

Gobbens, R.J., Luijkx, K.G., Wijnen-Sponselee, M.T.H., & Schols J.M.G.A. (2010). Towards an integral conceptual model of frailty. *J Nutr Health Aging, 14* (3), 175-181.

Groenewegen-ter Morsche, K. & Oberijé, N. (red) (2010). *Burgers bij de bestrijding van rampen: betrokken, beschikbaar, bekwaam.* Arnhem: Nederlands Instituut Fysieke Veiligheid.

Gunsteren, H. R. van (1992). *Eigentijds burgerschap*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Hagen, R., & Zoonen, van E. (2015). *De invloed van vergrijzing op brandveiligheid: Deelrapport 1: de omvang van de problematiek*. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid & Nederlandse Brandwonden Stichting, 28 april 2015, versie 1.0.

Hagen, R., Ruijven, C. van, Witte, L. de & Zoonen, E. van (2015). *De invloed van vergrijzing op brandveiligheid: Deelrapport 2: de risicofactoren en oorzaken*. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid & Nederlandse Brandwonden Stichting, 2 september 2015, versie 1.0.

Hagen, R., Weges, J. & Brandenburg, M. van (2014). *Brandveilig leven: Toepassingen in de woonomgeving*. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid. Versie 1.0.

Hart, J. de (2002). *Theoretische uitgangspunten, conceptualisering en doelstellingen.* In: J. De Hart. (red) *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* (pp. 3-28) Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Helsloot, I. & Padje, B. van 't (red) (2010). *Zelfredzaamheid: Concepten, thema's en voorbeelden nader beschouwd.* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Helsloot, I. & Ruitenberg, A. (2004). Citizen response to disasters: a survey of literature and some practical implications. *Journal of Contingencies and Crisis Management, 12*, 98-111

Hiemstra, J. (2003). *Presterende gemeenten: Hoe gemeenten beter kunnen presteren.* Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Hijlkema, S.K.H., Timmer, J. & Meulen, S. van der (2013). *Actief, ondersteunend en inspirerend in veiligheid: Een onderzoek naar Zelfredzaamheid en de rol van burgers, professionals en bestuurders.* Zwolle: Lectoraat Veiligheid en Sociale Cohesie, Christelijke Hogeschool Windesheim.

Hortulanus, R.P., Adriaanse, C.C.M. & Wardt, J.W. van de (1997). *Sociale integratie en segregatie in Amsterdam. Een onderzoek naar zelfredzaamheid, maatschappelijke participatie en sociale cohesie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Hurenkamp, M., Tonkens, E.H., Duyvendak, J.W. (2006). *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. Amsterdam/Den Haag: UvA/Nicis.

Kerber, S. (2010). *Impact of ventilation on fire behavior in legacy and contemporary residential construction.* USA: Underwriters Laboratories.

Kerstholt, J., Ven, J., van de, Rijk, R., van & Hijlkema, S. (2015). Helpende burgers: wegsturen of niet. *Magazine nationale veiligheid crisisbeheersing, 4.* 34-35.

Klein, A. (2012). *Zelfredzaamheid: Een onderzoek naar het versterken van zelfredzaamheid, zodat burgers ongevallen, rampen en crises kunnen voorkomen en zich hierop voorbereiden.* Zwolle; augustus 2012.

Kobes, M. & Groenewegen-ter Morsche, K. (2015). *Gebrand op inzicht*. Arnhem: Instituut Fysieke Veiligheid.

Kobes, M. (2008). *Zelfredzaamheid bij brand. Kritische factoren voor het veilig vluchten uit gebouwen*.

Kobes, M. (2010). Zelfredzaamheid bij brand. Kritische factoren voor het veilig vluchten uit gebouwen. In: I. Helsloot & B. Van 't Padje. (red.) (2010) *Zelfredzaamheid: Concepten, thema's en voorbeelden nader beschouwd,* Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Koopmans, R. (1993). Paal en perk aan een bezweringsformule: Naar een empirische invulling van de civil society. In P. Dekker. (red.) *Civil society: Verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk* (pp. 283-310). Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag: editie 2001.

Kramer, J.W.J.L. (2011). *Brandveilig gedrag in aandachtswijken: een onderzoek naar de relatie tussen het aantal binnenbranden en brandveilig gedrag in Haagse aandachtswijken als opmaat naar een interventiestrategie.* Rijswijk: 22 december 2011.

Lin, N. (2001). Building a Network Theory of Social Capital. In: S. Burt, K. Cook & N. Lin (red.) *Social capital. Theory and research* 3-30*.* New Jersey: Transaction Publishers.

Linders, L. (2010). *De betekenis van nabijheid*. Proefschrift Universiteit van Tilburg.

Linssen, J.P.A. (2011). *Brand in huis "Overleven of overlijden": Onderzoek naar de vergroting van de overlevingstijd bij woningbranden*. Zwolle; september 2011.

Lub, V. Sprinkhuizen, A. & Cromwijk, R. (2010). *Wmo-trendrapport: Het spel op het maatschappelijk middenveld*. Utrecht: Movisie.

Lub, V., Schotanus, L. & Uyterlinde, M. (2010). In I. Verhoeven & M. Ham (red) *Als 'meedoen' een dogma wordt*. Amsterdam: Van Gennep.

Marschall, M.J. (2004). Citizen participation and the neighbourhood context: a new look at the coproduction of local public goods. *Political Research Quarterly, 57* (2), p. 13.

Meer, F.M. van der. (2009). Public Sector reform in Western Europe and the rise of the enabling state: an approach to analysis. In R. Mathur (red), *Glimpses of Civil Service reform* (pp. 171-195). Hyderabad: Icfai Press

Meer, F.M. van der. (2012). *Voorwaarden, waarborgen en ambtenaren: De consequenties van de opkomst van de voorwaardenscheppende staat voor de publieke dienst bezien vanuit historisch en internationaal vergelijkend perspectief*. Oratie: Universiteit Leiden.

Meer, F.M. van der., Berg, C. van der & Dijkstra G. (2011). *Naar een overheid en ambtenarenstatus nieuwe stijl: Het eigene van de overheid en zijn personeel in een systeem van multi-level governance vanuit internationaal perspectief bezien.* Leiden: Centrum voor Publieke Sectorhervormingen Bestuurskunde Universiteit Leiden.

Metz, J. (2008). Anatomisch model van de civil society voor de Wmo. *Sociale Interventie, 17* (3).

Miles, M. & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks: Sage publications.

Minderman, G. (2008). *Legitimatie & Verankering: Uitdagingen voor de maatschappelijke ondernemer*. Inaugurale rede, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Nederlandse Vereniging voor Brandweerzorg en Rampenbestrijding (2010). *De Brandweer over morgen: strategische reis als basis voor vernieuwing*, Arnhem: NVBR

Newton, F. (2010). *Zelfredzaamheid bij rampen en crisis. Stimulerende beleidsinstrumenten van de overheid*. Enschede: Universiteit Twente.

Noije, L., van (2012) In V. Veldheer, J. Jonker, L., van Noije & C. Vrooman (red), *Een beroep op de burger: Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* (pp. 188-2012). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Oberijé, N. & Tonnaer, C. (2008). *Hulpverleners en burgerhulp.* Arnhem: Nederlands Instituut Fysieke Veiligheid Nibra.

Osborne D. & Gaebler, T. (1992). *Rethinking Government,* Harmondsworth: Penguin.

Padje, B. van 't & Groenendaal, J. (2008). Redzame burgers als vliegwiel voor verandering. *Tijdschrift voor veiligheid, 7* (2).

Page, E.C., & Wright, V. (red). (2007). F*rom The Active to the Enabling State: The Changing Role of Top Officials in European Nations.* Basingstoke: Palgrave.

Paton, D. (2003). Disaster preparedness: a social cognitive perspective. *Disaster and Management, 12* (3), 210-216.

Perry, R.W. (2005). Disaster, definitions and theory constructions. In: R.W. Perry. & E.L. Quarantelli. (2005). *What is a disaster? New answers to old questions* (pp.311-324). USA: Xlibris Corporation.

Raad voor het openbaar bestuur (2011). *Veiligheid en vertrouwen: Kernen van een democratische rechtsstaat*. Den Haag: Rob.

Raad voor het openbaar bestuur (2012). *Loslaten in vertrouwen: Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving.* Den Haag: Rob.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2001). *Kwetsbaar in kwadraat: Krachtige steun aan kwetsbare mensen*. Den Haag: RMO

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013). *Terugtreden is vooruitzien: Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein*. Den Haag: RMO.

Regenmortel, T., van (2008). *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Oratie aan Fontys Hogeschool Sociale Studies. Eindhoven: Fontys Hogeschool.

Rhodes, R.A.W. (1996). The new Governance: Governing without Government. *Political Studies*, *44,* 652-667

Sociaal en Cultureel Planbureau (2011). *Kwetsbare ouderen*. Van Campen, C. (red). Den Haag: SCP.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2012). *Een beroep op de burger: Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid?* Veldheer, V., Jonker, J., Van Noije, L., Vrooman, C. (red) Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Den Haag: SCP.

Specht, M. (2012). *Het pragmatisme van De Pragmatiek van Burgerparticipatie: Hoe burgers omgaan met complexe vraagstukken omtrent veiligheid, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling in drie Europese steden.* Amsterdam: Vrije Universiteit.

Stol, W., Tielenburg, C., Rodenhuis, W., Pleysier, S. & Timmer, J. (red.) (2011). *Basisboek integrale veiligheid,* Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Tonkens, E.H. (2008). *De bal bij de burger. Burgerschap en publieke moraal in een pluriforme, dynamische samenleving*. Amsterdam: Vossiuspers, Universiteit van Amsterdam.

Tonkens, E.H. (2009). Burgerparticipatie en burgerinitiatief. In E.H. Tonkens. (red.). *Tussen onderschatten en overvragen. Actief burgerschap en activerende organisaties in de wijk*. Amsterdam: Uitgeverij SUN.

Tonkens, E.H. (2010). Waarom actief burgerschap? In: K. Stuive & P. Deelman (red), *Burgernet en andere vormen van burgerparticipatie in de veiligheid.* Dordrecht: Stichting Maatschappij Veiligheid en Politie. pp. 29-46.

Vaus, D. de (2001). *Research Design in Social Research.* Sage: Londen.

Verba, S., Schlozmann, K.L., Brady, H.E. (1995). *Voice and equality: civic volunta-rism in American politics. Harvard*: Harvard University Press.

Vlind, M. (2012). *Zelfregie in de Praktijk: Een kwalitatief onderzoek naar de eigen regievoering van kwetsbaren in de zelfredzame samenleving.* Amsterdam: Masterthesis: Vrije Universiteit.

Weiss, R.S. (1994). *Learning From Strangers. The Art and Method of Qualitative Interview Studies*.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2008). *Onzeker veiligheid: verantwoordelijkheden rondom fysieke veiligheid*. Den Haag: WRR.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2011). *Evenwichtskunst: Over de verdeling van verantwoordelijkheid voor fysieke veiligheid*. Den Haag: WRR.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). *Vertrouwen in burgers*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.

Wijdeven, T. M. F., van de (2012). *Doe-democratie, over actief burgerschap in stadswijken*. Delft: Eburon.

Wijdeven, T.M.F., van de, Graaf, L. De & Hendriks, F. (2013). *Actief burgerschap: lijnen in de literatuur.* Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Wildavsky, A. (1988). *Searching for safety.* USA: new Brunswick.

Zoomer, O.J. (1993). *Zelf doen en overlaten. Acties van burgers, politie en lokale overheid tegen overlast en kleine criminaliteit.* lelystad: Koninklijke Vermande.

Internetpagina's

KRO-NCRV De Monitor. Uitzending van 12 april 2015. Brandveiligheid – Reportage 1: http://www.npo.nl/de-monitor/12-04-2015/KN_1667493

Veiligheidsregio IJsselland (z.d.). *Beleidsplan 2015-2018.* Verkregen op 18 november 2015: https://www.vrijsselland.nl/

Veiligheidsregio IJsselland (z.d.). *Over Brandweer IJsselland.* Verkregen op 8 september 2015: https://www.vrijsselland.nl/brandweer/over-brandweer-ijsselland

Veiligheidsregio IJsselland (z.d.). *Over Veiligheidsregio IJsselland*. Verkregen op 8 september 2015: https://www.vrijsselland.nl/veiligheidsregio/over-veiligheidsregio-ijsselland

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (z.d.). Verkregen op: 2 november 2015: https://vng.nl/onderwerpenindex/maatschappelijke-ondersteuning/vrijwilligers-mantelzorgers-en-maatschappelijke-stage/algemeen

Bijlagen

Bijlage 1

FIGUUR 8 BEÏNVLOEDINGSFACTOREN ZELFREDZAAMHEID (KOBES, 2008; P21)

(1) Brandkenmerken: De brandkenmerken betreft de waarneembare kenmerken, de snelheid van ontwikkeling en de mate van toxiciteit en de hitte van de brand (Kobes, 2008; p20-22). De snelheid van ontwikkeling van de brand en de toxiciteit zijn erg divers. Uit onderzoek van Kerber (2010) en Linssen (2011) blijkt dat in het geval van een woningbrand de aanwezige overlevingstijd gemiddeld slechts drie á vier minuten bedraagt. Brandproeven die door de Brandweeracademie in 2014 zijn uitgevoerd in Zutphen geven echter een genuanceerder beeld. Er is geen sprake van een standaard brandverloop; de ene brand escaleert na drie minuten en de andere pas na twaalf minuten. Er zijn veel variabelen die een rol spelen in het brandscenario en derhalve in de beschikbare vluchttijd voor de bewoners van de woning (Brandweer Nederland, 2015; p26).

(2) Gebouwkenmerken: De gebouwkenmerken betreft aspecten als de beschikbaarheid van brandbare materialen, ontstekingsbronnen, compartimentering en dergelijke factoren die zijn opgenomen in de constructie van het gebouw. Deze kunnen bepalend zijn voor de zelfredzaamheid van de in het gebouw aanwezige personen. Ook de mate van handhaving van de brandveiligheidsvoorzieningen, bekendheid met het gebouw en de vluchtrouteaanduiding en brandmeldinstallaties vallen in deze categorie.

(3) Menskenmerken: De meest relevante menskenmerken betreft volgens Kobes (2008; p168) de aspecten stressniveau, mobiliteit, conditie en het waarnemingsvermogen. Deze aspecten zijn van invloed op het gedrag bij brand in het algemeen en op de vluchttijd in het bijzonder. Overige kenmerken die van invloed zijn op zelfredzaamheid betreffen de opmerkzaamheid en de gevaarsperceptie. Met name slapende mensen hebben een bijzonder laag niveau van opmerkzaamheid. Op sociaal gebied zijn de meest relevante aspecten de sociale banden, taakcommitment en de rol en verantwoordelijkheidsopvatting. De invloed van de kenmerken geslacht, leeftijd, volger/leider, kennis en ervaring, geloof in het eigen kunnen en beroep zijn niet geheel duidelijk (Kobes, 2008; p168). De relatie met leeftijd lijkt indirect te zijn; zo zijn ouderen vaker verminderd mobiel, waardoor de mobiliteit de bepalende factor is (Kobes, 2008; p22).

Ga terug naar: 2.1.2. Fysieke zelfredzaamheid

Bijlage 2

Prevalentie van kwetsbaarheid in de bevolking van 65 jaar en ouder naar woonvorm, 2007/2008 (in procenten en absolute aantallen x 1000)

	%	aantal	95%-betrouwbaarheidsinterval
zelfstandig wonend	24	520	473-567
in instelling wonend	81	92	90-95
totaal (gewogen)	27	613	564-661

Bron: SCP (AVO'07, OII'08)

TFI-score van personen van 65 jaar en ouder, naar woonvorm en leeftijdsklasse, 2007 (verticaal gepercenteerd)[a]

zelfstandig wonende ouderen	65-69 jaar	70-74 jaar	75-79 jaar	80-84 jaar	≥ 85 jaar	totaal sign.***
TFI 0	33	23	17	4	0	21
TFI 1-4	56	57	55	49	43	54
TFI 5-9	11	16	24	39	47	21
TFI 10-15	0	3	4	8	10	3
(n)	628	500	408	243	115	1894

FIGUUR 9 PREVALENTIE VAN KWETSBAARHEID BIJ OUDEREN (SCP, 2011; P53)

Ga terug naar: 2.2.1. Kwetsbaarheid bij ouderen

Bijlage 3

Inkomen en opleidingsniveau naar kwetsbaarheid, zelfstandig wonende bevolking van 65 jaar en ouder, 2007 (horizontaal gepercenteerd)[a]

netto besteedbaar huishoudensinkomen per maand	kwetsbaar	niet-kwetsbaar	(n) sign.***
≤ 1000 euro	41	59	111
1001-1200 euro	48	52	207
1201-1400 euro	37	63	254
1401-1800 euro	24	76	398
1800-2200 euro	15	85	344
> 2200 euro	14	86	579
totaal	24	76	1894
opleidingsniveau			**sign.*** **
hooguit lager onderwijs	37	63	481
lbo, mulo	21	79	635
mms, hbs, mbo, hbo, universiteit	15	85	571
totaal	24	77	1687

FIGUUR 10 INKOMEN EN OPLEIDINGSNIVEAU NAAR KWETSBAARHEID (SCP, 2011; P55)

Ga terug naar: 2.2.2. Levensloopdeterminanten van kwetsbaarheid

Bijlage 4

Kortsluiting of doorbranden	
In combinatie met	**Aantal**
Electrische stoel	3
Droger	2
CV installatie	1
Audiovisueel	3
Ontstekingsbron gasmengsels	1
Electrische deken	3
Koelkast	1
Transformator	1
Fohn	1
Stopcontact	1
Scootmobiel	1
Lamp	1
Onbekend	2
Totaal	21

Roken	
In combinatie met	**Aantal**
Onwel geworden	2
Bed	5
Stoel of bank	11
Prullenbak	1
Zuurstof gebruik	1
Bijvullen van een aansteker	2
Totaal	**22**

Omvallen of oververhitting	
In combinatie met	**Aantal**
Lamp	3
Kaars	6
Benzine	1
Totaal	**10**

Koken	
In combinatie met	**Aantal**
Kleding	6
Vlam in de pan	2
Onwel geworden	2
Totaal	**10**

FIGUUR 11 BRANDOORZAKEN FATALE WONINGBRANDEN PERIODE 2008 T/M 2009 (HAGEN ET AL., 2015; P42-45)

Ga terug naar: Brandoorzaken

Bijlage 5

FIGUUR 12 GEOGRAFISCH VERZORGINGSGEBIED VEILIGHEIDSREGIO IJSSELLAND

Bron: https://www.vrijsselland.nl/brandweer/over-brandweer-ijsselland/clusters

Ga terug naar: 3.1. Object van het onderzoek

Bijlage 6

Algemeen:

Naam:

Functie:

Organisatie:

Locatie:

Datum:

Toestemming interview opnemen? J/N

Inzage gespreksverslag? J/N

Toesturen eindverslag? J/N

Bijzonderheden:

Probleemstelling: In hoeverre kan het maatschappelijk middenveld fysieke zelfredzaamheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen beïnvloeden, en wat is hierin de rol van de brandweerambtenaar?

Doelstelling interview: Door middel van dit interview probeer ik een beeld te krijgen van factoren die van invloed zijn op de mate waarin maatschappelijke organisaties (vrijwilligersorganisaties, woningcorporaties en thuiszorginstellingen) een bijdrage kan leveren aan de brandveiligheid van zelfstandig wonende kwetsbare ouderen. Ook wil ik met dit interview erachter komen wat de (gewenste) rol van de brandweerambtenaar is ten aanzien van maatschappelijke organisaties.

Algemene verdiepende **v**ragen die gesteld kunnen worden:

- Wat kunt u wel beïnvloeden en wat niet, en waarom?
- Tegen welke beperkingen loopt u aan?
- Wat doet u nu en wat kunt u in de toekomst (nog) meer doen?
- Hoe is/wordt dit geborgd?
- Waar blijkt dit concreet uit?

Algemene schets van de organisatie:

- Werkveld organisatie
    - Verzorgingsgebied
    - Kernactiviteiten
    - Doelgroepen
- Profiel medewerkers/vrijwilligers
- Ontwikkelingen in de branche

Kwetsbaarheid bij ouderen:

- Kwetsbaarheid bij zelfstandig wonende ouderen
- Contact met de doelgroep

Zelfredzaamheid bij brand:

- Fysieke woonomgeving
- Risicobewustzijn en risicoperceptie
- Verantwoordelijkheidsopvattingen
- Handelingsperspectieven
    - Vóórkomen van brand
    - Voorbereiden op brand
    - Handelen tijdens brand
- Samenwerking met overige partijen dan de brandweer
- Overige factoren

Relatie met de brandweer:

- De rol van- en relatie met de brandweerambtenaar

Ga terug naar: Interviews

Bijlage 7

Workshops (brand)veiliger leven voor zelfstandige ouderen

Op zaterdag 10 oktober worden op initiatief van brandweer en geneeskundige hulpverlening van Veiligheidsregio IJsselland verschillende workshops georganiseerd over (brand)veiliger leven voor zelfstandige ouderen. Wat doe je als je de vlam in de pan krijgt? Waarom zijn rookmelders zo belangrijk, hoe bedien je een AED en wat zijn de belangrijkste handelingen bij een reanimatie? Die vragen en nog veel meer thema's staan centraal tijdens de workshops in de brandweerkazernes van Dedemsvaart, Raalte, Zwolle en Steenwijk. Deelname is geheel gratis.

Per kazerne biedt Veiligheidsregio IJsselland, samen met het Rode Kruis, vier leuke en interessante workshops aan, gericht op het vergroten van de (brand)veiligheid en zelfredzaamheid van zelfstandige senioren.

Tips en adviezen

Van de brandweer krijgen de deelnemers handige tips en adviezen om de brandveiligheid van woningen te vergroten met onder andere een interactieve film waarbij telkens een vraag of dilemma wordt voorgelegd. Ook het noodpakket wordt deze ochtend besproken. De workshop eerste hulp (reanimatie en AED) wordt gegeven door deskundige instructeurs.

Locaties

De workshops worden aangeboden op vier locaties in IJsselland. In Dedemsvaart is dat in de brandweerkazerne aan de Hoofdvaart 51a, Raalte: Aakstraat 2, Zwolle: Marsweg 39 en Steenwijk: Vendelweg 3.Deelnemers worden tussen 09.00 en 09.30 uur ontvangen. De workshops duren tot 12.30 uur.

Opgave

Wie belangstelling heeft voor de workshops (brand)veiliger leven, krijgt het advies zich snel op te geven. Het aantal deelnemers is namelijk beperkt tot veertig per locatie. Aanmelden kan via ghor-bureau@vrijsselland.nl onder vermelding van 'Workshops 10 oktober'. Vermeld in de mail de gewenste locatie, naam, adres, woonplaats en telefoonnummer. Aanmelden kan tot uiterlijk 5 oktober.

FIGUUR 13 ARTIKEL WORKSHOPS (BRAND)VEILIGER LEVEN

Bron: http://www.hardenberg.nl/fileadmin/documenten/Kijk_op_Hardenberg/2015/29_september-2015.pdf

Ga terug naar: 4.2.2. Bereiken doelgroep